Janos Szavai

Ungaria

39

Microsintege

CORINT

Redactor:
Antonia Kacsó

Tehnoredactare computerizată:
Mihaela Dumitru

Coperta:
Walter Riess

Janos Szavai
LA HONGRIE
© Presses Universitaires de France, 1996
Lucrarea a fost revăzută şi adăugită de autor pentru această versiune în limba română

Toate drepturile asupra acestei versiuni în limba română sunt rezervate Editurii CORINT

ISBN: 973-653-309-3

Format: 16/54x84
Coli tipo: 9
Tiparul executat la:

Tipografia MULTIPRINT Iaşi
Calea Chişinăului 22, et 6, Iaşi 6600
tel. 032-211225, 236388 fax. 032-211252

JANOS SZAVAI
Profesor la Universitatea Sorbona–Paris
Fost ambasador

UNGARIA

Traducere, prefaţă şi note:
Maria Pakucs

CORINT
Bucureşti, 2002

CUPRINS

PREFAŢĂ / 5

Introducere / 7

Capitolul I

ISTORIA (1): REGATUL UNGARIEI / 11

I. Începuturile / 11; II. Evul Mediu şi Renaşterea / 14; III. Fragmentarea ţării şi ocupaţia otomană / 18; IV. Cu şi împotriva Habsburgilor / 22

Capitolul II

ISTORIA (2): UNGARIA MODERNĂ / 28

I. Reforme, revoluţie, oprimare, compromis / 28; II. Dezmembrarea / 36; III. Perioada interbelică / 39;

Capitolul III

ISTORIA (3): UNGARIA CONTEMPORANĂ / 43

I. Interludiul comunist / 43; II. Revoluţia din 1956 / 48; III. Kadarismul / 51; IV. Reinstaurarea democraţiei / 57

Capitolul IV

ISTORIA (4) / 63

I. Budapesta / 63; II. Relaţiile franco-maghiare / 66

Capitolul V

CULTURA / 72

I. Limba / 72; II. Literatura / 74; III. Muzica / 84; IV. Arhitectura şi arta / 89; V. Religia / 95; VI. Sportul / 103

Capitolul VI

PREZENTUL / 106

I. Geografia / 106; II. Populaţia / 110; III. Economia / 114; IV. Instituţiile / 122

Capitolul VII

PERSPECTIVE / 130

Bibliografie / 141

PREFAŢĂ

Colecţia „Microsinteze" publicată de Editura Corint se îmbogăţeşte acum cu un interesant volum despre Ungaria. Despre această ţară de care ne leagă atâtea, şi bune şi rele, care a suscitat numeroase subiecte de polemică, a aprins spirite nobile sau populiste, a generat atitudini obiective sau subiective argumentate ştiinţific sau emoţional, ei bine, despre această ţară, de fapt, se cunosc destul de puţine lucruri.

O astfel de lacună încearcă să umple cartea de faţă, oferind o imagine de ansamblu asupra Ungariei. Deşi iniţial scrisă pentru publicul francez, care este şi mai puţin familiarizat cu trecutul şi prezentul Europei Centrale, ea îi prilejuieşte cititorului român ocazia să descopere cele mai importante momente ale istoriei, cele mai răsunătoare nume ale artei şi culturii, precum şi schimbările demografice, sociale, politice, economice şi instituţionale care au marcat evoluţia Ungariei de-a lungul unui mileniu. Totodată, lectorului i se oferă ocazia de a identifica specificul maghiarilor ca popor, dar şi de a descoperi similitudini şi convergenţe cu civilizaţia construită de români.

Paginile închinate de autor istoriei milenare a ungurilor sunt scrise cu pasiunea unui maghiar care îşi iubeşte sincer patria natală. Trecutul, prezentat poate într-o manieră mai degrabă afectivă, este un timp ideal în care maghiarii au ştiut să îşi construiască în mod conştient un destin european, adoptând modelele politice şi culturale ale Occidentului civilizat. Vocaţia libertăţii şi spiritul revoluţionar par astfel să caracterizeze această naţiune mică de-a lungul secolelor tulburate ale ocupaţiei otomane şi mai apoi ale dominaţiei habsburgice. Perioada comunistă este de asemenea în concepţia autorului o altă

epocă de regres şi de impunere din afară a unei ideologii politice străine spiritului maghiar. Transformările politice de după căderea Cortinei de Fier reprezintă şansa istorică pentru împlinirea acestui destin european al ungurilor, bazat pe valorile democraţiei şi ale drepturilor omului.

Capitolul dedicat culturii maghiare aduce în prim-plan nume sonore, fiind amintite şi cele mai importante creaţii ale lor. Dar, dincolo de această trecere în revistă a personalităţilor marcante, răzbate, ca şi la români, aceeaşi sete de recunoaştere din partea Europei a aportului la marea cultură a lumii, o uşoară amărăciune proprie ţărilor condamnate de o geografie ingrată la o atenţie marginală din partea spaţiului unde bate inima culturii universale.

Un alt punct de convergenţă îl reprezintă opţiunea pentru libertate din pragul anilor '90 şi transformările dureroase care au însoţit refacerea din temelii a unei societăţi traumatizate de distorsiunile profunde induse de comunism. Procesul de reconstrucţie este dominat de dorinţa de integrare în rândul ţărilor europene, ca o recunoaştere a reformelor economice iniţiate şi a deplinei însuşiri a mecanismelor şi instituţiilor democraţiei politice.

Privind lucrurile dintr-o perspectivă mai largă, de coparticipare la edificarea Europei de mâine, este evident faptul că o cunoaştere reciprocă devine mai mult decât necesară. De aceea, îndrăznesc să susţin utilitatea acestei lucrări de sinteză: reprezintă un instrument de cunoaştere a realităţilor istorice, geografice, culturale, economice şi instituţionale ce au marcat devenirea şi prefigurează viitorul Ungariei, un prim pas în abordarea dintr-un unghi diferit a îndelungatelor relaţii dintre români şi maghiari. Iar o astfel de iniţiativă merită să fie răsplătită cu atenţia publicului românesc, dar şi cu un răspuns similar...

Maria Pakucs

INTRODUCERE

Ungaria este una dintre cele mai vechi ţări din Europa: în 1996, statul maghiar a sărbătorit un mileniu de existenţă. Vicisitudinile istoriei au făcut însă ca istoria Ungariei să fie destul de puţin cunoscută în Europa Occidentală şi mai ales în Franţa, pe de o parte, din cauza faptului că după Primul Război Mondial aceasta s-a aflat în tabăra ţărilor opuse Antantei, iar pe de altă parte pentru că după 1945, împotriva voinţei sale, Ungaria a fost parte componentă a imperiului sovietic. Timp de 45 de ani, Ungaria a ajuns să fie separată de Europa din punct de vedere politic şi economic într-o mai mare măsură decât vecinele sale. Această ruptură a luat sfârşit abia în 1989–1990, o dată cu căderea imperiului şi sistemului sovietice şi cu revenirea ţărilor din Europa Centrală la democraţia politică şi la economia de piaţă.

Imaginea Ungariei în Franţa din ultimele decenii a rămas astfel mai degrabă superficială şi parţială. Revoluţia din 1956 a avut, desigur, un ecou foarte puternic mai ales la generaţiile care erau în acel moment studenţi sau liceeni: revolta unui întreg popor împotriva unei puteri care se erija drept apărătoare a celor oprimaţi faţă de asupritori era de bună seamă menită să surprindă foarte mult. Sportul şi cultura au slujit de asemenea la susţinerea prezenţei maghiare în Franţa: magnifica echipă de fotbal a anilor '50 a stârnit admiraţia tuturor microbiştilor, în timp ce cultura maghiară şi în special muzica lui Bartók şi Kodály a făcut mulţi adepţi.

În plan politic şi economic însă contactele maghiaro-franceze au rămas foarte slabe, mai ales în comparaţie cu legăturile extrem de vii şi bogate ale secolelor precedente. Începând chiar din secolul al XI-lea, ordinele religioase franceze s-au aşezat şi în Ungaria, iar primul rege maghiar, Ştefan cel Sfânt (Szent István) a purtat corespondenţă cu Odilon, superiorul abaţiei de la Cluny. Cruciaţii francezi conduşi de Godefroi de Bouillon în 1096, urmaţi apoi de cei ai regelui Ludovic al VII-lea în 1147 au traversat Ungaria în drum spre Ţara Sfântă. Acesta din urmă, ca un semn de prietenie, a devenit naşul fiului regelui maghiar, Géza al II-lea. Tot mai mulţi clerici maghiari şi-au făcut studiile la Paris, în timp ce pe de cealaltă parte, regele Béla al III-lea a susţinut venirea ordinului cistercian în ţara sa. La moartea primei sale soţii, Ana de Châtillon, regele Béla s-a căsătorit tot cu o nobilă franceză, Margareta Capet. În timpul domniei sale, abaţiile cisterciene Pontigny, Clairvaux, Troisfontaine şi Acey au fondat numeroase abaţii în Ungaria. Legăturile dinastice au devenit frecvente şi au atins apogeul în 1503, când Ana de Foix, nepoata regelui Ludovic al XII-lea al Franţei, s-a căsătorit cu regele maghiar Ladislau al II-lea. Multe castele, capele şi biserici adeveresc influenţa franceză asupra Ungariei, la fel ca şi numeroasele regiuni viticole de pe cele două maluri ale lacului Balaton.

Intensitatea schimburilor culturale dintre cele două ţări este singura explicaţie pentru faptul extrem de curios că în perioada Evului Mediu Ungaria a rămas o prezenţă constantă în imaginarul francez. Legenda originilor troiene ale francezilor, care datează din secolul al VII-lea şi care a supravieţuit până în veacul al XVI-lea, situa Sicambria, ţara de origine a lui Francion şi a tovarăşilor săi, între Rin

şi Dunăre.[1] Există însă şi alte date în afară de legende: Clovis, întemeietorul monarhiei franceze, era adesea comparat cu alţi doi mari fondatori, Olaf cel Sfânt al Norvegiei şi Ştefan cel Sfânt al Ungariei.[2]

Pătrunderea în Europa Centrală, începând cu secolul al XVI-lea, a unei puteri orientale a schimbat subit datele problemei. Prinsă între două mari puteri, Sfântul Imperiu roman şi Imperiul otoman, şi constrânsă să lupte pentru supravieţuire, Ungaria a avut legături tot mai slabe cu partea occidentală a Europei, deşi a păstrat vechile contacte şi a făcut tot posibilul să le reia atunci când au permis circumstanţele istorice.

Este vorba aici de fidelitatea Ungariei faţă modelul european încă de la alegerea sa iniţială. Fiind un popor de origine nomadă care a sosit în bazinul carpatic în secolul al IX-lea, maghiarii au ales în secolul al X-lea creştinismul şi modelul politic vest-european. Noul stat al maghiarilor se găsea la hotarul dintre creştinătatea occidentală şi cea orientală, curtat în acelaşi timp de către Roma şi Bizanţ, dar prinţul Géza — tatăl primului rege al Ungariei — a optat în favoarea papei. Aceasta a fost o decizie crucială ale cărei consecinţe sunt vizibile şi astăzi. Putem distinge în Europa trei regiuni diferite, moştenite din Evul Mediu: Europa Occidentală, Europa de Est şi Europa Mediană.[3] Modelul occidental în cadrul căruia Biserica şi societatea civilă şi-au păstrat o anume autonomie faţă de stat a permis o dezvoltare mult mai rapidă în plan social, economic

---

[1] C. Beaune, *Naissance de la nation France*, Paris, Gallimard, 1985, p. 25-26. (n.a.)

[2] *Ibid.*, p. 86. (n.a.)

[3] Aceasta este o teză foarte răspândită printre istoricii maghiari începând cu anii 1930 şi a fost elaborată pe larg în anii '70 de către Jenö Szücs. J. Szücs, *Les trois Europes*, Paris, L'Harmattan, 1985. (n.a.)

şi cultural în raport cu modelul răsăritean în care nediferenţierea celor trei componente a dus la o rigiditate a structurilor. Europa Mediană a balansat de-a lungul întregului mileniu între cele două modele. În ciuda opţiunii sale pentru modelul occidental, situaţia sa geopolitică a împins-o adesea către modelul estic. Invaziile mongole din secolul al XII-lea, urmate de cele ale turcilor în veacurile XVI şi XVII au pus o stavilă grea în calea dezvoltării sale economice, sociale şi demografice. A intervenit mai apoi divizarea Europei de după cel de Al Doilea Război Mondial, urmată de impunerea modelului politic şi economic al URSS în toate ţările din regiune, care a mărit distanţa în toate domeniile între statele Uniunii Europene şi ţările din Europa Centrală şi de Est.

De aici decurge şi importanţa schimbărilor din 1989–1990, când Ungaria şi mai multe ţări din regiune au decis să rupă legăturile cu CAER şi să iasă din Tratatul de la Varşovia, ambele organizaţii dominate de Uniunea Sovietică. Ungaria şi-a fixat ca obiective prioritare integrarea în structurile politice, economice şi militare occidentale, adică în NATO şi în Uniunea Europeană.

Această concepţie politică este total opusă celei din regimurile postbelice. Inspirată fiind din tradiţia greco-romană, bazată pe moştenirea creştinismului şi pe valorile Revoluţiei franceze, aceasta privilegiază ideea libertăţii, a egalităţii şanselor şi cea a solidarităţii. În practică, sistemul politic al partidului unic a fost înlocuit de sistemul parlamentar, iar economiei planificate i-a luat locul economia de piaţă. Prin construirea filozofiei sale politice şi a instituţiilor după modelul Europei Occidentale, Ungaria a reluat astfel politica sa din secolul al XI-lea, care a fost politica întemeietorului statului maghiar.

Capitolul I

ISTORIA (1): REGATUL UNGARIEI

I. Începuturile

Istoria poporului care a întemeiat Ungaria la sfârşitul secolului al IX-lea nu poate fi urmărită decât începând cu secolul al V-lea. Popor nomad, alianţă de mai multe triburi care vorbeau o limbă de origine fino-ugrică, strămoşii maghiarilor trăiau la acea vreme în stepa care se întinde între Volga şi Urali. Cele câteva izvoare scrise, provenind îndeosebi de la curtea Bizanţului, precum şi arheologia şi lingvistica ne permit să avem o imagine destul de clară asupra acestui popor care, deşi înconjurat de populaţii aproape exclusiv turcice, a reuşit să îşi păstreze identitatea de-a lungul secolelor. Asupra originilor însă nu există decât ipoteze. Diferenţele foarte mari dintre limba maghiară şi celelalte limbi fino-ugrice dovedesc că maghiarii s-au separat foarte de timpuriu de populaţiile fino-ugrice, iar dovezile arheologice par să arate că triburile maghiare au venit în regiunea în care prezenţa lor poate fi documentată dinspre partea răsăriteană a Uralilor, mai precis din Siberia Occidentală.

La estul frontierelor fostului Imperiu roman asistăm de-a lungul acestor secole la un nesfârşit du-te-vino al popoarelor nomade, la rapide formări şi dispariţii de imperii, la atacuri venite în special dinspre Est, care au avut drept consecinţă o migraţie aproape continuă de populaţii şi triburi venite din acest vast teritoriu. Popoare, limbi şi culturi au dispărut adeseori fără urmă. Ungurii,

despre care avem ştiri dintr-o relatare a unui împărat bizantin că formau o alianţă de şapte triburi,[4] trăiau sub un sistem bicefal, guvernat de un suveran al cărui rol era mai degrabă onorific şi de o căpetenie militară ce deţinea puterea în realitate. Ştim de asemenea că ei erau destul de numeroşi şi de bine organizaţi, de vreme ce, în ciuda mişcărilor de populaţii şi a războaielor continue, formau un grup compact în secolul al IX-lea, după ce au ajuns în bazinul carpatic fugind din faţa unui atac al pecenegilor, grup destul de important care a reuşit să populeze acest teritoriu.

O parte din acest teritoriu a fost între secolele I şi V provincie romană cu numele de Panonia, iar după prăbuşirea Imperiului roman aceasta a fost ocupată de huni, mai apoi de longobarzi, goţi şi avari, iar populaţia care trăia aici era alcătuită în mare parte din slavi. Triburile maghiare au sosit în bazinul carpatic în 895, sub conducerea căpeteniei Arpád, şi au ocupat foarte curând, fără să întâlnească în aparenţă nici o rezistenţă, toată regiunea.

Din secolul al VI-lea până în secolul al IX-lea, ungurii au trăit în cadrul imperiului kazarilor, popor dispărut după dezagregarea imperiului lor, care avea de altminteri o structură foarte labilă. Trei triburi kazare[5] s-au alăturat maghiarilor după ocuparea bazinului carpatic şi au fost asimilate foarte repede, la fel ca şi celelalte populaţii care locuiau în teritoriul ce avea să devină statul maghiar.

---

[4] Cele şapte triburi maghiare au fost: *Nyék, Megyer, Kürtgyarmat, Tarján, Jenö, Kér şi Keszi.* Topografia actuală a Ungaria mai păstrează pe alocuri numele acestor triburi. (n.t.)

[5] Autorul se referă probabil la *secui*, a căror origine nu este totuşi pe deplin elucidată. Se ştie că secuii au fost popoare auxiliare ale maghiarilor, luptând astfel în avangarda acestora şi că au fost supuşi de către triburile ungurilor înainte de ocuparea bazinului carpatic. (n. t.)

Pentru a explica lipsa de rezistenţă şi asimilarea extrem de rapidă a acestor populaţii, anumiţi istorici avansează ipoteza potrivit căreia avarii găsiţi aici de unguri erau de fapt descendenţi ai unor triburi maghiare sosite în regiune încă din secolul al VI-lea.[6]

Oricum ar fi stat lucrurile, triburile ungurilor au ocupat acest teritoriu în răstimp de trei-patru ani şi, nerenunţând la obiceiurile lor străvechi, au iniţiat raiduri în Germania, Italia şi chiar Spania, precum şi înspre Bizanţ. Războinici dârji, cavaleria lor uşoară a rămas neînvinsă timp de decenii, dar în cele din urmă maghiarii au fost bătuţi prima dată de către regele saxon Henric I în 933 la Merseburg, mai apoi de către primul împărat al Sfântului Imperiu, Otto cel Mare, în 955 la Augsburg.

Aceste două grele înfrângeri au reprezentat o cotitură istorică. Conducătorii maghiari au înţeles că pentru supravieţuire nu exista altă opţiune: erau nevoiţi să se organizeze în maniera popoarelor din Europa Occidentală. Această conştientizare este similară cu cea a altor popoare până atunci păgâne şi care trăiau în triburi. Creştinarea şi întemeierea de regate a mers în paralel în Danemarca, Norvegia, Suedia, Boemia, Polonia, Rusia şi Ungaria.

Tranziţia a fost dirijată cu o mână de fier de către strănepotul lui Árpád, Géza, care a devenit căpetenia triburilor maghiare către anul 970. În 972, solii săi au sosit la curtea lui Otto cel Mare cu însărcinarea de a cere misionari. El însuşi rămânând păgân, Géza şi-a creştinat toţi membrii familiei şi a pregătit prima mare căsătorie dinastică din Ungaria: fiul său Vajk s-a unit cu nepoata împăratului, prinţesa Gizela. În acelaşi timp, Géza a dus o

[6] P. Engel, *Magyarok Európában*, I, Budapesta, Háttér Kiadó, pp. 99-106. (n.a.)

nemiloasă luptă împotriva celor care doreau păstrarea obiceiurilor străvechi şi a schimbat, printre altele, principiul succesiunii: în locul senioratului, adică dreptul la succesiune al rudei celei mai vârstnice, el a introdus dreptul primogeniturii care se aplica şi în ţările occidentale, adică dreptul la succesiune al fiului cel mare. Noua regulă i-a permis lui Vajk să îi succeadă tatălui său în 997.

Şase ani au fost de ajuns pentru a-i învinge pe pretendenţii la tron şi pentru a concentra puterea în mâinile sale. În anul 1000, Vajk s-a adresat papei Silvestru al II-lea pentru întemeierea unui regat creştin şi ca să îi ceară încoronarea. La 1 ianuarie 1001, el a fost încoronat la Esztergom şi şi-a luat numele creştin de István (Ştefan). Alegerea fusese făcută: Europa împotriva tribalismului şi a nomadismului, Roma în favoarea Bizanţului. Imperiul bizantin făcuse la rândul său eforturi să atragă ţara nou creată către credinţa sa. Esztergom a devenit capitala noului regat şi sediul noii arhiepiscopii, centrul Bisericii ungare. Ştefan a dispus de toate mijloacele necesare ca să creeze un stat puternic în centrul Europei.

II. Evul Mediu şi Renaşterea

Ştefan cel Sfânt, aflat la domnie timp de patru decenii, a fost creatorul unui stat modern. El a întemeiat două arhiepiscopii şi opt episcopii, şi a creat 45 de comitate organizate în jurul unor fortăreţe. Consiliul regal era compus din episcopi şi comiţi, care erau conducători administrativi şi şefi militari în acelaşi timp. Agricultura a câştigat importanţă; o dată cu organizarea sistematică de târguri, comerţul s-a dezvoltat rapid, iar sosirea ordinelor religioase, în special italiene şi franceze, a facilitat introducerea

unei culturi bazate pe folosirea limbii latine. Zdrobind revolta celor care doreau revenirea la credinţa păgână şi reuşind să se facă respectat de către vecini, Ştefan a făcut ca ţara lui să profite de bogăţiile naturale ale bazinului carpatic.

Dinastia arpadiană a domnit timp de trei secole. Ladislau I (László) (1077-1095), iar apoi Coloman (Kálmán) (1095–1116) au cucerit Croaţia şi Dalmaţia, obţinând astfel ieşirea la mare, au continuat opera de legiferare şi au construit numeroase biserici. Ungaria a devenit un stat feudal, cu mari proprietăţi aflate în stăpânirea fie a membrilor familiei regale, fie a clericilor, cu iobagi a căror viaţă a fost până în secolul al XVI-lea mai degrabă suportabilă. Solidară cu regatele creştine ale Europei, Ungaria a permis ca mai multe armate ale cruciaţilor să îi traverseze teritoriul, ba chiar s-a alăturat uneori acestora, aşa cum a fost cazul trupelor lui Andrei (András) al II-lea în 1217.

Moartea fără urmaşi a unui rege sau minoratul fiului acestuia a provocat de mai multe ori lupte între pretendenţi la tron, fiecare dintre aceştia cerând ajutorul unuia dintre vecinii puternici, fie germanii, fie ruşii, fie polonezii sau bizantinii. Dar cel mai mare pericol care a atins Ungaria medievală a fost invazia mongolilor din 1241, care au învins trupele regelui Béla al IV-lea, şi au ocupat şi jefuit întregul regat. Din fericire, moartea marelui han i-a determinat pe mongoli să se întoarcă în Asia. Astfel, regele Béla al IV-lea a redobândit stăpânirea asupra regatului său şi a reuşit să îl reconstruiască în câţiva ani.

Exploatarea numeroaselor mine de aur şi argint, agricultura înfloritoare, exportul de vin către Polonia şi cel de vite către Italia a permis regatului maghiar să atingă un nivel comparabil cu cel al ţărilor occidentale. În răstimp de două secole, clasa nobililor a devenit atât de numeroasă

şi de puternică, încât a reuşit să smulgă de la rege (Andrei al II-lea — n.t.) promulgarea în 1222 a faimoasei Bule de Aur, o lege compusă din treizeci de articole care definea drepturile nobililor. Această cartă rămasă în vigoare până în secolul al XIX-lea conţine şi un articol de *habeas corpus*, care stipula că nimeni nu putea fi arestat înainte ca un tribunal să emită o sentinţă. Este adevărat că nobilimea nu reprezenta decât 5% din populaţie, dar cu toate acestea cultul acestei legi a menţinut timp de secole o stare de spirit care a permis mai târziu, în secolul al XIX-lea, victoria atât de rapidă a ideilor democratice.

Stingerea dinastiei arpadiene în 1301 a coincis cu ascensiunea la putere a marilor feudali care ameninţau unitatea ţării. Doi mari regi din familia de Anjou, Carol Robert (Károly Róbert) (1305–1342) şi fiul său, Ludovic cel Mare (Nagy Lajos) (1342–1382) au oprit această tendinţă şi au restabilit vigoarea regatului. Ludovic nu a avut însă decât două fiice, astfel că nobilii maghiari au ales ca rege un membru al familiei Luxemburg, în persoana lui Sigismund (Zsigmond) (1387–1437). Sigismund a nutrit mari ambiţii europene: conducător al sinodului de la Constanţa (1414–1418), rege al cehilor, el a fost încoronat şi împărat al Sfântului Imperiu romano-german în 1433 de către papa Eugeniu al IV-lea. La moartea sa, consiliul regal a fost cel care a ales un nou rege în persoana ginerelui lui Sigismund, Albert de Habsburg. Albert a murit doi ani mai târziu, dar scurta sa domnie a fost importantă: a reprezentat prima apariţie a dinastiei care avea să marcheze istoria Ungariei şi a întregii regiuni, dacă nu chiar a Europei, până la Primul Război Mondial.

La moartea lui Sigismund, Ungaria era, în ciuda absenţelor repetate ale suveranului său, una din ţările cele mai puternice ale Europei. Din punct de vedere mili-

tar, Ungaria a ştiut mereu să respingă atacurile inamicilor; destul de puternică şi din punct de vedere economic, ţara număra la acea dată o populaţie la fel de importantă ca cea a Franţei sau a Angliei. Organizarea politică şi cea administrativă, create de întemeietorul Ştefan cel Sfânt şi îmbunătăţite de către succesorii acestuia, rezistau bine la trecerea timpului. Începând însă cu sfârşitul secolului al XV-lea, a devenit aparentă manifestarea unui anume dezechilibru: slăbirea puterii centrale şi ridicarea marilor feudali, care mergea în paralel cu agravarea situaţiei ţărănimii, au început să şubrezească regatul. Spre deosebire de Europa Occidentală, aici existau relativ puţine oraşe şi Ungaria rămăsese în esenţă o ţară rurală. În acest moment şi-a făcut apariţia în sud-estul Ungariei un Imperiu care avea să se dovedească mult mai periculos decât oricare altul de la fondarea statului încoace: Imperiul otoman.

În 1439, turcii au cucerit Szendrő, capitala principatului sârb, iar în 1453 — una din datele cele mai importante din istoria Europei — Mohamed al II-lea a pus capăt, ocupând Constantinopolul, existenţei milenare a Imperiului bizantin. Din acel moment, calea către centrul continentului european îi era deschisă.

După dispariţia dinastiei arpadiene, familiile regale s-au succedat într-un ritm destul de alert. Regii angevini au fost urmaţi de un Luxemburg, acesta de un Habsburg, iar la moartea precoce a acestuia din urmă nobilii maghiari au ales un Iagello, pe Vladislav I (Ulászlő). Vladislav a fost ucis în 1444 în bătălia de la Varna, unde turcii practic au zdrobit armata ungară. Din acel moment şi până la sfârşitul secolului al XVII-lea, istoria Ungariei a fost echivalentă cu istoria luptei împotriva invadatorului otoman.

În 1456, marele căpitan Iancu de Hunedoara (János Hunyadi), regent al Ungariei în timpul minoratului fiului lui Vladislav, a triumfat asupra armatei lui Mehmet al II-lea într-o bătălie decisivă în faţa Belgradului. Această victorie a permis ca Ungaria să îşi păstreze independenţa încă şapte decenii. Se poate chiar afirma că statul maghiar a atins apogeul puterii sale datorită familiei Huniazilor. Matia Corvin (Mátyás), fiul lui Iancu, ales rege în 1458, a fost un suveran puternic care a reuşit să-i oprească pe turci, să mărească ţara, ocupând însăşi Viena, şi care a creat la curtea sa de la Vişegrad un centru cultural înfloritor, inspirat din Renaşterea italiană.

După moartea sa în 1490, însă, forţele centrifuge au avut câştig de cauză. Nobilimea a ales un rege slab, un al doilea Iagello, şi, inconştientă de pericolul care venea din Balcani, a continuat să îşi lărgească privilegiile în detrimentul puterii regale şi a iobagilor. Consecinţele au fost dezastruoase pe toate planurile: mai întâi în plan social, iar apoi în domeniul militar şi cel politic.

III. Fragmentarea ţării şi ocupaţia otomană

Prima ruptură a păcii sociale care a caracterizat primele secole ale statului maghiar a fost răscoala ţăranilor din Transilvania în 1437, urmată într-un prim moment de un compromis care a diminuat obligaţiile iobagilor. Dar imediat după moartea regelui Sigismund, cele trei stări privilegiate ale Transilvaniei — nobilii unguri, saşii şi secuii — au încheiat o alianţă[7] şi au înfrânt forţele armate ale ţăranilor.

[7] Este vorba de *Unio Trium Nationum*, prin care reprezentanţii stărilor ardelene (şi din care românii nu făceau parte) se obligau să se apere reciproc în faţa oricărui inamic, cu excepţia regelui Ungariei. (n. t.)

Deoarece vârsta de aur a domniei lui Matia Corvin a fost urmată de o slăbire rapidă a puterii centrale, situaţia socială a început să se degradeze din nou. La începutul secolului al XVI-lea, aceasta a devenit atât de tensionată, încât în 1514 s-a produs o nouă explozie. Turcii se dovedeau extrem de ameninţători, iar în 1513, papa Leon al X-lea i-a încredinţat arhiepiscopului de Esztergom misiunea să organizeze o cruciadă împotriva lor. Dar cei 40 000 de cruciaţi, în mare parte simpli ţărani, adunaţi în mai multe tabere şi conduşi de Gheorghe Doja, după mai multe ciocniri cu mici nobili înarmaţi, s-au întors împotriva stăpânilor lor. Situaţia s-a înteţit atunci când Doja a poruncit executarea episcopului de Cenad şi a mai multor mari nobili; în loc să îi atace pe turci, cruciaţii au încercat prin forţă să schimbe condiţiile de viaţă ale iobagilor. Luptele au fost crâncene, însă răscoala — la care au participat mulţi preoţi, în special franciscani — a fost zdrobită la capătul a două luni. Ioan de Zápolya, comandantul armatelor regatului, a ordonat executarea într-o manieră extrem de crudă a capilor revoltei. Dieta reunită câteva luni mai târziu, a votat legi care au restrâns drepturile iobagilor. Tot atunci, Stefan Werbőczy a compilat codul de legi *Tripartitum*, care conţinea toate legile aflate în vigoare în statul maghiar şi care a rămas în uzanţă până în secolul al XIX-lea.

Baia de sânge din 1514 a avut consecinţe foarte neplăcute în momentul următoarei mari campanii a Imperiului otoman. Belgradul, care reprezenta frontiera sudică a Ungariei, a fost pierdut în 1521, şi chiar dacă în 1523 arhiepiscopul Tomori a mai reuşit să respingă armata turcă, trei ani mai târziu, în 1526, armatele maghiare au pierdut bătălia decisivă în faţa trupelor sultanului Soliman I. În apropiere de Mohács, în sudul ţării, turcii i-au strivit pe

ungurii conduşi de Tomori, el însuşi ucis împreună cu cei mai mulţi dintre căpitanii săi. Tânărul rege Ludovic al II-lea (II. Lajos), ultimul Iagello, şi-a pierdut la rândul său viaţa în timp ce încerca să fugă din faţa turcilor.

Statul, foarte slăbit, nu a putut să opună rezistenţă ascensiunii Imperiului otoman. O parte a nobilimii l-a ales ca rege la sfârşitul aceluiaşi an pe Ioan de Zápolya, învingătorul răscoalei lui Doja, în timp ce cealaltă parte a ales încă o dată un Habsburg, pe Ferdinand.[8] La puţin timp după aceea, în 1541, turcii au pus stăpânire pe capitala Buda şi continuau să avanseze. Către mijlocul secolului, regatul Ungariei se găsea împărţit în trei: vestul şi nordul se aflau sub controlul regelui habsburg, sudul şi centrul erau ocupate de turci, iar Transilvania devenise *de facto* un principat, cu un suveran şi o Dietă proprii.[9]

Timp de mai mult de un secol, ungurii au reuşit să îşi păstreze, *grosso modo,* poziţiile din 1540. Otomanii asediau pe rând fortăreţele care alcătuiau linia de apărare a ceea ce mai rămăsese din regat, reuşeau să cucerească unele dintre ele, dar contraatacurile ungurilor erau adeseori încununate de succes. Transilvania a ales, dimpotrivă, o cale mai blândă de colaborare cu puterea otomană: plătind tribut şi neopunându-se planurilor acesteia, principatul a putut să îşi păstreze autonomia. Astfel, în timp ce cea mai mare parte a teritoriului Ungariei a rămas pentru decenii teatrul unui permanent război de uzură, Transilvania a cunoscut perioade mai liniştite care i-au permis o evoluţie adesea interesantă.

---

[8] G. Barta, *La route qui mène à l'Istanbul*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1994. (n.a.)

[9] K. Péter, „L'âge d'or de la principauté de Transylvanie", în B. Köpeczi, ed., *Histoire de la Transylvanie*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1992. (n.a.)

Agresivitatea turcilor a rămas aproape neschimbată până la sfârşitul secolului al XVII-lea. În 1683, au făcut chiar un mare efort ca să ocupe Viena, iar împăratul a fost obligat să aducă trupe poloneze, bavareze şi saxone pentru a putea respinge asediul. Acesta era însă începutul declinului; în 1686, Buda a fost eliberată şi în ultimul an al secolului turcii au fost definitiv alungaţi din teritoriul fostului regat al Ungariei. Ungaria a fost eliberată, dar perioada dominaţiei otomane a lăsat urme profunde.

Schimbările s-au manifestat mai întâi pe plan politic. Ungaria, independentă şi suverană de la încoronarea lui Ştefan cel Sfânt, s-a aflat de acum încolo sub domnia unui rege care era în acelaşi timp şi împărat al Sfântului Imperiu. Acest fapt a creat în mod constant probleme, deoarece Habsburgii nu precupeţeau nici un efort ca să integreze Ungaria într-un ansamblu politic mai vast. De-a lungul secolelor al XVI-lea şi al XVII-lea, apărătorii identităţii naţionale au avut de luptat pe două fronturi, împotriva otomanilor şi împotriva intrigilor de la curtea de la Viena.

Consecinţele îndelungatei prezenţe turce au fost catastrofale.[10] Ocupanţii jefuiau cu regularitate teritoriile ocupate, masacrau populaţia, lăsând aproape deşerte regiuni întregi. Harta demografică a ţării a fost substanţial modificată, anumite sate dispărând pentru totdeauna. Pentru a da un exemplu concret, în valea Kál, la nord de lacul Balaton, din nouă comune întemeiate în epoca lui Árpád, nu au mai rămas decât patru după plecarea turcilor.

[10] Istoriografia actuală a renunţat la această viziune catastrofală asupra ocupaţiei otomane, punând mai degrabă accentul pe aspectele pozitive ale convieţuirii otomano-maghiare. (n.t.)

Războaiele continue şi masacrele au decimat populaţia maghiară: această baie de sânge a înfrânat creşterea demografică până în secolul al XIX-lea. Dezvoltarea economică a fost de asemenea încetinită, iar structurile sociale au rămas aproape neschimbate. Din regatul puternic din Evul Mediu şi până la sfârşitul secolului al XV-lea, Ungaria anului 1700 era o ţară vlăguită şi rămasă în urmă faţă de ţările Europei Occidentale.

Turcii nu au lăsat în urma lor decât câteva băi şi minarete. Ungaria a supravieţuit totuşi acestei groaznice încercări. Rezistenţa îndârjită şi adesea victorioasă a apărătorilor anumitor fortăreţe, apariţia burgheziei în oraşele din teritoriile independente, înflorirea culturală din regat şi din principatul Transilvaniei, precum şi toleranţa religioasă ce a caracterizat Transilvania[11] au permis ca Ungaria să îşi păstreze identitatea în această perioadă extrem de dificilă.

IV. Cu şi împotriva Habsburgilor

Nobilii maghiari, în virtutea drepturilor lor ancestrale, au fost cei care au ridicat în tron un Habsburg, mai întâi în 1486, mai apoi în 1526. În vremea războaielor cu turcii, puterea dinastiei de Habsburg era în ascensiune, şi în 1699, atunci când pacea de la Karlowitz a pus capăt prezenţei otomane în Ungaria, Imperiul habsburgic devenise deja una din marile puteri europene. Eliberarea Ungariei a fost rezultatul colaborării dintre unguri şi trupele

[11] În Transilvania de după perioada Reformei au existat aşa-numitele „religii recepte": catolică, luterană, calvină şi unitariană. Toleranţa religioasă din principat nu s-a răsfrânt şi asupra religiei ortodoxe a locuitorilor români. (n.t.)

adunate şi trimise la faţa locului de către autorităţile de la Viena. Data simbolică este 1686, anul recuceririi capitalei Buda, care fusese în mâinile otomanilor timp de 145 de ani. În semn de recunoştinţă, Dieta reunită în 1687 la Bratislava (Pozsony) a renunţat la drepturile regalităţii elective şi a acceptat dreptul de succesiune al dinastiei de Habsburg.

Puterea a devenit astfel bicefală: pe de o parte era curtea de la Viena, care încerca să instaleze o guvernare cu prerogative tot mai extinse, iar pe de altă parte era nobilimea, care îşi apăra cu îndârjire drepturile dobândite de-a lungul secolelor. Conflictul era inevitabil, şi acesta a izbucnit efectiv în 1703, când ducele Francisc Rákóczi, la rugămintea insurgenţilor, a acceptat să fie comandantul mişcării insurecţionale. Pentru a ţine piept Habsburgilor, Rákóczi a încercat să joace cartea franceză, cerând ajutorul lui Ludovic al XIV-lea. Ajutorul francez a fost mai degrabă modest, 10 000 de taleri pe lună, şi în ciuda dorinţei lui Rákóczi, nu a avut nici un fel de recunoaştere diplomatică. Stările maghiare l-au proclamat pe Rákóczi mai întâi principe al Transilvaniei, apoi, în 1705, principe suveran al regatului Ungariei, iar în 1707 au declarat destituirea Habsburgilor. Dar raporturile de forţă erau foarte inegale, mai ales după ce francezii pierduseră războiul de succesiune la tronul Spaniei. Monarhul habsburg, Iosif I, a jucat cartea compromisului şi, în 1711, a reuşit să obţină renunţarea curuţilor. Capii revoltei, Rákóczi, Bercsényi şi câţiva alţii au ales calea emigraţiei, dar toţi ceilalţi au fost amnistiaţi.

Rákóczi a continuat să încerce la Paris şi la Versailles să reaprindă flacăra rezistenţei, dar el nu ţinea seamă de noile realităţi geopolitice. Dieta de la Bratislava din 1715, mai realistă, a votat 136 articole de lege care garantau

suveranitatea şi integritatea teritorială a ţării, precum şi păstrarea Constituţiei ungare. Câţiva ani mai târziu, în 1722, Dieta a ratificat legea *Pragmatica Sanctio*, care codifica raporturile dintre Casa de Habsburg şi Ungaria, lege care a rămas în vigoare până în 1918. Aceasta conţine de asemenea şi principiul succesiunii feminine, şi deoarece Carol al VI-lea nu a avut fii, Maria Tereza i-a urmat la tron în 1740. Nobilimea maghiară, ţinându-se de cuvânt, a luat apărarea tinerei regine contestate de Frederic al II-lea al Prusiei, iar în războiul pentru succesiune care a urmat, Maria Tereza a putut să îşi păstreze tronul datorită în mare parte Ungariei.

Aceste două episoade, declaraţia de independenţă a lui Rákóczi şi implicarea elitelor conducătoare alături de Habsburgi sunt interpretate până şi astăzi în două maniere contradictorii. De o parte, Rákóczi este considerat ca unul dintre cele mai mari personaje ale istoriei maghiare, iar gestul său, repetat în secolul al XIX-lea de către protagoniştii revoluţiei din 1848-1849, este văzut ca un act care exprimă esenţa geniului maghiar. De cealaltă parte, există istorici care, începând cu marele om de stat din secolul al XIX-lea István Széchényi, consideră că Ungaria slăbită de secolele de ocupaţie otomană avea interesul să se alieze cu marea putere reprezentată de Habsburgi, ba chiar că aceasta a fost singura şansă de supravieţuire.[12]

Raţionamentul istoricilor maghiari din anii 1990 este o sinteză a ambelor puncte de vedere: aceştia sunt de acord cu ideea că Ungaria nu ar fi putut supravieţui singură, dar adaugă că rezistenţa lui Rákóczi împreună cu celelalte

[12] Este opinia de pildă a unuia dintre cei mai mari istorici ai secolului al XX-lea, Gyula Szekfü, prezentată în excelenta şi monumentala sa *Histoire de la Hongrie*. B. Hóman, G. Szekfu, *Magyarország története I-VII*, Budapesta, Egyetemi Nyomda (1932-1935). (n.a.)

revolte ale ungurilor împotriva puterii centrale i-au ajutat să nu fie într-o situaţie de slăbiciune în timpul negocierilor cu curtea de la Viena.[13]

Aceste discuţii au intrat din nou în actualitate după 1989-1990, căci o dată cu recâştigarea suveranităţii, Ungaria trebuia să găsească o soluţie la problemele sale de securitate, deoarece aşa cum a fost cazul şi în secolul al XVIII-lea, ţara nu ar fi capabilă să se apere împotriva eventualilor agresori veniţi din sud sau dinspre nord-est. De aici şi graba, la începutul anilor 1990, a primului guvern liber ales, susţinut de întreaga clasă politică, de a depune dubla candidatură a ţării la NATO şi la Uniunea Europeană.

Compromisul din 1715 cu Habsburgii a permis Ungariei să înceapă marea reconstrucţie. Mai întâi era necesară repopularea regiunilor devastate de turci; drept urmare au fost chemaţi colonişti germani, iar zona frontalieră sudică a fost populată cu sârbi, veniţi din Balcani. Conform unor estimări — primul recensământ nu a avut loc decât în 1784 — la începutul secolului al XVIII-lea Ungaria avea între 3 şi 4 milioane de locuitori. Această cifră s-a dublat până la sfârşitul secolului, când populaţia Ungariei împreună cu Transilvania şi Croaţia a urcat la 9,3 milioane de locuitori. Această evoluţie demografică extraordinară s-a datorat în mare parte unei foarte lungi perioade de pace care a durat practic până la mijlocul secolului al XIX-lea.

În acelaşi timp, a avut loc şi o schimbare etnică foarte importantă. Ungaria Evului Mediu era deja o ţară multietnică, dar cu majoritate maghiară.[14] După perioada

[13] Vezi lucrarea recentă a celui mai bun specialist al epocii: D. Kósáry, *Újjáépítés és polgárosodás 1711-1867*, Budapesta, Háttér Kiadó, 1990. (n.a.)

[14] Istoricii români contestă acest punct de vedere, afirmând că şi în Evul Mediu compoziţia etnică a Ungariei era foarte pestriţă şi o majoritate maghiară este îndoielnică. (n.t.)

otomană şi repopularea ţării, maghiarii au devenit minoritari. Conform estimărilor cercetătorilor, populaţia se compunea la sfârşitul secolului al XVIII-lea din 3,5 milioane de unguri, 1,5 milionane de români, 1,25 milioane de slovaci, 1,1 milioane de germani, 0,8 milioane de croaţi, 0,6 milioane de sârbi etc.[15] Consecinţele acestei stări de fapt nu se vor arăta decât în cursul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX.

Constatând necesitatea întăririi imperiului şi pătruns fiind totodată de ideile Secolului Luminilor, împăratul Iosif al II-lea (1780–1790) a făcut eforturi considerabile de centralizare şi modernizare. Împăratul a refuzat să fie încoronat rege al Ungariei pentru a putea ignora Constituţia ţării. Iosif al II-lea a guvernat prin decrete, iar o bună parte dintre acestea au fost acceptate (aşa au fost de pildă decretul privind toleranţa religioasă sau decretul care înmulţea drepturile iobagilor), altele, dimpotrivă, precum impunerea limbii germane ca unică limbă oficială sau introducerea impozitului pe venit au fost aspru combătute de către nobilimea maghiară. În cele din urmă, chiar înainte de moartea sa, împăratul a fost obligat să anuleze aproape toate reformele.

La momentul Revoluţiei franceze, nobilimea maghiară a ştiut astfel să îşi păstreze privilegiile şi să salveze în acelaşi timp identitatea naţiunii maghiare. Situaţia era deci paradoxală. Reconstrucţia i-a permis ţării să îşi regăsească vigoarea, iar dezvoltarea economică şi creşterea demografică au fost impresionante. Politica dusă de reprezentanţii nobilimii a reuşit să salveze integritatea Ungariei şi să întărească identitatea naţională. Terenul era pregătit aşadar pentru o reînnoire culturală. Dar din cele

[15] Kosáry, *op. cit*, pp. 57-59. (n.a.)

trei opţiuni posibile, după eliminarea strategiei absolutismului luminat şi centralizator al lui Iosif al II-lea, nu mai rămâneau decât două: fie îngheţarea situaţiei sociale şi politico-economice, soluţie dorită de majoritatea clasei conducătoare, fie transformarea radicală a structurilor, soluţie a cărei necesitate a fost recunoscută de către elita activă a aceleiaşi clase.

Succesorii lui Iosif al II-lea nu au renunţat complet niciodată la tendinţele centralizatoare, iar pe de altă parte anumiţi conservatori unguri sperau să păstreze neschimbate structurile feudale. În cele din urmă, tabăra reformiştilor a avut câştig de cauză şi tot ea a fost cea care a hotărât mersul evenimentelor începând din 1825, anul întrunirii la Bratislava a primei Diete numită „a reformelor"

Capitolul II

ISTORIA (2): UNGARIA MODERNĂ

I. Reforme, revoluţie, oprimare, compromis

Secolul al XIX-lea a transformat Ungaria din rădăcini. Din ţara feudală în care agricultura era predominantă, Ungaria a devenit un stat parlamentar, cu o economie în plin avânt şi cu o capitală care spera, la sfârşitul secolului, să ia locul Vienei. Structurile sociale s-au schimbat radical. Nobilimea mică şi mijlocie au trebuit să se adapteze noii situaţii, iar membrii ei au devenit astfel funcţionari ai statului sau în administraţia locală. Ţărănimea a fost eliberată din iobăgie prin legile din 1848, iar burghezia, aproape inexistentă până atunci, a cunoscut o dezvoltare foarte rapidă. Asistăm de asemenea, o dată cu crearea unei industrii performante, la naşterea clasei muncitoare care a început să se organizeze din anii 1880.

Acest secol se compune din patru perioade distincte: epoca reformelor în timpul căreia elitele maghiare au lucrat cu îndârjire şi, în cele din urmă, cu succes la modernizarea societăţii; revoluţia din 15 martie 1848, urmată de lupta pentru independenţă din 1848-1849 împotriva Casei de Habsburg; perioada de opresiune care a succedat înfrângerii revoluţionarilor maghiari; iar în final compromisul din 1867 care a dus la crearea dublei monarhii, sistem care nu a dispărut decât în 1918, la finele Marelui Război.

Marile figuri ale epocii reformelor sunt István Széchényi şi Lajos Kossuth. Széchényi, un aristocrat anglofil, a fon-

dat în 1825, printr-un gest mărinimos şi simbolic în acelaşi timp, Academia Maghiară de Ştiinţe, donându-şi în acest scop toate veniturile dintr-un an. De la tribuna parlamentului, iar mai apoi printr-o serie de cărţi de mare răsunet, Széchényi a lansat propunere după propunere în vederea depăşirii structurilor feudale şi pentru modernizarea politică, economică şi morală a ţării. Ideile sale liberale s-au răspândit cu mare repeziciune, însă ele s-au cuplat la reprezentanţii nobilimii mijlocii — conduse mai întâi de Miklós Wesselényi, apoi de Lajos Kossuth — cu un anume radicalism alimentat puternic de ostilitatea sistematică la orice reformă venită din partea puterii centrale de la Viena.

Eforturile liberalilor unguri aveau două obiective: modernizarea juridică, socială şi economică pe de o parte, şi restabilirea independenţei politice faţă de Viena pe de altă parte. Presa, aflată în plină expansiune, şi în special cotidianul *Pesti Hírlap,* condus de Kossuth, au jucat un rol semnificativ în propagarea ideilor reformiştilor. În ciuda unor diferende destul de importante, precum cel dintre partizanii menţinerii reprezentării locale şi susţinătorii centralizării, toţi protagoniştii erau de acord în privinţa esenţialului: abrogarea privilegiilor feudale, egalitatea în faţa justiţiei, introducerea dreptului de vot. Aceste legi, aşteptate de mult timp, au fost în cele din urmă votate sub presiunea mişcărilor revoluţionare în aprilie 1848. Legea prevedea existenţa unui Parlament ales de către nobili, membrii profesiunilor liberale, comercianţi, artizani şi ţărani cu un minim de avere. Electorii reprezentau 10 % din populaţie, ceea ce a constituit un progres important faţă de procentul de 1,5% care alegeau până atunci adunările locale.

Legile din aprilie 1848 au instituit de asemenea un guvern care nu răspundea decât în faţa parlamentului, şi

au declarat că decretele regale nu intrau în vigoare decât dacă erau contrasemnate de miniştrii de resort. Această serie de legi a creat astfel cadrul juridic al unui stat parlamentar şi suveran, un stat la fel de democratic ca şi statele constituţionale ale Europei Occidentale.

Reformiştii nu erau de acord asupra a două subiecte, esenţiale pentru viitorul ţării. Primul se referea la raporturile Ungariei cu Habsburgii. Széchényi înclina către o politică foarte prudentă în această privinţă, temându-se de conflicte care ar fi putut fi fatale pentru ţară. El i se opunea astfel lui Kossuth, care împreună cu marea majoritate a reformiştilor, opta pentru o soluţie care ar fi asigurat o independenţă totală. Diferenţele lor de opinie, teoretice într-o primă fază, au avut consecinţe practice în 1848 şi 1849 când, amândoi fiind membri ai primului guvern liber ales, au mers pe căi care l-au împins pe Kossuth la puterea supremă şi apoi la exil, iar pe Széchényi la demisie, la depresie şi apoi la nebunie.

Al doilea subiect de discordie privea problema naţionalităţilor. Kossuth şi fidelii săi optau pentru maghiarizarea ţării, considerând că formarea unui stat non-feudal care ar fi asigurat drepturi egale pentru toţi ar fi fost un magnet puternic pentru populaţiile nemaghiare ale regatului. Legea din 1844, ce instituia utilizarea limbii maghiare în ţară, a reprezentat o mare victorie a reformiştilor, care au reuşit să respingă astfel tendinţele centralizatoare ale monarhilor absolutişti de la Viena, dar ea nu a fost percepută la fel de către elitele provenite din celelalte naţionalităţi. Széchényi a încercat să atragă atenţia tovarăşilor săi asupra pericolelor maghiarizării, dar nu a fost ascultat. Kossuth şi discipolii săi, constatând ponderea tot mai mare a Rusiei în problemele europene, se temeau de apariţia unui pol slav în interiorul imperiului, pol care cu

ajutorul Rusiei ar fi destabilizat echilibrul atins cu atâta dificultate. E foarte curios că ei nu au acordat nici o atenţie românilor care deveniseră, în cursul primei jumătăţi a secolului, populaţia majoritară în Transilvania.

Burghezia citadină era sensibilă la argumentele reformiştilor şi a înţeles că era în interesul ei, indiferent de originea etnică, să susţină politica dusă de apropiaţii lui Kossuth. Drept urmare, populaţia urbană, până atunci multietnică, s-a asimilat foarte repede în cursul anilor 1830-1840. Acesta a fost în special cazul Pestei, oraş comercial cu o dezvoltare extrem de rapidă.

În regiunile în care naţionalităţile erau majoritare, evoluţia lucrurilor a fost diferită. În loc să susţină eforturile modernizatoare ale reformiştilor unguri, elitele acestora au început să se organizeze şi să se alieze cu cercurile conducătoare de la Viena, considerându-le aliaţi strategici în lupta lor pentru emancipare. Astfel că în 1848, în momentul conflictului deschis al noului guvern maghiar cu autorităţile austriece, naţionalităţile s-au alăturat acestora din urmă.

Valul revoluţionar din 1848, după ce a atins Parisul şi Viena, a ajuns la Pesta la 15 martie. Manifestanţii conduşi de tânărul poet Petöfi Sándor au cerut libertăţi, printre altele şi libertatea presei şi independenţa ţării în interiorul imperiului. Sub presiunea acestei revoluţii paşnice, Viena a cedat şi împăratul a ratificat legile votate de Dieta de la Bratislava. În acest fel, în mod cu totul paradoxal, Ungaria a beneficiat de o Constituţie mult mai liberală şi mai democratică decât statele austriac şi ceh din imperiu. Aflat sub influenţa conducătorilor reacţionari de la Viena, împăratul a încercat imediat să anuleze noua legislaţie maghiară. Parlamentul ungar şi guvernul condus de Lajos Batthyáni au rezistat, dar conflictul a devenit inevitabil în special

după ce şi croaţii conduşi de banul Jelačić, la instigarea radicalilor de la Viena, au atacat Ungaria.

Ca răspuns la intransigenţa Vienei, exprimată printr-o Constituţie imperială întocmită de către noul suveran, Franz-Joseph, parlamentul maghiar a declarat la 14 aprilie 1849 destituirea monarhului habsburg. Deoarece austriecii nu izbuteau să aibă câştig de cauză din punct de vedere militar, împăratul a făcut apel la ţarul Nicolae I, care a trimis 200 000 de soldaţi în Ungaria. Lupta a devenit inegală, şi în cele din urmă comandantul-şef al armatei maghiare, Artúr Görgey, a depus armele la 13 august 1849.

Represiunea a fost necruţătoare. La 6 octombrie 1849, treisprezece generali ai armatei maghiare împreună cu Lajos Batthyányi, şeful guvernului, au fost executaţi.[16] Pusă mai întâi sub administraţie militară, Ungaria a fost condusă în anii 1850 direct de către Viena. Situaţia ţării în acest deceniu a fost foarte paradoxală: deşi suveranitatea şi libertăţile erau pierdute, anumite reforme din 1848, mai ales cele care priveau abolirea drepturilor feudale, au rămas în vigoare, fapt care a făcut posibil un început de dezvoltare pe plan economic şi social. Pe de altă parte, s-a adoptat „rezistenţa pasivă" faţă de politica Vienei şi a luat naştere mitului libertăţii, independenţei, al curajului şi al mândriei. Acest mit, fiind bine întreţinut, a rămas foarte viu şi a jucat un rol important în revoluţia maghiară din 1956.

Cu toate acestea, blocajul din viaţa politică era complet. O dată depăşită faza cea mai dură a represiunii, începeau să prindă contur trei tendinţe: emigraţia, în frunte cu Kossuth, dorea restabilirea situaţiei din 1849. Liberalii, al

[16] Este vorba de execuţia celor „treisprezece martiri de la Arad", însă victimele (ofiţeri şi civili) sentinţelor tribunalului militar de la Arad au fost mai numeroase. (n.t.)

căror lider era Ferenc Deák, doreau revenirea la regimul politic creat de legile din aprilie 1848, în timp ce grupul conservatorilor, compus mai ales din aristocraţi, promova revenirea la starea de lucruri din 1847.

Kossuth, care a făcut turul lumii încercând să atragă de partea cauzei maghiare marile puteri ale epocii, şi-a păstrat resentimentele faţă de Austria, pe care nu o dorea cu nici un preţ. Urmărind îndeaproape politica internaţională, Kossuth s-a gândit la un moment dat la o alianţă cu Franţa împotriva Austriei, şi a avut o lungă întâlnire secretă în acest sens cu Napoleon al III-lea. Sfârşitul rapid al războiului franco-austriac a pus însă capăt planurilor sale. La o altă dată, în 1862, emigraţia a început să negocieze cu reprezentanţii naţionalităţilor din Ungaria, ca să pună la cale proiectul unei confederaţii danubiene. Kossuth şi apropiaţii săi se gândeau la crearea unui mare stat confederal, care să îi reunească pe ungurii, românii şi slavii din imperiu, stat care să asigure echilibrul european în locul Austriei şi care să ofere în acelaşi timp în interior un echilibru între naţionalităţi. Acest proiect nu a avut nici o consecinţă practică, dar variante ale sale au continuat să fie aduse în discuţie cu regularitate până astăzi, ori de câte ori se caută o soluţie la acest *imbroglio* central-european. În cele din urmă, în ciuda excelentelor sale relaţii în lumea politicii internaţionale şi chiar a imensei sale popularităţi din Ungaria, Kossuth a contat foarte puţin în mersul evenimentelor. Această situaţie s-a datorat faptului că el nu a ţinut seamă de realităţile geopolitice.

Conservatorii au socotit că a sosit vremea lor în 1859, după înfrângerea austriecilor de la Solferino de către trupele franco-italiene. Slăbit după pierderea Lombardiei, împăratul Franz-Joseph a încercat să cadă la înţelegere cu maghiarii. În acest scop a convocat în 1861

Parlamentul maghiar, dar în ciuda eforturilor aristocraţilor conservatori, nu a reuşit să îi împace pe reprezentanţii unguri care cereau mai mult şi pe extremiştii de la curtea sa cărora orice concesie cât de mică li se părea prea mare. Viena a revenit astfel la administrarea directă a Ungariei, dar evenimentele au luat o turnură potrivnică.

Fiind perfect conştient de faptul că slăbirea Imperiului habsburgic oferea o nesperată marjă de manevră Ungariei, Ferenc Deák şi-a pus în aplicare politica cu o mână de maestru: strategia sa a fost cea care a decis cursul evenimentelor timp de o jumătate de secol. Cu ocazia Paştelui din 1865, el a publicat în cotidianul *Pesti Napló* un articol în care propunea un compromis istoric între Austria şi Ungaria: restabilirea statului constituţional în Ungaria, crearea unui stat instituţional în Austria şi apărarea comună. Deák şi colaboratorii săi considerau că Ungaria nu avea nici o şansă să îşi păstreze independenţa între o mare putere slavă şi o mare putere germanică, astfel că din motive de securitate avea nevoie de alianţa cu Austria. De cealaltă parte, Austria nu avea decât de câştigat de pe urma unei asemenea alianţe, în vremea în care lupta pentru unificarea Italiei şi unificarea Germaniei nu i-au adus decât prejudicii.

Războiul din 1866 şi victoria prusacilor asupra Austriei au declanşat un proces care a urmat punct cu punct previziunile lui Deák. Franz-Joseph a acceptat toate condiţiile ungurilor, iar încoronarea sa de la Buda din iunie 1867 a marcat începutul unei noi ere, cea a dublei monarhii. În timp ce la 1849, curtea se alia cu naţionalităţile împotriva maghiarilor, de data aceasta Viena s-a aliat cu ungurii neglijând drepturile naţionalităţilor. Austria şi Ungaria au devenit două state constituţionale independente, dar cu acelaşi suveran şi cu o politică de apărare comună. În

practică, aceasta a însemnat trei ministere comune: Afacerile Externe, Apărarea şi Finanţele. După ce şi-a văzut toate proiectele realizate, Deák s-a retras, locul lui ca prim-ministru al Ungariei fiind luat de Gyula Andrássy.

În ciuda atacurilor continue ale lui Kossuth, care nu a vrut niciodată să se întoarcă în ţară, şi în ciuda ponderii independiştilor din Parlament, Compromisul a funcţionat bine până în 1914.[17] La sfârşitul secolului, Ungaria a cunoscut o extraordinară creştere economică, care a constat din crearea unei excelente reţele de căi ferate, dezvoltarea rapidă a industriei, triplarea în câţiva ani a PIB, modernizarea agriculturii. Budapesta a devenit o mare metropolă, un important centru economic, financiar, politic şi cultural. În câteva decenii, Ungaria a reuşit să recupereze rămânerea în urmă în multe domenii şi să se ridice la nivelul ţărilor celor mai dezvoltate de pe continent. Scriitorul József Eötvös, care a fost ministru şi în 1848, a creat un sistem de învăţământ eficace şi modern, urmat de dezvoltarea rapidă a facultăţilor şi marilor şcoli. Presa, editurile, teatrele, viaţa muzicală au cunoscut de asemenea un avânt considerabil. Burghezia a crescut mult ca număr şi ca influenţă, iar clasa muncitoare, a cărei naştere a fost paralelă cu dezvoltarea industriei, a început să se organizeze după modelul german.

Din acest punct de vedere, pariul lui Deák a fost câştigat. Ungaria a cunoscut o stabilitate politică remarcabilă, securitatea sa nu părea ameninţată, iar startul economic nemaiîntâlnit până atunci în istoria ţării putea fi considerat ca un semn neîndoielnic de vitalitate. Existau fără îndoială şi puncte negre în acest tablou, scoase în evidenţă mai ales de scriitori precum poetul Ady Endre, dar optimismul

[17] L. Eisenmann, *Le compromis austro-hongrois de 1867. Étude sur le dualisme*, Paris, Soc. Nouv. des Libraires, 1904. (n.a.)

era generalizat, toată lumea credea că regatul Ungariei, pacea şi prosperitatea vor dura la nesfârşit. Abia declanşarea Primului Război Mondial şi mai ales consecinţele acestuia au dezvăluit *a posteriori* slăbiciunile fatale ale Ungariei din perioada dualismului.

II. Dezmembrarea

Viaţa politică din timpul dualismului nu prezintă mare interes. Parlamentarismul funcţiona în mod convenabil, dar exista o mare ruptură între viaţa cotidiană şi politică, aceasta neavând decât o foarte mică priză la populaţie. Microcosmosul politicii, care adesea era reprezentat de oameni de mare talent precum István Tisza, ultimul prim-ministru al regatului, nu percepea deloc mişcările tectonice provocate de situaţia etnică sau schimbările politicii europene.

Descendenţii nobilimii mici şi mijlocii ocupau practic toate posturile administrative, dar posturile-cheie din comerţ, industrie sau cultură au fost ocupate de membri ai burgheziei, cel mai adesea de origine nemaghiară. Politica statului era de esenţă liberală: emanciparea israeliţilor a atras în Ungaria anumite cercuri de evrei fugiţi din cauza progromurilor din Galiţia şi Ucraina, în timp ce naţionalităţile aveau dreptul la şcoli proprii cu predare în limba maternă. Situaţia ţării era astfel destul de ambiguă, de vreme ce tinerii proveniţi din straturile inferioare puteau face carieră nestingheriţi în domeniile economic şi cultural, însă administraţia şi politica le erau practic inaccesibile. Singura excepţie de la regulă era armata.[18]

[18] G. Szekfü, *Három nemzedék*, Budapesta, Egyetemi Nyomda, 1934. (n.a.)

Imaginea Ungariei în Europa Occidentală, pozitivă după 1948 şi până în anii 1880, a devenit în mod evident negativă la sfârşitul secolului datorită propagandei neobosite a elitelor naţionalităţilor.[19] Ungaria era prezentată de această propagandă drept un stat semifeudal, în care numai maghiarii aveau drepturi, în timp ce minorităţile, românii şi slavii, închişi în păturile inferioare, erau dur oprimaţi. La început, aceste elite nu urmăreau decât o transformare a imperiului pentru obţinerea de mai multe drepturi, dar cu timpul ideea desprinderii de Viena a câştigat teren.

Izbucnirea Primului Război Mondial a schimbat profund datele problemei. În ciuda scurtei rezistenţe a primului-ministru Tisza, Ungaria a trebuit să răspundă alianţelor sale şi a intrat în război alături de Austria şi de Germania împotriva coaliţiei formate din Franţa, Anglia şi Rusia. Atentatul de la Sarajevo, care a costat viaţa arhiducelui Franz Ferdinand şi care a fost opera unui terorist sârb, i-a convins pe liderii maghiari de necesitatea alianţei germanice, singura capabilă în viziunea lor să contracareze pericolul reprezentat de Rusia şi protejaţii acesteia.

Încă de la începutul războiului, Rusia şi Franţa au făcut promisiuni în privinţa dezmembrării monarhiei şi a înnoirii organizării statale din Europa Centrală.[20] Momentul a sosit abia în 1918, atunci când, după revoluţia rusă şi intrarea în război a Statelor Unite, Puterile Antantei cordiale au avut câştig de cauză şi ideea dezmembrării a devenit realitate. Tratatele de pace de la Versailles semnate în 1920, influenţate pe de o parte de frica viscerală a francezilor faţă de imperialismul german, şi de viziunea

[19] L. Eisenmann, *op. cit.*, pp. 563–568. (n.a.)

[20] M. Paléologue, *La Russie des tsars pendant la grand guerre*, Paris, Plon, 1922. (n.a.)

angelică asupra politicii internaţionale a preşedintelui american Woodrow Wilson pe de altă parte, au redesenat harta Europei. S-a hotărât slăbirea considerabilă a Germaniei şi sfârşitul imperiului secular şi multietnic al Habsburgilor. Crearea unui stat al slavilor de Nord: Cehoslovacia, al slavilor de Sud: Iugoslavia, şi triplarea teritoriului regatului României a lovit mai ales Ungaria, căreia i-au fost astfel amputate 71% din teritoriu şi 61% din populaţie.[21] Prezentate ca tratate care reflectau dreptul la autodeterminare al popoarelor din regiune, aceste dispoziţii au servit adesea unor interese hegemonice, militare şi economice. Cei care au luat deciziile de la Versailles nu s-au mulţumit să desprindă din Ungaria teritorii locuite de slovaci, români, croaţi şi sârbi, ci au acordat în acelaşi timp Cehoslovaciei, României şi Iugoslaviei teritorii locuite de unguri. După semnarea tratatului de la Trianon, aproape 5 milioane de maghiari s-au regăsit, formând grupuri minoritare compacte, în noile state limitrofe Ungariei.[22] Această situaţie a creat tensiuni, adesea deschise, mai ales în perioada interbelică, alteori latente, cum a fost cazul în deceniile comunismului, între statele din regiune, tensiuni care ar fi posibil să dispară o dată cu progresul de integrare europeană, început în anul 1990.

Primul Război Mondial a atins relativ puţin teritoriul Ungariei, însă trupele maghiare au fost foarte prezente pe frontul italian şi pe cel rus. Faptul că acest război nu avea nici o legătură cu interesele ţării a devenit foarte repede evident, iar înfrângerea a demoralizat complet clasa politică. În octombrie 1918, neîntâlnind nici o rezistenţă,

---

[21] F. Fejtő, *Requiem pour un empire défunt*, Paris, Lieu commun, 1988. (n.a.)

[22] A. Sellier, J. Sellier, *Atlas des peuples d'Europe centrale*, Paris, La Découverte, 1991. (n.a.)

stânga pacifistă condusă de aristocratul Mihály Károlyi a luat puterea, a proclamat ruptura cu Austria şi instituţiile republicii. Cinci luni mai târziu, după dizolvarea armatei, Károlyi a cedat puterea unei coaliţii social-comuniste. Béla Kun a decretat dictatura proletariatului, regim copiat după modelul sovietic. Comuna maghiară, care a încercat să îşi consolideze puterea printr-un regim de teroare, a avut o viaţă scurtă. Forţele contrarevoluţionare ale amiralului Miklós Horthy, împreună cu armata română, i-au pus capăt în august 1919.

III. Perioada interbelică

Constrânsă să semneze tratatul de la Trianon, Ungaria a devenit unul din statele noii Europe Centrale în care imperiul multietnic secular a fost înlocuit de o multitudine de state mici, create după modelul occidental al statului-naţiune. Aflată în tabăra învinşilor, obligată să plătească despăgubiri de război, înconjurată fiind de state care îi erau mai mult sau mai puţin ostile din cauza importantelor minorităţi maghiare, Ungaria trebuia să îşi reconstruiască sistemul politic şi viaţa economică.

Parlamentul care proclamase destituirea Habsburgilor, dar nu renunţase la monarhie, l-a ales pe Miklós Horthy guvernator, adică şef de stat. Acesta a rămas în funcţie până în octombrie 1944. În 1921, Horthy l-a numit prim-ministru pe István Bethlen, care a condus guvernul timp de zece ani. Parlamentul a fost dominat de-a lungul întregii perioade de dreapta conservatoare, iar după interzicerea Partidului Comunist, opoziţia era reprezentată de social-democraţi şi de un partid cu caracter agrar, Partidul Micilor Proprietari (Agricoli).

Ungaria de dinainte de 1920 constituia un spaţiu economic viabil. Situaţia politică de după război nu era favorabilă cooperării economice dintre ţările dunărene, iar fiindcă noul stat maghiar se găsea practic privat de materii prime, era nevoie de o aşezare a vieţii economice pe noi baze. Bethlen a acţionat energic şi a reuşit să utilizeze în mod inteligent creditul acordat Ungariei în 1926 de către Societatea Naţiunilor. Criza din 1929 a atins Ungaria, dar către mijlocul anilor 1930 creşterea era deja puternică. În domeniul economic, bilanţul regimului lui Horthy poate fi considerat pozitiv.

Pe plan social lucrurile au stat diferit. În ciuda sărăcirii clasei mijlocii, datorată în parte dezmembrării vechii Ungarii, un mare număr de funcţionari antebelici şi-au păstrat poziţiile şi diviziunea societăţii nu a dispărut. Cele câteva încercări timide către o politică socială nu au schimbat deloc condiţiile Ungariei rurale şi de la periferii.

În acelaşi timp, opinia publică era practic unanimă în ceea ce priveşte speranţa revizuirii tratatelor de pace, considerate îngrozitor de nedrepte. Politica externă a fost foarte hotărâtă sub acest aspect. Franţa, iniţiatoarea Micii Antante, se afla în tabăra opusă, iar Marea Britanie către care tindea anglofilul Bethlen nu era deloc interesată de Ungaria, astfel că guvernul s-a văzut nevoit să caute sprijin mai întâi din partea Italiei, iar apoi din cea a Germaniei. Aceste alianţe au adus câteva succese de moment: ca urmare a dictatelor de la Viena (1938 şi 1940), impuse de Germania şi Italia, Cehoslovacia şi România au fost obligate să cedeze Ungariei teritorii în care populaţia maghiară era majoritară. Contrapartida a fost însă mult prea mare: Ungaria a intrat în război alături de Puterile Axei.

Prinse în acest angrenaj şi supuse la o presiune continuă, guvernele succesive ale Ungariei nu au reuşit întotdeauna să acorde prioritate intereselor naţionale. În 1928, Camera Inferioară şi Camera Superioară, la propunerea guvernului lui Béla Imrédy, au votat legi care restrângeau drepturile evreilor, şi care veneau în contradicţie cu spiritul Constituţiei în vigoare. În 1941, dorind să atace Iugoslavia, Germania a cerut Ungariei acordul pentru tranzitarea teritoriului ei de către trupele sale. Deoarece semnase cu Iugoslavia un tratat de neagresiune şi pentru că nu putea împiedica implicarea Ungariei în război alături de Germania, primul-ministru Pál Teleki s-a sinucis. Succesorul său, filogermanul László Bárdossy, a angajat Ungaria, în iunie 1942, în războiul contra URSS. Bárdossy a fost la scurt timp urmat de către Miklós Kállay, care timp de doi ani a dus o politică a micilor concesiuni: neîndrăznind sau neputând face faţă aliatului german, el a trenat în toate domeniile de cooperare şi a încercat să stabilească contacte secrete cu englezii. Dar politica sa ezitantă era sortită eşecului. Armata maghiară trimisă pe frontul rusesc a fost practic anihilată în ianuarie-februarie 1943, iar la 19 martie 1944, Hitler a decis să ocupe ţara, nemulţumit de aliaţii săi unguri.

Până la ocupaţia germană, în ciuda existenţei legilor care restrângeau drepturile evreilor în numeroase domenii, Ungaria a refuzat introducerea măsurilor rasiste cerute de naziști. După ocuparea germană, noul prim-ministru, Döme Sztójay, a aprobat deportarea populaţiei de origine evreiască în Germania. Intervenţia lui Horthy din timpul verii a suspendat aceste deportări în masă, astfel că marea parte a evreilor din Budapesta a fost cruţată. Cu ajutorul ultimului său prim-ministru, Géza Lakatos, numit în august 1944, Horthy a încercat să rupă alianţa cu

Germania şi să scoată Ungaria din război. Încercarea sa, prost pregătită, a eşuat. El a fost la rândul lui deportat în Germania, iar extrema-dreaptă condusă de Ferenc Szálasi a preluat puterea la 15 octombrie 1944. Ascultând orbeşte de protectorii săi germani, Szálasi a contribuit la distrugerea Ungariei, care a devenit din toamna anului 1944 un teatru de război în care se confruntau Wermacht-ul şi Armata Roşie. Sovieticii au avut nevoie de mai multe luni ca să îi respingă pe germani din Ungaria şi abia la 4 aprilie 1945 au reuşit să cucerească întregul teritoriu al ţării. Între timp, la Debreţin se constituiseră un parlament şi un guvern provizorii.

Întâmpinaţi de către unii ca eliberatori, consideraţi de alţii drept forţă de ocupaţie, sovieticii au devenit stăpânii unei ţări secătuite de puteri. Armata Roşie care trebuia să rămână doar provizoriu, până la semnarea tratatelor de pace, nu a părăsit teritoriul Ungariei după semnarea tratatului de la Paris din 1947. Ungaria şi-a recăpătat adevărata suveranitate abia în iunie 1991, o dată cu retragerea soldaţilor sovietici.

Capitolul III

ISTORIA (3): UNGARIA CONTEMPORANĂ

I. Interludiul comunist

O dată cu terminarea războiului, era nevoie de reconstrucţia ţării. Vechea ordine politică şi socială fusese practic distrusă de perioada războiului. Deoarece aliaţii au refuzat întotdeauna să trateze cu guvernele succesive ale lui Horthy şi deoarece Ungaria era administrată de către o comisie tripartită (URSS, SUA, Marea Britanie), vechile forţe politice au fost eliminate ca ineligibile din viaţa politică. Guvernul provizoriu condus de Béla Dálnoki Miklós, care conţinea şi comunişti, a luat încă înaintea primelor alegeri decizii de o mare importanţă. În martie 1945, guvernul a iniţiat o reformă agrară fără să ia în calcul despăgubirea proprietarilor. Deşi reforma s-a bucurat de popularitate, căci a pus capăt marilor proprietăţi agricole şi a transformat în proprietari mai multe mii de arendaşi, şi a fost pusă în practică de către un ministru comunist, Partidul Comunist susţinut din umbră de ocupanţii sovietici nu a obţinut decât 17 % din voturi la alegerile parlamentare din noiembrie 1945. Alegerile au fost câştigate de către Partidul Micilor Proprietari care a obţinut majoritatea absolută cu 57% de voturi, dar nu a putut să formeze guvernul pe care l-ar fi dorit din cauza comisiei tripartite care l-a obligat să intre în coaliţie cu Partidul Comunist, cu Partidul Social-Democrat şi cu Partidul Ţărănesc.

În guvernul condus de Zoltán Tildy, apoi — după ce acesta a fost ales primul preşedinte al Republicii procla-

mate în 1946 — în guvernul lui Ferenc Nagy, miniştrii comunişti au ocupat posturile-cheie, cum ar portofoliile Afacerilor Interne şi ale Transportului şi Telecomunicaţiilor. Partidul Comunist, care controla deja din 1945 poliţia politică şi serviciile de informaţii, devenea tot mai important în viaţa politică. În 1947, a început să acţioneze tot mai brutal: acuzându-şi adversarii de alunecare către dreapta sau chiar de spionaj în favoarea inamicului, şeful comunist şi viceprim-ministrul Mátyás Rákosi a reuşit să determine fuga din ţară a primului-ministru Ferenc Nagy şi a mai multor deputaţi.

Tratatul de pace de la Paris semnat în 1947 a restabilit frontierele tratatului de la Trianon. Numai că trupele sovietice nu au părăsit teritoriul ungar, aşa cum stipula tratatul. Acesta era începutul Războiului Rece, marea confruntare americano-sovietică, şi Stalin hotărâse să păstreze teritoriile cucerite la sfârşitul războiului. Era de asemenea începutul sovietizării Ungariei şi a celorlalte ţări ocupate de Armata Roşie. La alegerile parlamentare din 1947, în ciuda presiunilor şi a falsificărilor, Partidul Comunist nu a obţinut decât 22 % din voturi. Toate pârghiile puterii se aflau deja în mâinile comuniştilor, astfel că Partidul Comunist a fuzionat în 1948 cu social-democraţii, după care a introdus în 1949 o nouă Constituţie, copiată după Constituţia sovietică din 1936: acesta era sistemul partidului unic.

Teroarea, deja prezentă discret începând cu 1945, când nimeni nu a îndrăznit să protesteze la dispariţia fostului prim-ministru Bethlen (deportat de sovietici), urmată în 1947 de arestarea şi deportarea în URSS a secretarului general al Partidului Micilor Proprietari, a devenit omniprezentă începând cu anul 1948. József Mindszenty, foarte popularul primat al Bisericii Catolice, a fost arestat,

torturat şi condamnat pe viaţă în 1948. Au urmat conducătorii social-democraţi, apoi anumiţi comunişti. În 1949, a avut loc răsunătorul proces al lui László Rajk, ministru comunist al Afacerilor Externe, acuzat că ar fi organizat o conspiraţie cu ajutorul serviciilor occidentale şi a iugoslavilor lui Tito.

Perioada dintre 1945 şi 1948 a fost uneori considerată de către actorii săi şi de către mulţi observatori drept o perioadă democratică în care totul era încă posibil, era nevoie doar de un compromis cu sovieticii. Această epocă a avut şi laturi pozitive: a permis reconstrucţia ţării, a dat un impuls economiei şi a redus semnificativ diferenţele sociale, adesea mult prea evidente în regimul anterior. Primii-miniştri proveniţi din Partidul Micilor Proprietari au acceptat compromis după compromis, sperând să poată păstra esenţialul: suveranitatea ţării şi libertăţile democratice.

Era, desigur, doar o iluzie. Este foarte evident *a posteriori* că după 1945 Stalin nu s-a gândit nici o clipă să renunţe la achiziţiile sale; a tărăgănat lucrurile cât timp a considerat necesar, mai apoi, prin intermediul comuniştilor, a început construirea unui sistem care urma să fie copia fidelă a sistemului sovietic. Locotenentul său fidel Rákosi, după ce a sfărâmat coloana vertebrală a Bisericii Catolice, a anihilat toate partidele politice şi a trecut la transformarea economiei. Aceasta a constat în naţionalizarea completă a industriei şi a comerţului, în crearea prin forţă a cooperativelor agricole, ceea ce a dus la dispariţia cvasitotală a proprietăţii private.

Pentru a doua oară de-a lungul istoriei sale, Ungaria cădea sub loviturile unei puteri orientale. În vreme ce Imperiul otoman s-a mulţumit doar cu ocupaţia militară şi economică şi nu s-a implicat în transformarea ideologică,

culturală sau religioasă, puterea sovietică a avut ambiţii mult mai mari: aceasta dorea transformarea totală a societăţii. Era nevoie de adeziunea tuturor la ideologia marxistă, la ideea unei societăţi fără clase, la ideea egalităţii în toate domeniile, la dispariţia proprietăţii private şi la economia planificată. Metodele lui Rákosi erau un amestec de teroare şi neobosită propagandă.

Până în anul 1947, teroarea a atins mai ales vechile clase conducătoare. A venit apoi rândul bisericilor, care au început să fie conduse de colaboratori ai noului regim. Numeroşi comunişti au fost arestaţi şi executaţi după modelul politicii lui Stalin din anii 1930. Această politică făcea parte din lupta pentru putere (Rákosi a putut astfel să se debaraseze de Rajk, potenţialul său rival) şi a răspândit totodată ideea că nimeni nu era la adăpost în faţa ÁVH, temuta poliţie politică.[23] Clasele mijlocii au fost decimate şi terorizate din cauza deportărilor familiilor vechilor funcţionari care au avut loc în 1951. A venit apoi rândul ţărănimii. Introducerea cotelor obligatorii către stat, urmată de arestarea şi închiderea a mii de agricultori care nu reuşeau să furnizeze cantităţile cerute de către autorităţi, a semănat teroare în lumea rurală.

Rákosi, secondat de Ernő Gerő, Mihály Farkas şi József Révai, a lansat o politică de industrializare masivă, cu accent pe industria grea. În acel context al Războiului Rece, în care sloganul preferat al propagandei comuniste era iminenta izbucnire a celui de Al Treilea Război Mondial, industria grea era sinonimul unei industrii capabile să fabrice armament. Rezultatul acestei politici voluntariste a fost pe de o parte depopularea anumitor regiuni

[23] În 1946 a fost creată ÁVO, ca diviziune în cadrul poliţiei de stat, care în 1948 a devenit ÁVH, Oficiul de Apărare a Statului din cadrul Ministerului de Interne. (n.t.)

şi creşterea prea rapidă a populaţiei din capitală şi din alte oraşe industriale, iar pe de altă parte a fost naşterea câtorva mari aglomerări siderurgice care, începând cu anii 1980, au reprezentat o mare problemă economică şi sociologică.

Perioada de pură teroare, care a dus la dezorganizarea totală a economiei şi la o penurie care nu a fost cunoscută nici măcar în anii de război, a luat sfârşit o dată cu moartea lui Stalin. Sovieticii, ca să facă faţă unei situaţii explozive, l-au numit în fruntea guvernului în iunie 1953 pe Imre Nagy. Acesta a eliberat o parte dintre prizonieri şi deţinuţi, a suprimat cota obligatorie şi a restaurat parţial libertatea cuvântului. Lupta internă din sânul Partidului Comunist între ortodocşi şi partizanii unei linii mai liberale — luptă care reflecta de altminteri frământările intestine ale comuniştilor sovietici — a dus la excluderea lui Nagy, care a fost nevoit să cedeze locul unuia dintre fidelii lui Rákosi, András Hegedűs. Intelectualii comunişti antistalinişti nu au depus armele, iar discursul lor care propovăduia revenirea la un socialism epurat de exagerările staliniste nu a rămas fără ecou.

Totuşi, marea majoritate a populaţiei a rămas profund anticomunistă şi nu credea deloc în viabilitatea unei asemenea versiuni îmbunătăţite a regimului. Politica foarte radicală dusă de Rákosi, care vedea duşmani peste tot, a creat o ruptură în societatea maghiară: de o parte se aflau cadrele partidului, *apparatchik*-ii şi susţinătorii fervenţi ai regimului, în special membrii poliţiei politice, iar de cealaltă parte se aflau toţi ceilalţi. Urmarea a fost revoluţia din 1956, care a demonstrat că societatea, aparent inertă şi participantă supusă la toate marile ceremonii (precum defilările de 1 Mai), nu renunţase încă la vechile ierarhii valorice.

II. Revoluţia din 1956

Pierderea autorităţii conducerii sovietice a avut drept consecinţă şi slăbirea influenţei asupra Partidului Comunist Maghiar, în care se confruntau staliniştii şi reformiştii. Sărăcirea generalizată a populaţiei, eliberarea numeroşilor deţinuţi politici şi dezgheţul din politica internaţională au creat în toamna anului 1956 premisele unei situaţii în care au început să fie formulate anumite revendicări. Evenimentele din Polonia au oferit studenţilor ocazia să radicalizeze aceste revendicări — ei cereau retragerea Armatei Roşii, restabilirea suveranităţii, libertatea presei şi a cuvântului etc. — şi să organizeze o mare manifestaţie la 23 octombrie 1956. Metodele, vocabularul, întreg ceremonialul evocau un mit foarte viu în societarea ungară: cel al revoluţiei de la 1848. Gerő, care i-a urmat lui Rákosi la conducerea partidului, a rostit la orele 20 un discurs foarte dur la radio la adresa manifestanţilor al căror număr la acea oră depăşea un milion. În acea seară, s-au declanşat primele focuri de armă în faţa clădirii Radio-ului, iar conducerea acestuia a refuzat accesul la microfon al reprezentanţilor studenţimii. Poliţiştii şi soldaţii s-au alăturat atunci manifestanţilor, au fost distribuite arme, iar trupele poliţiei politice rămase fidele regimului nu au reuşit să restabilească ordinea. În acest moment, conducerea partidului a făcut apel la Armata Roşie, ale cărei trupe s-au postat în punctele strategice ale capitalei.

În ziua următoare, au avut loc lupte de stradă în mai multe puncte din Budapesta. De vreme ce, în afară de poliţia politică, nimeni nu se afla de partea sovieticilor, guvernul a pierdut complet controlul asupra situaţiei. În întreprinderi s-au format comitete revoluţionare care cereau plecarea trupelor sovietice şi numirea lui Imre Nagy în

fruntea guvernului. După masacrul din 25 octombrie 1956, când mai multe sute de manifestanţi şi-au pierdut viaţa în faţa Parlamentului, vechiul regim a cedat şi Nagy a format un nou guvern împreună cu comuniştii reformatori, cu social-democraţii, micii proprietari şi cu membri ai Partidului Ţărănesc. Sovieticii s-au întors la baze, a fost creată o gardă civilă, iar Ministerul Apărării a fost încredinţat unui tânăr colonel aliat cu insurgenţii, Pál Maléter. Au fost restabilite libertăţile publice şi după câteva zile febrile, viaţa cotidiană a început să revină la normal. La sfârşitul lui octombrie, locuitorii capitalei au primit alimente trimise în cantităţi mari de către ţărani.

La 1 noiembrie, Nagy a anunţat că Ungaria nu mai era membră a Tratatului de la Varşovia şi că negocierile privind retragerea trupelor sovietice din ţară erau foarte avansate. În realitate, sovieticii luaseră deja hotărârea să pună capăt revoluţiei maghiare. János Kádár, membru al guvernului lui Nagy, a dispărut din Budapesta la 30 octombrie şi nu a apărut decât pe 4 noiembrie, în clipa în care Armata Roşie a iniţiat un atac brutal asupra Budapestei, a demis guvernul lui Nagy şi a spulberat în câteva ore orice rezistenţă armată. Contraguvernul constituit la Moscova şi condus de Kádár a intrat în Budapesta pe un tanc al Armatei Roşii şi a fost aşezat la cârmuirea ţării, în timp ce Nagy şi miniştrii săi s-au refugiat în Ambasada Iugoslaviei.

A fost decretată greva generală şi, în absenţa altor instituţii, consiliile muncitoreşti care formaseră un Consiliu al Budapestei, apoi un Consiliu Naţional, au reprezentat o contraputere redutabilă. Kádár, nereuşind să înfrângă rezistenţa societăţii care condamna unanim intervenţia armatei sovietice şi fiind teleghidat de conducerea Partidului Comunist Sovietic, a recurs la o soluţie extrem

de brutală. La 17 noiembrie, Nagy şi prietenii săi ieşiţi din Ambasada iugoslavă pentru a negocia cu Kádár au fost arestaţi de soldaţi ai Armatei Roşii şi deportaţi în România. Guvernul, care şi-a luat denumirea de „guvern revoluţionar muncitoresc-ţărănesc", a organizat miliţii formate din ofiţeri şi cadre de partid, cu ajutorul cărora a condus represiunea. La începutul lunii decembrie, acelaşi scenariu — desigur pregătit la vârf — s-a repetat în numeroase oraşe: miliţiile au deschis focul asupra populaţiei ce manifesta împotriva comuniştilor. Au existat câteva sute de morţi în toată ţara. În final, Kádár a ordonat arestarea tuturor celor aflaţi în fruntea consiliilor muncitoreşti, precum şi executarea, după procese sumare, a mai multor capi ai grupurilor înarmate din zilele revoluţionare, care nu au fugit din ţară.

Frontierele au rămas deschise timp de câteva săptămâni, astfel că 200 000 de persoane, în special tineri între 18 şi 25 de ani, au fugit din ţară şi s-au refugiat în Europa sau în America de Nord. Puterile occidentale, preocupate de conflictul Suezului, s-au mulţumit doar că voteze o rezoluţie ONU prin care condamnau URSS, în timp ce Kádár continua opresiunea fără să ţină seamă de aceste proteste. De-a lungul proceselor care au urmat, ţinute adesea cu uşile închise, peste 300 de persoane au fost condamnate la moarte şi executate. Punctul culminant al acestei serii a fost procesul primului-ministru Imre Nagy, care a refuzat să se dezică de faptele sale din 1956: condamnat la moarte împreună cu ministrul Apărării şi cu alţi doi colaboratori ai săi, Nagy a fost spânzurat în iunie 1958.[24] Represiunea nu a încetat decât în 1963, dar Kádár a început o nouă politică după 1960, considerând că ţara era suficient de pacificată.

[24] T. Méray, ed., *L'affaire Nagy*, Paris, Plon, 1958. (n.a.)

Revoluţia din 1956 a fost o mişcare populară de o amploare ieşită din comun, deoarece ungurii au fost aproape unanimi în revolta lor împotriva regimului comunist. Revoluţia a adus Ungaria în miezul istoriei timp de câteva săptămâni, demonstrând cu tărie adevărata faţă a Uniunii Sovietice. Albert Camus declara astfel la 30 octombrie 1956: „Adevărata Europă există, unită în dreptate şi libertate, împotriva tuturor tiraniilor. Combatanţii maghiari mor astăzi în masă pentru această Europă".[25] Revolta acestei ţări cu 10 milioane de locuitori împotriva unui imperiu de 200 de milioane, o revoltă eroică şi fără şanse de izbândă, a dat o lovitură grea mitului sovietic bine înrădăcinat în Occident, potrivit căruia URSS era focar de progres şi de libertate, care purta în sine speranţa întregii umanităţi. Rezistenţa maghiarilor a determinat Moscova pe de altă parte să ducă o politică diferită faţă de Ungaria, considerată şi pe mai departe ca ţară vasală. Această nouă stare de lucruri a reprezentat naşterea kadarismului.

III. Kadarismul

După o perioadă de represiune extrem de violentă, fără precedent în istoria Ungariei, János Kádár a încercat o nouă politică, al cărei slogan era: „Cei care nu sunt împotriva noastră, sunt cu noi" În planul politicii externe, Ungaria a urmat întru totul linia URSS. Kádár a rupt relaţiile cu Israelul o dată cu Moscova, a participat la „normalizarea" Primăverii de la Praga la ordinul lui Brejnev, a

[25] Camus şi-a repetat protestele între octombrie 1956 şi octombrie 1958. Şase dintre textele sale se găsesc în A. Camus, *Essais*, Paris, Gallimard, 1967, pp. 1768–1799. (n.a.)

boicotat Jocurile Olimpice de la Los Angeles când aceasta era şi politica URSS. Totodată a renunţat, la fel ca şi Rákosi de altminteri, să ţină cont de interesele importantelor minorităţi maghiare din România, Iugoslavia şi Cehoslovacia, în numele internaţionalismului proletar. Aceste probleme, ascunse timp de decenii, au reapărut cu forţă în momentul căderii comunismului.

În interior, Kádár a dus o politică ambiguă, cu multe concesii, dar foarte strictă în două privinţe: Partidul Comunist (rebotezat ca Partidul Socialist Muncitoresc Maghiar) a păstrat întreaga putere în plan politic şi ideologic. A făcut însă concesii ţărănilor: organizaţi din nou în cooperative, aceştia puteau să posede pământ individual şi să îşi vândă produsele pe piaţă. Kádár a făcut concesii şi pentru muncitori şi angajaţi. Dezvoltarea lentă, dar constantă a nivelului de trai între 1963 şi 1978, precum şi o liberalizare a legilor privitoare la proprietatea privată au permis ca un mare număr de locuitori să deţină, mai ales după 1970, o casă de vacanţă şi o maşină. Concesii au fost făcute şi intelectualilor: în condiţiile în care nu se manifesta o ostilitate deschisă faţă de regim şi se respectau limitele trasate de politica de partid, se putea scrie, publica şi participa în mod activ la viaţa culturală subvenţionată de stat. Concesiile în plan economic s-au făcut simţite după 1968, o dată cu aplicarea unei noi politici economice, care, spre deosebire de politica anterioară, lua în calcul existenţa pieţei. Apogeul l-a reprezentat liberalizarea în privinţa călătoriilor în străinătate: spre deosebire de perioada 1948 şi 1960, Kádár a permis maghiarilor să facă deplasări în ţările occidentale. Aprobate cu zgârcenie şi însoţite de numeroase piedici administrative, vizele de călătorie au permis totuşi multor maghiari să ia cunoştinţă de modul de viaţă din Europa Occidentală. Noua situaţie

a făcut posibilă şi reluarea contactelor dintre emigraţi şi familiile rămase în ţară.

Datorită noii politici, producţia agricolă a crescut considerabil şi a dus la dispariţia penuriei de alimente şi chiar la export. Profitând de creşterea pe plan mondial, Ungaria a beneficiat la rândul ei de o creştere economică şi de o absenţă a şomajului, care corespundea de altminteri cu ideologia regimului. Dar rigiditatea planificării şi apartenenţa la CAER au făcut vulnerabilă economia maghiară. Incapabilă să găsească soluţii adecvate la şocurile petroliere din 1973 şi 1978, sau să se adapteze noilor realităţi de după 1980, Ungaria se sufoca tot mai mult. Kádár, mulţumită mai ales politicii sale liberale, a reuşit să obţină împrumuturi de pe piaţa externă. Dar în loc să facă investiţii sau să folosească creditele pentru reconversia economiei, Kádár a cheltuit banii ca să menţină nivelul de trai şi să cumpere sprijinul unei pături tot mai largi de privilegiaţi ai regimului. Consecinţa inevitabilă a fost îndatorarea vertiginoasă a ţării, ţinută în secret până în 1989, şi care a îngreunat foarte mult misiunea primului guvern democratic venit la putere în 1990.

În plan politic, perioada dintre 1960 şi începutul anilor 1980 a fost caracterizată de stagnare. Kádár a dorit şi a reuşit să depolitizeze societatea. Dezinteresul puterilor occidentale, atât de evident în 1956, precum şi aparenta durabilitate a sistemului comunist au creat iluzia că prezenţa sovietică (mult mai discretă sub regimul Kádár) va dura cel puţin la fel de mult ca şi prezenţa otomană din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea. De altminteri, prosperitatea şi relativa libertate în raport cu celelalte ţări comuniste au crescut popularitatea lui Kádár şi mulţi credeau că acesta făcea tot ce era posibil în situaţia internaţională dată.

„Opoziţia democratică" formată în special din filozofi şi sociologi, decepţionaţi de marxism, a început să se organizeze la sfârşitul anilor 1970. Cel de-al doilea pol al unei politici alternative a fost reprezentat de cercul scriitorilor şi istoricilor preocupaţi mai ales de problema suveranităţii şi a maghiarilor din ţările limitrofe, care beneficia de o anume legitimitate din partea Uniunii Scriitorilor. Al treilea pol, din care făceau parte numeroşi economişti conştienţi că politica economică a guvernării lui Kádár era o fundătură, s-a format în însuşi interiorul partidului sau în organizaţiile sale satelite.

Către 1986–1987, regimul era la capătul puterilor. Liberalizarea continuă a vieţii economice nu a reuşit să îmbunătăţească situaţia şi datoriile externe creşteau de la an la an. Nedorind să renunţe nici la sistemul partidului unic, nici la baza ideologică a regimului care stipula că revoluţia din 1956 a fost o contrarevoluţie, liderii comunişti au hotărât să îl îndepărteze pe stânjenitorul Kádár. Acesta a fost înlocuit de către *apparatchik*-ul Károly Grósz, ale cărui acţiuni nu au putut împiedica nici degradarea continuă a situaţiei economice, nici ieşirea la lumină a opoziţiei politice, şi nici aplicarea tendinţelor reformiste în interiorul partidului.

Punctul de cotitură l-a reprezentat problema barajului Nagymaros-Gabcikovo de pe Dunăre. Acest proiect gigantoman al unei centrale hidroelectrice a fost gândit în anii 1950, dar comunitatea ştiinţifică l-a considerat mult prea costisitor şi foarte periculos din punct de vedere ecologic. Grósz a reluat proiectul şi chiar a grăbit aplicarea lui în practică din motive pur politice. În septembrie 1989, a avut loc o mare manifestaţie împotriva barajului dar şi deschis antiguvernamentală, care a reunit o jumătate de milion de persoane. Pentru prima dată, 30 de deputaţi din

Adunarea Naţională au îndrăznit să voteze împotriva proiectului de lege privind barajul de la Nagymaros. Cu puţin timp în urmă, o altă mare manifestaţie de solidaritate cu maghiarii din Transilvania, ameninţaţi de proiectul de sistematizare a satelor al regimului Ceauşescu, a reunit de asemenea mai multe sute de mii de persoane din Budapesta. În februarie 1989, liderul comuniştilor reformatori, Imre Pozsgay, a declarat că mişcarea din 1956 a fost o răscoală populară şi nu o contrarevoluţie. Pozsgay a mai admis că noua criză politică nu putea fi depăşită decât prin introducerea pluripartitismului. Urmând aceeaşi linie, opoziţia a reuşit să impună la 16 iunie 1989, după douăzeci şi unu de ani de la execuţie, o înmormântare naţională pentru Imre Nagy, mai apoi negocieri la masa rotundă, după modelul Poloniei, între reprezentanţii opoziţiei şi cei ai puterii.

În timpul acestor negocieri, la care au participat de partea opoziţiei partide deja constituite: Forumul Democratic (MDF), Alianţa Democraţilor Liberi (SzDSz), Tinerii Democraţi (FIDESz), iar de cealaltă parte lideri ai Partidului Comunist, s-a pus în primul rând problema reorganizării vieţii politice şi a schimbării Constituţiei. În urma alegerilor parţiale din iulie, candidatul Forumului Democratic l-a devansat cu mult pe candidatul comunist. Negocierile au avansat cu repeziciune, ducând la impunerea lui József Antall, o personalitate practic necunoscută şi care la început a fost doar unul din delegaţii Forumului. La 18 septembrie, părţile au semnat un acord care prevedea revenirea la democraţia parlamentară şi organizarea de alegeri libere în răstimp de şase luni. Parlamentul a votat ca urmare a acestui acord toate legile care stipulau schimbarea Constituţiei, iar la 23 octombrie, Republica Populară a devenit Republică. La

sfârşitul lunii octombrie, Antall a fost ales preşedinte al partidului său. Referendumul organizat în noiembrie a hotărât ca preşedintele republicii să fie ales de către Parlament şi nu prin vot universal. Terenul era pregătit pentru trecerea de la sistemul partidului unic la democraţia parlamentară, de la starea de dependenţă totală de Uniunea Sovietică la independenţa ţării.[26]

Moştenirea celor treizeci şi doi de ani de kadarism a fost contradictorie. Faţă de celelalte ţări comuniste, Ungaria beneficiase de anumite libertăţi, ca şi de un început de liberalizare a vieţii economice, situaţie care a făcut posibilă ridicarea unei elite atât de necesare pentru gestionarea tranziţiei. Pe de altă parte, majoritatea maghiarilor nu a renunţat niciodată la ideea că ţara lor făcea parte din Europa, şi în ciuda apartenenţei Ungariei la organizaţiile din Est, simpatiile se îndreptau către Occident, cu care şi contactele începuseră să fie mult mai frecvente. Dintr-o altă perspectivă însă, Ungaria se afla într-o situaţie mult mai dificilă decât în 1956. Ţările cu care se aflase *grosso modo* la acelaşi nivel, dar care au fost integrate în Uniunea Europeană, precum Grecia şi Portugalia, o depăşiseră cu mult de atunci. Criza economiei socialiste devenise totală către sfârşitul anilor 1980, iar în cazul Ungariei, aceasta a fost adâncită din cauza datoriei externe. Populaţia era extenuată la ieşirea din perioada comunistă, deoarece îşi epuizase rezervele financiare şi cele fizice în încercarea de a susţine un mod de viaţă copiat după modelul occidental. Mai exista şi un important vid ideologic, în special în cazul generaţiilor de după 1956. Conştientă fiind de ineficacitatea idealului comunist, dar dispunând de puţine repere alternative,

[26] T. Schreiber, *Hongrie, la transition pacifique*, Paris, Le Monde Éd., 1991. (n.a.)

marea majoritate a populaţiei credea că schimbările politice şi reinstaurarea libertăţilor vor aduce după sine miracole şi un nivel de trai comparabil cu al Austriei vecine.

IV. Reinstaurarea democraţiei

Spre deosebire de Polonia şi Cehoslovacia, unde partidele nou constituite au colaborat timp de câteva luni cu vechii guvernanţi, opoziţia maghiară nu a acceptat să intre la guvernare înainte de alegerile din martie-aprilie. Probleme curente erau gestionate de către guvernul comunistului reformist Miklós Németh care, în urma acordurilor semnate cu opoziţia, a sistat activitatea miliţiilor şi a reglementat activitatea serviciilor secrete. Marele învingător al alegerilor a fost Forumul Democratic (cu 42%), care a format un guvern de coaliţie, condus de József Antall, împreună cu Partidul Micilor Proprietari (10%) şi cu creştin-democraţii (6%). Alianţa democraţilor liberi (21%), Tinerii democraţi (8%) şi Partidul Socialist (10%), creat în octombrie 1989 din ruinele Partidului Comunist, au intrat în opoziţie. Stabilitatea a fost asigurată printr-un acord semnat între Forum şi principalul partid de opoziţie, Alianţa: Antall a cedat funcţia de preşedinte al republicii Democraţilor liberi şi a obţinut în schimb sprijinul acestora în votarea unor legi care necesitau o majoritate de două treimi şi mai ales a legii cenzurii constructive, care prevedea că un guvern nu poate fi răsturnat decât dacă o nouă majoritate este deja constituită.

Asigurându-şi astfel patru ani de guvernare, Antall a iniţiat o politică de transformări care nu au fost întotdeauna populare. Eforturile sale s-au îndreptat către patru

domenii: crearea şi consolidarea instituţiilor democratice; munca legislativă pentru crearea unui adevărat stat de drept; transformarea economiei planificate într-o economie de piaţă; politica externă şi apărarea.

Pe planul instituţiilor, după crearea Consiliului constituţional, etapa cea mai importantă a fost votarea legii privind descentralizarea şi organizarea de alegeri municipale în septembrie 1990. În ciuda dificultăţilor provocate de imperfecţiunile unei legi pregătite în pripă şi de necesara perioadă de rodaj, această măsură ce punea bazele democraţiei locale a fost extrem de pozitivă.

Între 1990 şi 1994, Parlamentul a votat sute de legi a căror majoritate viza crearea unui cadru legislativ necesar transformărilor economice. Sute de mii de expropriaţi de după război au fost despăgubiţi, a fost reglementată problema proprietăţii, s-a început privatizarea şi au fost votate legi care reglementau securitatea internă şi externă a ţării. Anumite probleme, cum ar fi cea a mijloacelor mass-media, nu au fost reglementate, fapt care a reprezentat o sursă de crâncene bătălii în politica internă.

Prin liberalizarea preţurilor din 1990, guvernul Antall a făcut un pas hotărâtor către economia de piaţă. Obiectivul politicii de liberalizare a economiei a fost trecerea de la 90% la 30% a rolului statului în economie. Pe de altă parte, după dispariţia practic a pieţei sovietice şi a Europei de Est, era nevoie de o reorientare a exporturilor către Comunitatea Economică Europeană şi alte ţări occidentale. Această reaşezare a economiei a avut drept consecinţe inevitabile într-o primă fază scăderea producţiei, apariţia şomajului şi inflaţia. În acelaşi timp însă, investitorii occidentali au venit în număr mare, inflaţia a putut fi menţinută la 35%, apoi a fost diminuată la 20% şi, cu excepţia mişcărilor taximetriştilor şi şoferilor de camioane

din octombrie 1990 care a paralizat ţara timp de trei zile, nu au existat mişcări sociale.

Una din condiţiile transformării economice a fost dizolvarea CAER-ului, propusă de Ungaria în 1990. În planul politicii externe, în care era foarte priceput, Antall a reuşit să aducă schimbări decisive. După ce a fost legată începând cu anul 1945 de URSS şi de organizaţiile politice, militare şi economice create de către sovietici, Ungaria s-a îndreptat hotărât către Occident şi a stabilit ca obiective ale politicii sale externe integrarea în Uniunea Europeană şi în NATO. După negocieri adesea extrem de dure, Antall a obţinut în 1991 retragerea trupelor Armatei Roşii din Ungaria şi dizolvarea Pactului de la Varşovia. Din octombrie 1990, Ungaria a fost admisă în Consiliul Europei, iar în decembrie 1992, a semnat un tratat de asociere la Uniunea Europeană. Antall a stabilit relaţii foarte bune cu ţările occidentale: Ungaria a semnat tratate de prietenie cu Germania, Franţa şi Italia.

În noiembrie 1990, Antall a lansat ideea grupului de la Vişegrad, ca o cooperare politică şi economică dintre Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria. Cooperarea politică a fost perturbată de scindarea Cehoslovaciei, însă a rămas totuşi o zonă de liber schimb foarte promiţătoare pentru viitor. Antall a reuşit să ajungă la o înţelegere cu Boris Elţân, noul lider al Rusiei, după care a semnat un tratat important cu noul vecin al Ungariei, Ucraina. Acest tratat conţine articole ce reglementează drepturile celor 200 000 de minoritari maghiari din Ucraina. Ungaria a rezolvat această problemă delicată şi cu alte două ţări vecine, Croaţia şi Slovenia, care şi-au câştigat independenţa după dezmembrarea Iugoslaviei în 1991.

Încă din momentul victoriei din alegeri, Antall a declarat că se va preocupa de interesele minorităţilor maghiare din

ţările limitrofe. Acest lucru s-a realizat prin consultări permanente cu reprezentaţii acestora, care după schimbările din 1990, intraseră în Parlamentele naţionale. Izbucnirea războiului din Iugoslavia a grevat situaţia celor 400 000 de maghiari din Voivodina, şi recrudescenţa naţionalismului a împiedicat reglementarea definitivă a statutului minorităţii maghiare de două milioane de persoane din România şi a celei din Slovacia, care numără în jur de 700 000 de suflete.

Antall, marele artizan al schimbării de curs a Ungariei, a murit în decembire 1993. Locul lui a fost luat de ministrul de Interne, Péter Boross, care nu a rămas în fruntea guvernului decât câteva luni. Alegerile din mai 1994 au adus la putere o coaliţie de stânga. Profitând de nemulţumirea unei părţi a populaţiei, dezamăgită de dificultăţile materiale provocate de transformările economice, Partidul Socialist a câştigat majoritatea absolută. Acesta, preocupat să facă uitat trecutul liderilor săi, a intrat în coaliţia cu Alianţa democraţilor liberi, deşi din punct de vedere matematic acest lucru nu a fost necesar. Cele două partide dispuneau astfel de o majoritate de 72% în Parlament.

Transformarea radicală a contextului internaţional după 1989, precum şi schimbările politice şi instituţionale importante care avuseseră loc deja în Ungaria au făcut ca obiectivele strategice al noii coaliţii să nu difere de cele ale guvernului Antall. Noul prim-ministru, Gyula Horn (fost ministru de Externe al ultimului guvern comunist condus de Miklós Németh), şi-a propus atingerea aceloraşi obiective ca şi predecesorii săi: integrarea Ungariei în UE şi NATO, reglementarea diferendelor cu ţările vecine, transformarea şi modernizarea economiei. Ales datorită reputaţiei sale de bun gestionar, Horn s-a confruntat foarte

curând cu aceleaşi dificultăţi ca ale guvernului de centru-dreapta: povara datoriei externe moştenite din anii 1980, intransigenţa guvernelor din ţările vecine şi lipsa de zel a liderilor occidentali în accelerarea integrării europene a ţărilor ex-comuniste.

Nu este deci surprinzător că alternanţa la putere a intervenit în 1998. Coaliţia de centru-dreapta condusă de FIDESz a format noul guvern în frunte cu tânărul şi dinamicul Viktor Orbán. În planul politicii interne, Orbán a întâlnit câteva greutăţi, jenat fiind şi de alianţa stânjenitoare cu Partidul Micilor Proprietari şi de prezenţa în Parlament a partidului de extremă-dreapta MIEP pe de o parte, şi de incidenţa unor catastrofe naturale, precum marile inundaţii provocate de râul Tisa pe de altă parte. Cu toate acestea, cei patru ani de guvernare FIDESz pot fi consideraţi un adevărat succes: economia maghiară a cunoscut o creştere continuă, şomajul a scăzut, iar inflaţia a fost controlată, ceea ce a permis guvernului să lanseze un mare program economic, planul Széchenyi, care îşi propunea să acorde prioritate întreprinderilor maghiare, să mărească salariul minim pe economie şi să introducă o serie de măsuri (împrumuturi avantajoase, scăderea impozitelor) în favoarea tinerilor şi a familiilor, măsuri cerute şi de situaţia demografică a ţării. Ungaria, împreună cu Polonia şi Cehia, a fost admisă în NATO, iar negocierile cu Uniunea Europeană au avansat într-un ritm susţinut.

„Legea statutului", care oferă anumite drepturi specifice maghiarilor din ţările limitrofe şi votată de Parlament în octombrie 2001, s-a dovedit a fi o armă cu dublu tăiş. Aspru criticată de către România şi mai ales de către Slovacia şi provocând rezerve la nivelul UE şi al Consiliului Europei, legea a fost urmată în decembrie

2001 de un acord semnat între Viktor Orbán şi premierul român Adrian Năstase, care permitea cetăţenilor români să aibă dreptul la muncă în Ungaria. Acest acord a fost atacat în mod violent de către Partidul Socialist maghiar şi a devenit una din principalele teme ale campaniei sale electorale.

Alegerile din aprilie 2002 au oferit o majoritate strânsă stângii reprezentate de PS. Alianţa cu democraţii liberi ai SzDSz au permis socialiştilor să formeze noul guvern sub conducerea lui Péter Medgyessy, care fusese viceprim-ministru şi ministru de Finanţe în timpul ultimei guvernări comuniste. Salutat de stânga vest-europeană, Medgyessy a anunţat un program de guvernare bazat pe un liberalism pur şi pe asistenţa păturilor sociale defavorizate.

După 1990, în Ungaria au fost organizate patru alegeri şi alternanţa la guvernare a avut loc de fiecare dată. A existat însă şi continuitate, astfel că bilanţul celor doi-sprezece ani este incontestabil unul pozitiv. Despărţită de Europa Occidentală din 1945, obligată să facă parte dintr-o alianţă militară care nu corespundea deloc intere-selor sale şi să aplice o politică economică neviabilă, Ungaria şi-a redobândit libertatea de mişcare în 1989–1990 şi a putut în cele din urmă să reia politica pe care o adoptase deja primul ei suveran, Ştefan cel Sfânt.

Capitolul IV

ISTORIA (4)

I. Budapesta

Cele două oraşe istorice, Buda şi Pesta, au fost unificate abia în 1873, pentru a constitui capitala regatului Ungariei şi cel mai mare oraş al regiunii. Această unificare târzie are cauze geografice şi istorice. Amplasarea lor are o importanţă strategică din punct de vedere atât militar cât şi comercial. Romanii au fost conştienţi de acest lucru şi au fondat în secolul I pe malul drept al Dunării un castru militar şi un oraş, Aquincum, ale cărui ruine se pot vedea şi astăzi. Dunărea este însă foarte largă în acest punct (între 300 şi 500 m), ceea ce a făcut ca primul pod permanent, Lánchíd, să fie construit abia în secolul al XIX-lea. Până atunci au existat poduri provizorii, care erau demontate la venirea iernii.

Cel care a acordat primul importanţă oraşului Buda a fost regele Béla al IV-lea, care după invazia mongolă din 1241 a ridicat aici un castel întărit. Ludovic cel Mare a stabilit capitala ţării în 1346 la Buda, iar un secol mai târziu, regele Matia Corvin a creat aici centrul cultural şi politic al Europei Centrale. Matia a întemeiat o tipografie şi celebra bibliotecă ce îi purta numele: Corvina. Dezvoltarea Pestei a mers în paralel cu cea a Budei, şi oraşul a devenit centrul economic şi comercial al ţării. Pesta a jucat câteodată şi un rol politic: de pildă, în secolul al XV-lea aici se afla sediul Parlamentului.

Ocupată de otomani în 1541, Buda a fost eliberată abia în 1686. Secolul al XVIII-lea a reprezentat perioada de reconstrucţie şi de înflorire a stilului baroc. Buda a devenit un oraş rezidenţial, unde marile familii şi-au construit palatele sau hotelurile. Dezvoltarea Pestei a luat avânt la începutul secolului al XIX-lea, iar după fondarea Bibliotecii Naţionale, a Academiei de Ştiinţe şi a Teatrului Naţional, oraşul a devenit şi centrul cultural al ţării.

În anii 1840, cele două oraşe formau deja un tot, şi erau numite Pesta-Buda. Parlamentul şi guvernul de la 1848 şi-au stabilit bineînţeles sediul aici. În mai 1849, a avut loc o mare bătălie între trupele austriece şi cele maghiare. Pesta-Buda a rămas capitala ţării după 1849, dar abia semnarea Compromisului din 1867 a ridicat toate piedicile şi a dus la naşterea unei metropole. La sfârşitul secolului, Budapesta avea deja 800 000 de locuitori. Principalele caracteristici ale acestei epoci au fost industrializarea rapidă, viaţa culturală modernă şi intensă, precum şi construirea de clădiri şi imobile urmând un plan bine conceput, care au schimbat radical imaginea Pestei.

În jurul Budapestei s-a dezvoltat o industrie importantă, care a dus însă şi la crearea primelor periferii muncitoreşti. Populaţia capitalei era foarte eterogenă, în care nemaghiarii constituiau un procent semnificativ. Asimilarea acestora, perceptibilă deja în anii 1840, s-a făcut încet şi cel mai adesea în mod spontan, în cazul muncitorilor şi al burgheziei deopotrivă. Importanţa Pestei a crescut ca urmare a înfiinţării a numeroase bănci şi teatre, a Operei şi a Academiei de Muzică, iar apoi a construirii clădirii Parlamentului. Universitatea a cunoscut o evoluţie rapidă, Facultatea de Medicină a fost îmbogăţită prin construirea de clinici, iar pe malul drept al Dunării a fost ridicată Şcoala Politehnică.

În această epocă, Pesta a primit înfăţişarea pe care i-o cunoaştem astăzi. Construirea podurilor Margit, Erzsébet şi Ferenc József (azi numit Szabadság — Libertăţii) a fost urmată de demolări şi construcţii masive de-a lungul noilor străzi: marele bulevard, micul bulevard şi a altor bulevarde, toate străjuite de imobile elegante. Sărbătorile organizate în 1896 cu ocazia celebrării a o mie de ani ai statului maghiar au reprezentat apogeul acestei febre a construcţiilor. Capitală a unei Ungarii măreţe, Budapesta visa atunci să ia locul Vienei şi să devină centrul monarhiei. De aici şi dimensiunile, ce par uneori exagerate, ale unor clădiri publice.

Primul Război Mondial a pus capăt viselor. Lovitura de graţie asupra capitalei a dat-o însă cel de Al Doilea Război Mondial, când asediul Budapestei a durat peste trei luni. Germanii, ca să oprească înaintarea Armatei Roşii, au distrus toate podurile peste Dunăre. Multe cartiere au avut de suferit în cursul luptelor, în special Castelul regal. După 1945, munca de reconstrucţie a fost rapidă, însă trupele sovietice au provocat noi stricăciuni serioase în timpul înăbuşirii revoluţiei din 1956.

În 1950, au fost alipite Budapestei 7 oraşe şi 16 comune, astfel că numărul sectoarelor a crescut de la 14 la 22. Politica de industrializare voluntaristă a guvernelor comuniste şi dogma ocupării totale a forţei de muncă a dus la creşterea considerabilă a populaţiei în anii 1950. Rákosi, nereuşind să rezolve criza locuinţelor, a introdus atunci sistemul sovietic al colocaţiei, care însemna repartizarea unui apartament mai multor familii. Începând cu anii 1960, guvernul Kádár a început construirea în anumite cartiere periferice a unor blocuri cu zece etaje, după modelul altor metropole vest-europene.

Viaţa culturală a rămas intensă şi la un nivel ridicat de-a lungul întregii perioade. Începuturile liberalizării au transformat puţin câte puţin imaginea capitalei, iar după 1960 au reapărut micii comercianţi. Schimbarea politică din 1990 a accelerat aceste transformări. După primele alegeri municipale care au avut loc în septembrie 1990, primarul capitalei şi primarii de sectoare (astăzi sunt 23) au trebuit să ţină cont de interesele alegătorilor.

În 2002, Budapesta are mai mult de 2 milioane de locuitori, reprezentând o cincime din populaţia ţării. Desigur că aceasta este o realitate disproporţionată. Dacă integrarea Europei Centrale va progresa, capitala maghiară şi-ar putea îndeplini vechile aspiraţii şi să devină centrul financiar, economic şi cultural al întregului bazin dunărean.

II. Relaţiile franco-maghiare

Încă de la crearea statului maghiar, relaţiile dintre Franţa şi Ungaria au fost foarte intense de-a lungul întregului Ev Mediu. Acestea au fost iniţiate prin intermediul Bisericii, au continuat în timpul cruciadelor, prin căsătorii dinastice şi prin prezenţa la Sorbona a numeroşi studenţi maghiari. După corespondenţa dintre episcopul de Pécs şi episcopul de Chartres în 1020, urmată de schimburile epistolare din 1031 dintre regele Ştefan şi Odilon, abatele mănăstirii Cluny, contactele au devenit personale. Astfel, 42 de canonici ai episcopiei de la Verdun s-au refugiat în Ungaria, iar în 1093 regele Ladislau a chemat benedictini de la Saint-Gilles ca să populeze abaţia de la Somogyvár. Cei mai numeroşi au fost însă cistercienii, care începând cu secolul al XII-lea au fondat numeroase abaţii şi în

Transilvania. În secolul al XIII-lea, a fost rândul ordinului premontez. Influenţa religioasă a francezilor a fost foarte importantă, mai ales în domeniul arhitecturii.[27]

În 1093, Wilhelm, conte de Toulouse, s-a oprit în Ungaria în drumul către Ierusalim, ca să discute cu regele Ladislau despre participarea acestuia la următoarea cruciadă. Cruciaţii francezi ce se îndreptau către Ţara Sfântă au traversat Ungaria în 1096 şi apoi în 1147. Regele Andrei al II-lea, a cărui a doua soţie Iolanda Courtenay era franceză, a plecat în 1217 în cea de-a cincea cruciadă împotriva musulmanilor.

Apogeul prezenţei franceze în Ungaria a fost atins în timpul lui Béla al III-lea. Soţul Anei Châtillon, apoi al Margaretei Capet, regele a fost marele binefăcător al cistercienilor şi a construit capela din Esztergom cu ajutorul unor arhitecţi francezi. Multe proiecte de căsătorii dinastice au eşuat: Caterina, fiica mai mare a lui Ludovic de Anjou a fost logodită cu Ludovic de Valois, ducele de Orléans, dar a murit înainte de încheierea căsătoriei. De-a lungul întregii epoci medievale, regii maghiari au fost conştienţi de importanţa relaţiei cu Franţa ca o contrapondere necesară pentru puterea germanică.

Numeroşi clerici au fost trimişi să studieze la Sorbona. Lukács, arhiepiscopul de Esztergom şi primul personaj din ierarhia ecleziastică a Ungariei între 1158 şi 1181, şi-a făcut studiile la Paris. Prezenţa maghiarilor de aici a fost constantă, iar perioada mai bine studiată dintre 1494 şi 1524 a numărat 44 de studenţi şi licenţiaţi.[28]

---

[27] A. Eckhardt, *De Sicambria à Sans-Souci*, Paris, PUF, 1943. (n.a.)

[28] A. G. Gabriel, *The University of Paris and its Hungarian students and Masters during the Reign of Louis XII and François Ier*, Notre Dame Indiana, Ed. Of University of Notre Dame, 1986. (n.a.)

Războaiele otomane au pus capăt brusc legăturilor franco-maghiare. Acestea au fost reluate abia în timpul răscoalei lui Francisc Rákóczi, doar că de data aceasta nu mai era vorba de relaţii de egalitate, ci de solicitant şi solicitat. După înfrângerea sa, Rákóczi s-a adăpostit în Franţa şi a supravieţuit în condiţii destul de grele mulţumită unei rente acordate de Ludovic al XIV-lea, deoarece toate bunurile din Ungaria îi fuseseră confiscate. După moartea Regelui Soare, Rákóczi a plecat în Turcia, dar mulţi dintre ofiţerii săi au rămas în Franţa şi au înfiinţat batalionul de husari Bercsényi.

Neputând duce o politică externă independentă, din acel moment Ungaria a avut cu totul alt tip de legături cu Franţa. Revoluţia franceză a exercitat timp de decenii o adevărată fascinaţie pentru maghiari. Figurile cele mai importante ale primei jumătăţi a secolului al XIX-lea îi citeau cu înflăcărare pe Guizot, Michelet şi Tocqueville. În 1848, Kossuth l-a trimis la Paris pe László Teleki, dar acesta nu a fost niciodată primit ca ambasador, ci doar ca emisar special, fiindcă Franţa nu a recunoscut noul guvern maghiar. Cu toate acestea, Ungaria a avut o presă foarte bună în Franţa după înfrângerea revoluţiei, datorită în mare parte muncii de propagandă duse de Kossuth. Din păcate, acesta nu a putut profita de situaţie şi pe plan politic: Napoleon al III-lea nu l-a primit decât în secret, iar proiectul de alianţă gândit de Kossuth nu s-a materializat.

După Compromisul din 1867, relaţiile franco-maghiare au rămas cordiale. Ungaria era reprezentată la Paris de ambasada monarhiei austro-ungare, care îşi avea sediul în Palatul Matignon, devenit sediul primilor-miniştri francezi după Primul Război Mondial. Numeroşi aristocraţi, scriitori şi artişti maghiari vizitau cu regularitate Parisul. Studenţii maghiari, bursieri ai statului, veneau în

mare număr în Franţa, mai ales după înfiinţarea după modelul Şcolii Normale Superioare a colegiului Eötvös de la Budapesta, în 1895.

Către 1900, imaginea Ungariei a început să se degradeze. Propaganda neobosită a naţionalităţilor, în parte cu temei, dar adesea fără, prezentau ţara drept un stat în care acestea erau complet lipsite de libertăţi. Această imagine caricaturală şi-a pus amprenta asupra înalţilor funcţionari francezi care au redactat textul tratatului de pace din 1920. Investitorii francezi fuseseră foarte activi în economia maghiară înainte de război, dar faptul că Franţa a fost principalul artizan al tratatului de pace şi mai apoi susţinătoarea Micii Antante, o organizaţie foarte laxă dar în mod vădit antimaghiară, a indus un puternic sentiment antifrancez în Ungaria. Scandalul francilor falşi puşi în circulaţie de către extremiştii unguri în 1926 a contribuit la aţâţarea sentimentelor antimaghiare.

În tot acest răstimp, legăturile din planurile cultural, personal şi cel al publicaţiilor au rămas cordiale.[29] La izbucnirea celui de Al Doilea Război Mondial cele două ţări s-au regăsit din nou în tabere opuse, dar nu a existat o declaraţie formală de război între Franţa şi Ungaria. Acest lucru a permis ca între anii 1942 şi 1944, mai multe sute de prizonieri evadaţi din lagărele din Germania să găsească adăpost în Ungaria. Aceştia, deşi din punct de vedere teoretic erau închişi, în realitate au dispus de o totală libertate de mişcare şi mulţi dintre prizonieri au păstrat o amintire foarte bună despre aceşti ani. Artizanii acestei situaţii au fost câţiva înalţi funcţionari maghiari antinazişti, printre care s-a numărat şi József Antall senior,

[29] J. Szávai, *Le temps des francs-tireurs. Cahiers d'Études hongroises*, Paris, CIEH-Université de Paris III, 1990/2. (n.a.)

tatăl viitorului prim-ministru de după primele alegeri libere din 1990.[30]

După o scurtă perioadă mai luminoasă din 1946, relaţiile dintre cele două ţări s-au stabilizat la un nivel foarte jos, atât din punct de vedere politic, cât şi economic. Nici tratatul de pace de la Paris semnat în 1947 — care, în ciuda speranţelor, nu a modificat deloc prevederile tratatului din 1920 —, nici instaurarea comunismului în Ungaria nu au fost favorabile unei schimbări. Guvernul lui Guy Mollet a profitat în 1956 de izbucnirea revoluţiei maghiare ca să declanşeze alături de Marea Britanie războiul Suezului. Opinia publică a fost totuşi mult mai sensibilă decât autorităţile în faţa tragediei maghiare. Intelectuali precum Raymond Aron, François Mauriac şi Albert Camus au dus o lungă campanie în favoarea cauzei ungare. Mii de studenţi au organizat manifestaţii, şi Franţa a primit mii de refugiaţi. Această revoluţie antitotalitară, foarte mediatizată, a produs o schimbare radicală a imaginii Ungariei în rândul francezilor.

În anii dictaturii blânde, a existat o anume îmbunătăţire a legăturilor dintre Franţa şi Ungaria. Acordul cultural semnat în 1966 a dus la intensificarea schimburilor culturale, o dată cu sosirea în Franţa a numeroşi bursieri şi cu prezenţa în Ungaria a profesorilor francezi. Cu toate acestea, contactele politice au rămas pur protocolare, iar schimburile economice nu au depăşit nivelul foarte scăzut. Fiind totuşi mult mai liberală decât celelalte ţări comuniste, Ungaria lui Kádár era percepută în Occident ca fiind diferită şi prin urmare mai interesantă. Schimbările politice din 1989 au fost primite cu interes de către oamenii politici francezi. Mulţi dintre aceştia, precum Alain Juppé în

[30] Istoria acestui episod este relatată de către unul dintre evadaţi, cf. P. Lemaire, *Le pont de la Liberté*, Paris, ed. autorului, 1980. (n.a.)

decembrie 1989, au făcut vizite la Budapesta, în timp ce Antall a fost primit cu căldură la Paris încă înaintea alegerilor.

După numirea sa în funcţie, prima vizită în străinătate a lui Antall a fost făcută în iunie 1990 la Bonn şi la Paris, cu intenţia vădită de a da un semn clar asupra noilor priorităţi ale politicii externe maghiare. Guvernul francez a venit în întâmpinarea intenţiilor maghiare şi câteva luni mai târziu a propus începerea negocierilor pentru un tratat bilateral. Tratatul de înţelegere şi prietenie, primul din istoria celor două ţări, a fost semnat în septembrie 1991 la Paris. Această turnură radicală în relaţiile franco-maghiare nu a avut efecte doar în plan politic, ci a avut o influenţă ieşită din comun şi asupra legăturilor economice. Între 1990 şi 1994, Ungaria, în ciuda dimensiunilor sale reduse, a atras cele mai multe investiţii franceze dintre ţările ex-comuniste: 50% din totalul investiţiilor franceze în regiune. Primul-ministru maghiar a declarat pe bună dreptate în 1993 că relaţiile franco-ungare nu au fost niciodată atât de cordiale în istoria celor două ţări. Mai mulţi factori au contribuit la această realitate. Cultura şi civilizaţia franceză au rămas tot timpul populare în Ungaria, iar gândirea politică maghiară consideră că integrarea europeană a ţării nu ar fi posibilă fără ajutorul simultan al Germaniei şi Franţei. Este de asemenea foarte important că şi opinia publică şi clasa politică franceze, care timp de aproape un secol şi-au îndreptat preferinţele asupra altor ţări din Europa Centrală şi Răsăriteană în detrimentul Ungariei, au acum un punct de vedere diferit, datorită aurei create de revoluţia din 1956 şi rolului jucat de Ungaria în schimbările decisive din 1989-1990. Ideea grupului de la Vişegrad a făcut de asemenea progrese, iar astăzi este un fapt acceptat de toată lumea că aceste ţări milenare îşi au locul în Europa de mâine.

Capitolul V

CULTURA

I. Limba

Limba maghiară este o limbă unică în Europa în privinţa originilor sale. Maghiara face parte din familia limbilor fino-ugrice, alături de finlandeză şi estoniană. Asemănările cu aceste două limbi sunt însă mai degrabă de structură, deoarece separarea foarte timpurie a acestor popoare (după unele ipoteze către anul 2000 î.Hr.) a făcut ca diferenţele dintre ele să fie mai importante decât asemănările.

Înconjuraţi timp de mai mult secole de popoare turcice, şi după venirea lor în bazinul carpatic de către slavi, maghiarii au îmbogăţit lexicul limbii cu mii de cuvinte împrumutate din aceste limbi, dar noţiunile de bază şi structura originală a limbii au rămas fino-ugrice. Limba maghiară este o limbă aglutinantă, caracterizată printr-o conjugare dublă a verbului în funcţie de prezenţa complementului direct. Ordinea cuvintelor în propoziţie este mult mai liberă decât în limbile indo-europene. Din punct de vedere fonetic, maghiara nu diferă de acestea din urmă, decât în ceea ce priveşte accentul. În maghiară, accentul tonic cade pe primul cuvânt din propoziţie, pe prima silabă din cuvânt, iar silabele tonice şi atone alternează cu regularitate.

Creştinarea a introdus în Ungaria limba latină, care a devenit limba clericilor şi a administraţiei timp de mai multe secole. În secolul al XVII-lea, tânărul János

Kemény, viitor principe al Transilvaniei, încă mai comunica în latină cu preoţii satelor austriece unde era nevoit să se oprească în timpul unei călătorii întreprinse în numele principelui său protector. Maghiara a continuat să fie folosită în tot acest răstimp ca limbă a poporului şi ca mijloc de comunicare orală în sânul păturilor conducătoare. Prima sa apariţie ca limbă scrisă datează din 1055, în documentul fondator al abaţiei de la Tihany, redactat în latină, dar presărat cu cuvinte şi expresii ungureşti. Autorul documentului a folosit în acest scop caractere latine, la fel cum a fost şi cazul primului text scris integral în ungureşte (sau cel puţin primul care s-a păstrat), o *Oraţie funebră,* scris către anul 1200.

Latina şi maghiara au fost folosite în paralel, dar treptat limba maghiară a luat locul latinei atât ca limbă scrisă, cât şi ca limbă a literaturii. Renaşterea şi Reforma au dat avânt acestei schimbări, mai ales când s-a descoperit că spre deosebire de numeroase limbi indo-europene, maghiara era capabilă să utilizeze forme foarte complicate ale versificării greceşti şi latine.

La începutul secolului al XIX-lea, scriitorul Kazinczy Ferenc a început o luptă crâncenă pentru reforma limbii maghiare. Citindu-i pe Goethe şi pe Kant, Kazinczy a constatat că maghiara, care era atât de bogată şi de variată în sensuri concrete, avea puţine expresii pentru noţiunile abstracte. Împreună cu prietenii săi, Kazinczy a fabricat aceste expresii reluând cuvinte învechite, utilizând expresii ţărăneşti, scurtând, augmentând şi creând cuvinte prin analogie. Războiul declanşat între inovatori şi apărătorii tradiţiei a durat timp de mai mulţi ani. Limba maghiară a avut numai de câştigat, respingând ceea ce era artificial şi reţinând cele aproape 10 000 de cuvinte noi care se potriveau cu spiritul acesteia. Se poate spune că limba

modernă s-a născut către 1820, la sfârşitul confruntării dintre vechi şi nou.

O dată cu înfiinţarea Academiei de Ştiinţe în 1825, prima secţie a acesteia a codificat ortografia şi gramatica limbii maghiare. Epoca de aur a literaturii din secolul al XIX-lea a aşezat după aceea printr-o serie de capodopere etalonul limbii maghiare, valabil şi astăzi. Maghiara este vorbită în zilele noastre de către 15 milioane de persoane, din care 10,3 milioane în Ungaria propriu-zisă, 2 milioane în România şi mai mult de 1 milion în Statele Unite, peste 600 000 în Slovacia şi 400 000 în Iugoslavia. Maghiara este astfel a zecea limbă vorbită în Europa, după cele cinci mari limbi, şi portugheză, poloneză, română şi olandeză.

II. Literatura

Asemenea limbii maghiare, literatura a jucat un rol extrem de important, mai ales după secolul al XVI-lea, în istoria naţiunii ungare. Putem spune că literatura a funcţionat adeseori ca un substitut pentru memoria colectivă, fiind un instrument puternic al creării şi păstrării identităţii naţionale.

Literatura orală de la începuturi nu s-a păstrat decât în însemnări indirecte, cum ar fi de pildă relatarea episcopului italian Gerhard (Gellért) din anul 1040, care remarcă existenţa unei poezii populare (şi a unei muzici populare) foarte bogate.[31] Literatura savantă din perioada medievală a fost redactată, ca şi toată literatura europeană, în

[31] I. Nemeskürty, *Nous les Hongrois. Histoire de la Hongrie,* Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1994, pp. 12–13. (n.a.)

limba latină, chiar şi în secolul al XV-lea, când episcopul János Vitéz a devenit un poet foarte cunoscut şi în Italia sub numele de Janus Pannonius (1434–1472).

În această epocă, genul dominant al literaturii maghiare era poezia lirică, care şi-a menţinut poziţia până în anii 1970. Primul mare poet de limbă maghiară a fost Balassi Bálint (1554–1594), o figură tipic renascentistă: căpitan de oaste în lupta contra turcilor, mare curtezan, dar în acelaşi timp frământat şi aflat în căutarea lui Dumnezeu, bun cunoscător al artei versificaţiei şi autorul unei limbi poetice proprii. Balassi a fost ucis în timpul asediului oraşului Esztergom. Aristocrat şi mare căpitan ce a luptat cu turcii visând la eliberarea ţării, Zrinyi Miklós (1620–1664) a murit într-un accident de vânătoare, pe care mulţi contemporani l-au privit ca pe un atentat pus la cale de Viena. Zrinyi a fost autorul unei mari epopei în genul lui Tasso despre faptele de arme ale străbunicului său împotriva turcilor. Opera sa este scrisă într-un limbă foarte sugestivă, dar mult mai învechită astăzi decât cea a lui Balassi Bálint.[32]

Traducerile *Bibliei* au fost benefice pentru literatura maghiară. Prima traducere datează din 1440 şi a fost opera a doi preoţi care au studiat la Praga şi au fost discipolii lui Jan Hus. A doua traducere, completă de această dată, datează din 1541, însă cea mai importantă traducere este cea apărută în 1590, operă a calvinului Károlyi Gáspár (1529–1591), care a fost un traducător priceput şi de o mare forţă, care a reuşit să creeze un limbaj biblic foarte viu. Textul lui Károlyi, revăzut şi modernizat, este şi astăzi *Biblia* Bisericii calvine, şi a rămas în literatură ca un punct de referinţă, un model şi un tezaur în acelaşi timp. Cuvintele, expresiile, imaginile şi metaforele din această

[32] T. Klaniczay, ed., *Histoire de la littérature hongroise des origines à nos jours*, Budapesta, Corvina, 1981, pp. 47–84. (n.a.)

Biblie, împrumutate adesea din limba populară, s-au răspândit de-a lungul secolelor şi au exercitat o influenţă profundă asupra limbii vorbite şi a celei literare deopotrivă.

Secolul al XVIII-lea prezintă mai puţin interes, căci abia la sfârşitul său şi-a făcut apariţia un poet ludic şi feeric, Csokonai Vitéz Mihály (1773–1805). Student etern, vagabond şi îndrăgostit neînţeles, Csokonai a murit tânăr, la fel ca mulţi alţi poeţi maghiari. Prin poeziile sale de dragoste şi prin parodica sa epopee comică el a reuşit să creeze un limbaj poetic viu, colorat şi foarte expresiv. Figura sa legendară şi tonul poeziilor sale au avut mulţi continuatori.[33] Începând mai ales cu primii ani ai secolului al XIX-lea, viaţa literară a început să se coaguleze în jurul unor scriitori, critici şi reviste, datorită mai ales lui Kazinczy Ferenc.

Primul care a beneficiat de pe urma naşterii acestei noi vieţi literare a fost un alt poet liric. Berzsenyi Dániel (1776–1836), un moşier care trăia într-o provincie îndepărtată, a fost descoperit şi lansat de către Kazinczy. Pe cât era Csokonai de uşuratic şi de plin de viaţă, pe atât era Berzsenyi de grav şi plin de forţă. Acesta din urmă a fost un poet al timpurilor sale, un exponent al perioadei de declin a naţiunii maghiare şi a grandorii de odinioară, un maestru fără pereche al tuturor formelor lirice moştenite de la literatura antică. Berzsenyi, extrem de tulburat de criticile injuste ce i s-au adus, şi-a găsit un sfârşit prematur.

Viaţa literară a vremii a fost la fel de nedreaptă şi cu primul mare dramatug maghiar, Katona József (1791–1830), care a rămas un necunoscut în timpul vieţii. Katona a făcut studii juridice la Pesta şi s-a îndrăgostit în acea perioadă de teatru. După ce a jucat în câteva roluri minore şi s-a

[33] Pentru cunoaşterea acestor poeţi, vezi L. Gara, ed., *Anthologie de la poésie hongroise*, Paris, Le Seuil, 1962. (n.a.)

ocupat de traduceri, a decis în cele din urmă să scrie tragedia *Bánk bán*, cu care s-a prezentat la mai multe concursuri, fără să primească vreun răspuns. Profund dezamăgit, Katona s-a întors în oraşul său natal şi a devenit procuror, abandonând astfel teatrul şi literatura. A murit înainte ca piesa sa să fie descoperită în 1833 şi ca el să fie considerat imediat un mare clasic. Tragedie în stil shakespearian, *Bánk bán* tratează un eveniment istoric din secolul al XII-lea şi îmbină într-un mod strălucit intriga politică cu intriga familială. Intriga politică a tragediei şi-a păstrat totdeauna actualitatea, căci discută pe de o parte problema prezenţei străinilor în vârful piramidei puterii, iar pe de altă parte problema socială.

Succesul pe care tragedia l-a repurtat în anii 1830 nu este aşadar surprinzător. Marea epocă a reformelor politice începute în 1825 a fost însoţită şi completată de naşterea unei mari literaturi. Secolul al XIX-lea a fost dominat de figurile a trei mari poeţi: Vörösmarty Mihály (1800–1855), Arany János (1817–1882) şi Petőfi Sándor (1823–1849), care au fost toţi implicaţi şi în alte activităţi decât cele literare, de vreme ce întreaga viaţă publică şi literatura erau strâns împletite.

Vörösmarty, un înflăcărat poet romantic, a fost primul care a trezit filonul istoric al Ungariei prin marele poem epic *Fuga lui Zalán* din 1825. Autor al unor măreţe poeme lirice care trimit adesea la probleme existenţiale şi al dramei poetice *Csongor şi Tünde* — care se inspiră din povestirile populare, din Shakespeare şi din filozofia antică şi care şi-a păstrat prospeţimea intactă —, Vörösmarty a dominat categoric o lungă perioadă de timp peisajul vieţii literare. Tot el a fost cel care în 1844 l-a descoperit şi l-a susţinut pe tânărul geniu Petőfi. Acesta, spre deosebire de măreţia muzicală şi plină de culoare a

lui Vörösmarty, a introdus în poeziile sale o intonaţie de o simplicitate deconcertantă, care era capabilă totuşi să redea fenomenele cele mai complexe. Fiu al poporului, Petőfi s-a străduit să devină purtătorul de cuvânt al claselor sociale absente până atunci din viaţa publică. Poet al dragostei, al libertăţii, al pământului său natal, al Marii Câmpii ungare, el a cucerit în scurt timp publicul. Popularitatea subită care l-a aruncat în penumbră chiar şi pe Vörösmarty i-a permis lui Petőfi să îl susţină pe Arany, un poet cu aceeaşi origine simplă ca a lui, şi mai ales cu aceeaşi orientare literară. Deşi era mai vârstnic decât Petőfi, Arany nu a intrat în literatură decât în 1846, când şi-a publicat remarcabilul poem epic *Toldi*, care era istoria unui tânăr preot care a reuşit să se ridice din umila sa condiţie până la curtea regelui Ludovic cel Mare.

În 1848, Vörösmarty a fost numit deputat, Arany a fost ofiţer în garda naţională, dar tot Petőfi, mare admirator al Revoluţiei franceze, a fost cel care a jucat rolul cel mai important. Petőfi a înflăcărat mulţimea din Pesta la 15 martie 1848 citind poezia *Cântul naţional* de la înălţimea scărilor Muzeului Naţional. Deşi învins în alegeri, Petőfi nu a renunţat deloc să fie un participant activ la evenimentele revoluţionare care urmau să schimbe istoria ţării. S-a înrolat în armata generalului Bem, dar a fost ucis la 31 iulie 1849, în timpul bătăliei de la Sighişoara. Petőfi avea atunci 26 de ani, iar figura sa a intrat în legendă. Deoarece trupul neînsufleţit al poetului nu a fost găsit niciodată, mulţi au crezut că a rămas în viaţă sau că a fost dus prizonier în Siberia. În anii 1980, a fost organizată chiar o expediţie în speranţa găsirii mormântului lui Petőfi. Vörösmarty nu a acceptat ideea înfrângerii, a căzut pradă nebuniei şi a murit tânăr. Mult mai introvertit decât ceilalţi, Arany şi-a exprimat tristeţea în câteva mari poezii, dar a devenit mai

târziu secretar pe viaţă al Academiei maghiare. Poezia sa de maturitate, *Autumnalele*, este de o factură foarte diferită de opera sa din tinereţe. Arany şi-a pierdut şi el asemenea lui Vörösmarty orice iluzii, dar în loc să adopte o viziune tragică, el a scris o poezie a singurătăţii, folosind un ton sobru şi resemnat. Aceasta este de fapt poezia sfârşitului de secol, mult mai apropiată de modernitatea de la începutul secolului XX decât de patima, iluziile şi deziluziile propriului său veac.

Dintre romancierii începutului de secol al XIX-lea a făcut parte şi Eötvös József (1813–1871). Acesta a cunoscut primul său succes cu romanul social *Notarul satului*, care abordează problema corupţiei şi a anomaliilor cauzate de puterea locală în raport cu puterea centrală. Eötvös a fost ministrul Educaţiei în 1848 şi în 1867, şi deşi a fost un romancier de forţă, el a abandonat lumea ideilor în favoarea acţiunii: a fost creatorul sistemului şcolar modern şi eficient în Ungaria. Calea aleasă de Jókai Mór (1832–1904), cel mai popular romancier al secolului, a fost diferită: după o scurtă implicare în politică în 1848, Jókai a rămas fidel literaturii. Povestitor înnăscut şi creator al unui limbaj savuros şi romantic în concepţii, Jókai a publicat aproape o sută de volume care s-au bucurat de un succes fulminant. După ce în tinereţe a fost prieten cu Petőfi şi totodată un revoluţionar moderat în 1849, autorul s-a alăturat mai apoi partizanilor reconcilierii cu Austria. Romanele sale care propagă această idee au influenţat foarte mult opinia publică din perioada Compromisului. Al treilea mare romancier al vremii, Kemény Zsigmond (1817–1874), a scris la rândul său mai multe eseuri politice de mare actualitate şi astăzi, dar nucleul operei sale e format din romane psihologice cu tematică istorică şi tragică.

Un alt mare romantic al literaturii maghiare a fost Madách Imre (1823–1864), care a promovat o viziune cu totul diferită de cea a predecesorilor săi. Fiind implicat în evenimentele politice, Madách a fost aruncat în închisoare în 1852. Opera sa fundamentală ca dramaturg este *Tragedia omului*, una din capodoperele literaturii maghiare. Personajele lui Madách: Adam, Eva şi Lucifer, parcurg întreaga istorie universală din Egiptul antic la Atena, de la Roma la Bizanţ, de la Praga la Parisul Revoluţiei franceze, de la Londra capitalismului victorios până la societatea utopică a socialismului. Trecerea are loc de fiecare dată sub chipul unui personaj istoric, astfel că Adam este şi faraon egiptean, dar şi Danton la Paris. Madách, pesimist în esenţă, dezvăluie în fiecare scenă dezamăgirea luptătorului idealist care se loveşte tot timpul de realitate. Pesimismul autorului este contrazis parţial în finalul operei, când Dumnezeu îl îndeamnă pe Adam „să lupte şi să fie încrezător", în timp ce Eva îl anunţă că este însărcinată.

Perioadă a urbanizării, finalul de secol a însemnat o schimbare radicală şi în literatură, care a devenit în mare măsură citadină. Bătrânul Arany îşi modificase deja subiectele predilecte. Succesorul lui Jókai, excelentul romancier Mikszáth Kálmán (1847–1910), este exponent al noii tendinţe prin romanele sale care se îndepărtează de lumea descrisă de predecesorii săi. Marea cotitură s-a produs însă abia la începutul secolului al XX-lea, o dată cu fondarea în 1908 a revistei *Nyugat* şi cu ridicarea autorilor din jurul acesteia: Ady Endre, Móricz Zsigmond, Babits Mihály şi Kosztolányi Dezső. Revista, al cărei nume înseamnă *Occident*, îşi propusese ca ţel programatic modernizarea Ungariei, în primul rând în planul culturii.

Ady (1877–1918) a fost puternic influenţat de anii petrecuţi la Paris în calitate de jurnalist. Opera sa poetică se construieşte în jurul marilor teme: dragostea, moartea, căutarea lui Dumnezeu, care se reflectă prin ochii unui maghiar îndrăgostit de Franţa, dar care era atras în mod irezistibil de pământul natal. Dacă stilul lui Ady aminteşte de simbolismul francez, poeţii mai tineri ai epocii au revenit la un stil mai clasicist. Babits Mihály (1883–1941) — poet, romancier, traducător din Sofocle, Dante şi Shakespeare, precum şi eseist — a reprezentat conştiinţa Ungariei interbelice pledând pentru sinteza dintre tradiţie şi modernitate, dintre europenism şi patriotism. O dată cu romancierul, poetul şi nuvelistul Kosztolányi Dezső (1885–1936), asistăm la apariţia unui stil autoreflexiv care a avut un mare succes în anii 1980, cu mult după moartea autorului.

Móricz Zsigmond (1879–1942) este un romanicer de forţă ale cărui teme predilecte sunt Ungaria provincială, declinul vechilor clase dominante şi sărăcia ţăranilor. Adept al naturalismului, Móricz oferă o imagine sfâşietoare a vieţii ţărăneşti cu duritățile şi frustrările acesteia. Într-un alt registru tematic, el a abordat şi modul de viaţă al micii nobilimi, premonitoriu pentru dispariţia iminentă a acestei clase. Móricz a avut mulţi urmaşi în special după 1920, când o întreagă generaţie de tineri scriitori, aşanumiţii „populişti", s-a axat pe evocarea lumii ţărăneşti. În viziunea acestora, ţăranii erau singura speranţă a naţiunii maghiare ucise prin tratatele de pace din 1920 şi care a fost trădată de clasele conducătoare. Cel mai important reprezentant al acestei generaţii a fost Illyés Gyula (1902–1983): poet şi eseist care a devenit după 1950 intelectualul cel mai ascultat din Ungaria. Illyés este o figură extrem de complexă, legat pe de o parte de clasicistul

Babits, dar influenţat pe de altă parte de către suprarealiştii francezi datorită anilor de tinereţe petrecuţi la Paris. Prin celebra sa autobiografie, *Poporul pustelor*, scrisă în 1936, Illyés a devenit exponentul a milioane de arendaşi, printre care a crescut el însuşi şi care au rămas în uitare timp de multe secole.

Mişcările literare de avangardă şi-au făcut apariţia la începutul anilor 1910. Cel mai talentat reprezentant al acestora a fost Kassák Lajos (1887–1967), care a fost autorul unor manifeste programatice, fondatorul multor reviste, scriitor şi pictor în acelaşi timp. Kassák a dominat multe decenii peisajul literaturii avangardiste, şi asemeni lui André Breton în Franţa, a fost nevoit să asiste la plecarea tuturor scriitorilor de talent care nu au suportat disciplina aproape sectantă a mişcării. Acesta a fost cazul lui Illyés, a viitorului romancier Déry Tibor (1896–1977) şi, mai ales, al celui care urma să devină cel mai mare poet maghiar al secolului XX, József Attila (1905–1937).

József Attila s-a născut într-o familie săracă de muncitori şi a fost un copil minune asemeni lui Petőfi. Secretul sau miracolul poeziei sale constau în aceleaşi resorturi care l-au făcut celebru pe Petőfi: puterea de a exprima printr-o simplitate accesibilă tuturor sentimente şi idei foarte complexe şi dificile. József s-a sinucis la vârsta de 32 de ani şi a devenit cu repeziciune un personaj de legendă şi un poet foarte popular, cunoscut şi citat adesea de către mai multe generaţii de cititori.

Dintre prozatorii secolului al XX-lea, cel mai fascinant este cu siguranţă Krúdy Gyula (1878–1933). Fiind un povestitor fără pereche în nostalgia sa faţă de o lume dispărută pentru totdeauna şi evocând cu tandreţe frumoase femei de odinioară şi mese bogate, Krúdy a reuşit că dea viaţă unei lumi speciale care continuă să îi vrăjească pe cititori.

Literatura contemporană mai consemnează contribuţiile a altor trei mari poeţi. Weöres Sándor (1912–1989) a fost un mare virtuoz al formelor poetice şi un veritabil Proteu al poeziei, regăsindu-se cu aceeaşi uşurinţă atât în propriul său rol, cât şi sub masca unui vârstnic sau a unei femei. Pilinszky János (1921–1981) a fost un înverşunat poet catolic, al cărui univers poetic arid, spre deosebire de bogăţia cuvântului proprie lui Weöres, a fost caracterizat printr-un vocabular concis şi o sintaxă simplă. Al treilea este „suprearealistul de factură populară" Juhász Ferenc (1928), autor al unor poezii lungi cu o extraordinară bogăţie a cuvintelor şi a metaforelor.

Preponderenţa poeziei lirice nu a fost depăşită decât în anii 1970, atunci când, inspiraţi de scriitori consacraţi precum Ottlik Géza (1912–1990) sau Meszöly Miklós (1921), un număr de romancieri tineri printre care se numără Nádas Péter (1942), Esterházy Péter (1950) şi alţii au impus noul roman în literatura maghiară.[34] Simultan cu triumful romanului în faţa celorlalte genuri literare, scriitorii maghiari au continuat tradiţia seculară a înaintaşilor lor intervenind activ şi în viaţa politică. În lipsa unei alte opoziţii politice, Uniunea Scriitorilor a jucat timp de aproape două decenii rolul unei pseudo-opoziţii în încercarea de a sparge, cel mai adesea fără succes, politica culturală şi în general politica regimului comunist. Ca o consecinţă a acestei lupte, mai mulţi scriitori, printre care şi Csoóri Sándor, Csurka István sau Konrád György s-au aflat în 1989–1990 la vârful bătăliei politice.

Paradoxul atât de caracteristic literaturii maghiare constă în faptul că aceasta a fost divizată încă de la începuturi între cei care considerau că literatura trebuie să

[34] J. Szávai, *Introduction à la littérature hongroise*, Paris-Budapesta, Jean Maisonneuve-Akadémiai Kiadó, 1989, pp. 101–182. (n.a.)

servească interesele naţionale şi între adepţii literaturii pure. Reinstaurarea democraţiei a schimbat fireşte datele problemei. Politica a redevenit apanajul profesioniştilor, astfel că scriitorii au putut să se întoarcă la marile teme literare care nu privesc numai actualitatea politică, ci şi relaţiile umane, dragostea şi moartea.

III. Muzica

Spre deosebire de literatura orală care a fost iremediabil pierdută în cea mai mare parte, muzica populară maghiară a început să fie culeasă din a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Béla Bartók şi Zoltán Kodály au lansat în primii ani ai secolului XX o mişcare de amploare pentru a salva muzica populară. Astfel s-a ajuns la culegerea şi repertorierea unui corpus foarte bogat, care a şi fost folosit de către cei doi mari compozitori şi discipolii acestora. S-a adeverit atunci că muzica populară maghiară, pentatonică (adică având la bază o gamă formată din cinci sunete: do, re, mi, sol, la), este de origine orientală şi nu are nimic în comun cu muzica aşa-zis maghiară prelucrată în *Rapsodiile ungare* ale lui Franz Liszt sau în *Dansurile ungare* ale lui Johannes Brahms. Primul care a semnalat această muzică particulară a fost misionarul italian Gellért, care vorbea la începutul secolului al XI-lea cu mare admiraţie despre un cântec auzit într-un sat maghiar.

Muzica cultă a urmat însă modelul occidental începând cu Evul Mediu. Se ştie, de pildă, că regele Béla al III-lea a trimis la Paris în 1192 un tânăr cleric în persoana lui Elvin, pentru ca acesta să studieze muzica. Doi trubaduri provensali, Piere Vidal şi Gaucelm Faidit, au petrecut mai multe luni la curtea regelui Imre în anul 1200. Primul mare

muzician maghiar a fost lutistul de faimă europeană Bálint Bakfark (1507–1576), care a cântat la curtea principelui Transilvaniei, la curţile marilor aristocraţi polonezi şi italieni, precum şi la curtea lui Tournon, arhiepiscop de Betunia, unde a stat mai mulţi ani. Bakfark, considerat un maestru al ornamentelor, a compus numeroase piese interpretate şi astăzi, printre care se numără 10 fantezii muzicale, 14 motete şi 7 madrigaluri.

Un alt reprezentat de seamă al muzicii culte este contele Pál Esterházy (1635-1713), un mare nobil care a fost o vreme şi palatin al Ungariei. Mult timp a fost considerat doar un amator înzestrat, însă Esterházy a fost descoperit şi interpretat cu regularitate începând cu 1970. Muzica sa, care reia numeroase melodii maghiare, este în esenţă de inspiraţie religioasă. Opera sa principală poartă titlul de *Harmonia coelestis*, care reuneşte 55 de concerte şi cantate, între care se numără şi 40 de arii acompaniate de instrumente şi nouă coruri cu orchestră.

Restrânsă până atunci în cadrul intim al curţilor princiare şi al castelelor, muzica cultă a intrat în viaţa publică abia în secolul al XIX-lea. Marea figură a acestei perioade a fost Ferenc Erkel (1810–1893), compozitor şi dirijor, primul director muzical al Teatrului naţional creat în 1830. De fapt, înainte de construirea Operei din Budapesta (1884), Teatrul naţional a găzduit şi spectacolele de muzică. Erkel a fost creatorul Operei naţionale, impunând de pildă în 1840 intepretarea operei *Mária Báthory*. Influenţat profund de muzica lirică italiană, Erkel a scris opere care puneau în valoare subiecte ale istoriei maghiare în cadrul dramaturgiei specifice operei italiene. În 1844, a venit triumful operei *Ladislau Hunyadi* inspirate din tragica istorie a fratelui lui Matia Corvin, triumf întrecut de cel din 1860 al operei *Bánk bán* — varianta lirică a tragediei lui Katona József.

Marele muzician al secolului a fost însă fără nici o tăgadă Franz Liszt (1811–1886), care asemeni confratelui său polonez Frédéric Chopin şi-a petrecut toată viaţa departe de ţara natală. După modelul lui Leopold Mozart, tatăl lui Liszt l-a dus pe fiul său în 1822 la Viena, apoi la Paris, unde acesta şi-a început cariera de virtuoz. Liszt a fost unul dintre marii reprezentanţi ai muzicii romantice, compozitor de geniu şi autor a numeroase capodopere, în special de piese pentru pian şi pentru pian şi orchestră. Liszt nu a revenit în Ungaria decât în 1844 ca să susţină diverse recitaluri. La întoarcerea în ţară, a fost salutat printr-o frumoasă poezie a lui Vörösmarty, *Odă lui Franz Liszt*. Opera lui Liszt aparţine în mod evident muzicii europene. În semn de respect pentru originile sale, el a compus în 1872 *Rapsodia ungară*, piese pentru pian pe teme culese în Ungaria şi a căror interpretare cer o virtuozitate extraordinară, un concert pentru pian şi orchestră intitulat *Fantezie maghiară* (1877), precum şi o serie de lucrări reunite în *Portrete istorice* (1881), evocând marile figuri ale istoriei secolului în care a trăit. De asemenea, Liszt a fost fondatorul Conservatorului de muzică, instituţie care încă de la înfiinţare a fost considerată ca fiind una dintre marile centre de educaţie muzicală ale Europei. Adăpostită într-o frumoasă clădire în stil „fin de siècle", Academia a devenit în scurt timp o pepinieră neasemuită de talente, formând numeroşi interpreţi de talie mondială, cum ar fi violoniştii József Szigeti, Ede Zaturecky sau Sándor Végh, violoncelistul János Starker, pianiştii Ernő Dohnányi, Géza Anda sau Annie Fischer, cvartetele Waldbauer, Kerpely, Budapest, Kodály şi Bartók, dirijorii Ferenc Fricsay, Frigyes Reiner, Antal Doráti, George Széll, János Ferencsik şi George Solti, pentru a enumera doar câţiva. Cei trei compozitori care au dominat muzica

secolului al XX-lea (Ernö Dohnányi, Béla Bartók şi Zoltán Kodály) au fost de asemenea absolvenţi ai Academiei de Muzică.

Aparţinând aceleiaşi generaţii, în jurul anului 1900 cei trei tineri s-au reîntâlnit în cadrul salonului Emmei Sándor, o protectoare a muzicii şi ea însăşi muziciană, care mai târziu va deveni soţia lui Kordály.

Ernő Dohnányi (1877–1963) a ales o cale clasică de a face carieră: pianist şi dirijor susţinând concerte în toată lumea, director al Academiei pentru o lungă perioadă de timp, el a creat opere postromantice de o certă calitate.

Béla Bartók (1891–1945) şi Zoltán Kodály (1882–1963) au manifestat un alt fel de ambiţie: ei au imaginat un proiect pentru scoaterea la lumină, conservarea şi impunerea în întreaga lume a bogatelor tradiţii maghiare. Pentru atingerea scopului pe care şi l-au propus, ei au străbătut ţara şi au cules de la locuitorii satelor mii de cântece populare necunoscute până atunci. Bartók, în calitate de muzicolog, a repertoriat, clasificat şi analizat această comoară în cadrul Academiei de Ştiinţe.

Kodály în schimb, care la începutul carierei de compozitor a urmat linia lui Claude Debussy, începând cu anii 1920 a creat o serie de opere inspirate direct din tradiţiile populare. Astfel, după lucrări precum *Sonata pentru violoncel şi pian* (1912) şi *Sonata pentru violoncel* (1915), în 1923 a compus grandiosul *Psalmus Hungaricus,* pentru cor şi orchestră, urmat în 1926 de opera *János Háry*, iar în 1930 şi 1933 de două lucrări pentru orchestră: *Dansurile de pe Mureş* şi *Dansurile din Galantha*. A compus de asemenea numeroase lucrări corale ale căror teme sunt aproape toate preluate din comorile culese de compozitor însuşi în Transilvania şi Transdanubia. Graţie meşteşugului şi originalităţii sale, Kodály a reuşit crearea unei sinteze

care constituie punctul de plecare al unei opere interesante şi pline de forţă.

Prietenul din tinereţe al lui Kodály, Bartók foloseşte în manieră similară muzica populară şi de asemenea aspiră la realizarea unei sinteze. Cu toate acestea, opera sa are o cu totul altă dimensiune. După câteva ezitări, în jurul anului 1910 el şi-a găsit propria cale de urmat, mai ales în ceea ce priveşte operele destinate scenei (baletul *Mandarinul fermecat* şi opera *Castelul lui Barbă-Albastră*). Bartók a reuşit să descopere un echilibru armonios între modernitate şi originalitatea tonului său, precum şi între tradiţii, cele ale muzicii europene pe de o parte şi cele ale muzicii populare ungare pe de altă parte. A excelat în toate genurile muzicale, *Allegro barbaro* (1911), *Suita op. 14* (1916) şi *Sonata pentru pian* (1926), *Sonata pentru vioară* (1944), cele două *Sonate pentru vioară şi pian* (1922 şi 1923), cele şase *Cvartete* (între 1908 şi 1939), cele trei *Concerte pentru pian* (1926, 1933 şi 1945), *Concertul pentru vioară* (1937), *Muzica pentru instrumente cu coarde, baterie şi celesta* (1936), *Concertul pentru orchestră* (1943), toate lucrările sale fiind adevărate capodopere, interpretate fără încetare în toate sălile de concerte ale lumii. E adevărat faptul că Bartók a compus câteva piese muzicale bazând-se în mod nemijlocit pe muzica pe care el însuşi a cules-o, cum ar fi numeroase melodii corale sau piese pentru pian precum cele *15 cântece ţărăneşti maghiare* (1914) sau *Dansuri româneşti* (1915), dar în marile sale opere el a transformat şi integrat perfect aceste teme în construcţii muzicale de anvergură. Opera lui Bartók, muzica sa de o profunzime rară, de căutare a unei armonii extrem de greu de găsit, este cu certitudine una dintre cele mai importante din istoria muzicii occidentale.

Aceşti doi titani ai muzicii au dominat şi influenţat în mod decisiv istoria muzicii ungare de-a lungul a mai mult de o jumătate de secol, aproape toţi compozitorii urmând, cu mai mult sau mai puţin talent, drumul deschis de ei. Una dintre rarele excepţii a fost László Lajta (1892–1963), ale cărui simfonii şi muzică de cameră amintesc mai degrabă de stilul compozitorilor francezi ai secolului. Dintre muzicienii contemporani, adeptul microfoniei György Ligeti (1923) a fost primul care s-a despărţit de copleşitoarea moştenire a celor doi compozitori, fiind urmat de György Kurtág (1926), maestrul formelor miniaturale, şi de Zsolt Durkó (1935–1996), adept al unui registru în întregime diferit şi care a compus muzică de operă, concerte şi lucrări pentru ansambluri mici.

IV. Arhitectura şi arta

Regat creştin începând cu anul 1000, Ungaria medievală a început de foarte devreme să imite stilurile curente în Europa Occidentală. Numeroasele biserici ctitorite de Ştefan cel Sfânt şi de succesorii săi au adoptat stilul roman, în timp ce castelul regal şi capela din Esztergom datând din epoca lui Béla al III-lea relevă influenţa stilului gotic francez. În anul 1221, arhitectul francez Villard de Honnencourt a petrecut mai multe luni la curtea regelui András al II-lea. Din nefericire puţine dintre construcţiile medievale, ca de altfel şi din epocile următoare, s-au păstrat; peisajul arhitectural din prezent este dominat în mediul urban de stilul sfârşitului de secol şi de modernism, în timp ce în spaţiul rural domină construcţiile în stilul secolului al XIX-lea şi cel post-1960. Explicaţia constă în faptul că Ungaria a suferit mult mai mult de pe

urma vicisitudinilor istoriei decât majoritatea ţărilor Europei Occidentale.

Au existat trei perioade istorice în care distrugerile au fost însemnate. Prima perioadă o constituie cea a îndelungatei ocupaţii turceşti, teritoriile atinse de războaie sau ocupate fiind complet devastate. Cea de-a doua a intervenit la începutul secolului al XVIII-lea, după înfrângerea lui Rákóczi, când, din dorinţa de a preveni orice tentativă de revoltă, autorităţile imperiale au ordonat distrugerea tuturor castelelor. Din majoritatea lor, astăzi nu au mai rămas decât nişte ruine. În ceea ce priveşte cea de-a treia perioadă, dacă războaiele din Evul Mediu sau cele purtate în secolele al XVIII-lea şi al XIX-lea au provocat distrugeri de proporţii relativ reduse, şi dacă Primul Război Mondial aproape că nu a atins Ungaria, lucrurile stau cu totul altfel referitor la cel de Al Doilea Război Mondial, când întreaga ţară şi în mod special capitala, au suferit pierderi enorme. Asediul de la sfârşitul anului 1944–începutul anului 1945, marcat de bătălii de mai multe luni de zile între germani şi sovietici, a pustiit Budapesta.

O altă caracteristică a peisajului arhitectonic din Ungaria o reprezintă faptul că până la finele secolului al XIX-lea oraşele au avut o importanţă secundară. Încă din Evul Mediu, au existat mai puţine oraşe în comparaţie cu ţările occidentale, iar perioada ocupaţiei otomane nu a fost una favorabilă dezvoltării lor. Cele mai importante dintre oraşe se aflau situate în Ungaria Superioară, în vest şi în Transilvania, adică în acele teritorii care au fost cel mai puţin afectate de războaie. Aceste localităţi, cum ar fi Sopron, Kőszeg, Besztercebánya (azi oraş aflat pe teritoriul Slovaciei, Banska Bystrica) sau Braşov şi-au păstrat până în prezent specificul aparte. Celelalte oraşe sunt mai degrabă târguri, cu un mic centru şi vaste cartiere similare

satelor, cum ar fi Kesckemét sau Szekszárd. O caracteristică a urbelor Ungariei o reprezintă casele lungi, fără etaj, cu faţadele înguste dând spre stradă, iar faţadele lungi înspre curte; acest tip de clădiri pot fi regăsite în majoritatea oraşelor ţării.

Vestigiile Evului Mediu sunt mai degrabă nişte ruine, cu câteva excepţii, printre care minunatele bisericuţe în stil roman din vestul ţării (ca cea de la Ják), frumoasa capelă Sf. Mihai din Kassa (azi pe teritoriul Slovaciei, Košice), precum şi capele răspândite prin Transilvania şi Ungaria Superioară. Din perioada Renaşterii, care s-a dezvoltat mai ales la curtea regală, vestigiile sunt şi mai puţine, câteva putând fi admirate la Vişegrad şi la Buda. În schimb, stilul baroc a lăsat urme aproape pretutindeni. Adoptat în secolul al XVIII-lea, o perioadă de linişte şi de reconstrucţie, stilul baroc a lăsat numeroase case burgheze şi biserici. Neoclasicismul, dominant în prima jumătate a secolului al XIX-lea, a lăsat în urmă câteva clădiri frumoase mai ales în Pesta, ca de exemplu Muzeul Naţional (1846), lucrare a lui Mihály Pollack. Dar perioada care a marcat în cea mai mare măsură oraşele maghiare este cea dintre anii 1870–1910, decenii de dezvoltare rapidă, şi care a conferit o nouă înfăţişare celor mai multe dintre acestea. Urmând exemplele Vienei şi Parisului, la Budapesta au fost distruse anumite cartiere vechi pentru a face loc unor căi de circulaţie noi, cum ar fi imensul bulevard în semicerc Körút care uneşte Podul Margit de Podul Petőfi, bulevarde noi ca Soseaua Andrássy, toate fiind căi de circulaţie largi, mărginite de imobile impozante înalte de patru etaje.

Aceste construcţii au fost ridicate într-un interval de timp extrem de scurt, o dată cu frumoase edificii publice, printre care cea mai faimoasă este clădirea Parlamentului.

În această perioadă de amestec de stiluri, neogoticul şi neorenascentismul sunt în mod evident prezente alături de încercări de realizare a unei sinteze între stilul Sécession şi tradiţiile arhitecturii populare ungare. Exemplele cele mai cunoscute de clădiri construite în acest stil sunt Muzeul artei meşteşugăreşti (Iparművészeti Múzeum) din Budapesta şi Palatul departamental din Kecskemét, ridicate de Ödön Lechner (1845–1914). După lungi decenii caracterizate prin diferite variante ale modernismului şi care printre altele au dat naştere suburbiilor uniforme cu clădiri din beton înalte de 10 etaje specifice anilor 1960-1970, o nouă tendinţă de sincretism se face resimţită începând cu anii '70, reprezentantul cel mai de seamă al stilului fiind Imre Makovecz (1935).

Pictura medievală ungară a dispărut o dată cu bisericile construite în această perioadă istorică. S-au păstrat în schimb manuscrise care depun mărturie despre existenţa mai multor şcoli de pictură. Pictorii maghiari din secolele al XIV-lea şi al XV-lea au fost îndeosebi influenţaţi de cei italieni, ca Tamás Kolozsvári, autorul frumosului triptic de la Garamszentbenedek (1427) sau ca János Rozsnai, care a pictat frumoasa *Golgotă* la începutul secolului al XV-lea la Sibiu. Bisericile din Ungaria Superioară (azi pe teritoriul Slovaciei), ferite de devastările provocate de războaiele cu turcii, adăpostesc sute de tablouri şi de triptice datând din secolele al XV-lea şi al XVI-lea, dintre care cele mai interesante aparţin Meşterului M.S., pictor al cărui nume a rămas necunoscut şi al cărui altar din Selmecbánya (1506) se găsesc în prezent la Muzeul creştin din Esztergom.

Din perioada Renaşterii s-a păstrat îndeosebi *Corvina*, 40 de magnifice manuscrise cu miniaturi, păstrate la Biblioteca Széchenyi din Budapesta. Acestea provin din

biblioteca regelui Matia Corvin, una dintre cele mai bogate ale epocii, cu peste 3 000 de volume şi care a fost în mare parte risipită de succesorii lui, dar şi de vicisitudinile îndurate sub ocupaţia otomană. Această perioadă a fost una deosebit de nefavorabilă pentru dezvoltarea artelor, artiştii preferând să ia drumul străinătăţii. Abia în secolul al XVIII-lea, pictura va căpăta un nou avânt, bisericile construite în stil baroc fiind împodobite cu picturi de mari dimensiuni. Cel mai faimos pictor al acestui secol a fost austriacul Franz Anton Maulbertsch (1724–1796), care a petrecut mai multe decenii în Ungaria în scopul realizării de fresce şi picturi la Sümeg, Vác, Veszprém, Szombathely şi în alte localităţi.

În secolul al XIX-lea, pictura maghiară a fost la început dominată de peisagişti, cel mai cunoscut fiind Károly Markó (1791-1860), autorul celebrei pânze *Visegrád*, urmaţi de portretişti, printre care se numără vestitul pictor Miklós Barabás (1810–1898), a cărui vastă operă reflectă în mod fidel istoria de mai bine de o jumătate de secol a Ungariei, el redând pe pânză toate personajele importante ale vremii.

Mişcarea romantică a favorizat apariţia picturii cu tentă istorică şi care timp de câteva decenii a cunoscut o largă popularitate. Marii maeştri ai genului au fost Bertalan Székely (1835–1910) — evocator al marilor fapte din istoria naţională —, Viktor Madarász (1830–1917) — cel care a înlocuit solemnitatea care l-a caracterizat pe predecesorul său cu o viziune dramatică asupra evenimentelor istorice — şi Gyula Benczur (1844–1920) — ultimul mohican, puţin demodat, ale cărui aptitudini nu s-au manifestat doar în domeniul picturii.

Mihály Munkács (1844-1900), exponent al realismului, este considerat ca fiind figura centrală a epocii sale. A pic-

tat scene din viaţa cotidiană (cum ar fi celebrul *Depozit de mărfuri* — 1874), tablouri cu subiecte religioase, peisaje, naturi moarte, portrete. Şi-a petrecut o mare parte din viaţă la Paris, fiind foarte preţuit în saloanele vremii. Alţi artişti cu studiile absolvite la München sau la Paris, printre care se numără László Paál (1846–1879) care a lucrat la Barbizon, Pál Szinyei-Merse (1845–1920), iniţiator al picturii în aer liber, Károly Ferenczy (1862-1917), pionier al naturalismului şi, mai ales József Rippl-Rónai (1851–1927), postimpresionist de excepţie, s-au încadrat în curentele şi tendinţele promovate de cei mai buni artişti contemporani ai Europei, dovadă fiind seria de expoziţii dintre anii 1980-1990.[35]

În 1896, Ferenczy a fost fondatorul şcolii de pictură de la Baia Mare, centru de întâlnire al reprezentanţilor modernismului care a exercitat o influenţă profundă asupra vieţii artistice vreme de două-trei decenii. Alte centre au fost înfiinţate după terminarea celui de Al Doilea Război Mondial la Szolnok şi la Hódmezővásárhely, pepiniere de peisagişti revelând frumuseţile Marii Câmpii maghiare, precum şi cel de la Szentendre, localitate situată la 20 km de capitală unde s-au reunit adepţi ai diferitelor şcoli — naturalism, postimpresionism, activism, expresionism —, pictorii, printre care Béla Czóbel, Aurel Bernáth, István Szonyi, Jenő Barcsay, Gyula Derkovits şi alţii, urmând îndeaproape evoluţia şi viziunea şcolilor similare din Europa. Artistul cel mai original şi mai marcant al acestui început de secol, solitar şi cvasinecunoscut de contemporanii săi, a fost Tivadar Kosztka Csontvári (1853–1919), ale cărui pânze imense evocă cel mai adesea peisaje mediteraneene (*Baalbeck, Cedrul solitar, Ruinele teatrului*

[35] F. Cachin, B. Michel, *1893, l'Europe de peintres*, Paris, Réunion de Musées nationaux, 1993. (n.a.)

grec de la Taormina, Pelerinaj la cedrii din Liban). Stilul său, care poate fi catalogat drept naturalism vizionar, a exercitat o fascinaţie extraordinară asupra contemporanilor săi.

V. Religia

Evenimentul cel mai important în istoria Ungariei l-a reprezentat opţiunea pentru creştinism de la sfârşitul secolului al X-lea. Condiţie *sine qua non* a creării statului, creştinarea a fost realizată cu mână de fier, dar totodată cu mână de maestru de Ştefan cel Sfânt, primul rege al Ungariei. Acesta a luat legătura la momentul oportun cu papa Silvestru al II-lea şi a reuşit să obţină pentru Biserica maghiară statutul de subordonare directă faţă de Roma, spre deosebire de cehi de exemplu, creştinaţi cu puţină vreme înaintea ungurilor, dar a căror Biserică a făcut parte din cea germană. Independenţa ecleziastică obţinută a avut o contribuţie importantă la păstrarea independenţei statului maghiar în perioada medievală.

Dând ascultare ordinelor regelui, cei doi arhiepiscopi şi opt episcopi au dobândit domenii extinse pe care au fost ridicate bisericile, câte una la zece sate. Au fost fondate mănăstiri benedictine, cisterciene, sau premonteze care au devenit centre de cultură şi spiritualitate ale ţării. Ca o dovadă a angajamentului ferm faţă de creştinism, regii maghiari au participat la mai multe cruciade.

Ungaria a fost atinsă în mică măsură de ereziile Evului Mediu. În schimb, Reforma s-a extins cu repeziciune; dacă influenţa lui Jan Hus în secolul al XV-lea a avut un caracter periferic, în secolul următor, discipolii lui Martin Luther şi ai lui Jean Calvin au marcat un veritabil triumf,

protestanţii devenind majoritari. În contextul politic dat, eşecul înregistrat în faţa otomanilor a fost interpretat de mulţi ca fiind eşecul unei anumite forme de creştinism. De asemenea, protestantismul a fost trăit ca o formă de rezistenţă împotriva Habsburgilor catolici care şi-au impus religia în Vest, în timp ce celelalte regiuni au optat pentru o formă sau alta a protestantismului. Oraşul Debreţin a devenit capitala calvinismului, numit de adepţii săi din acea vreme „religia maghiară" Transilvania, independentă în acea perioadă, a fost condusă de mai mulţi principi calvinişti, iar Dieta principatului a votat la Turda în 1568 prima lege care asigura libertatea cultelor,[36] favorizând convieţuirea dintre protestanţi şi catolici.

Contrareforma a fost condusă de arhiepiscopul Péter Pázmány (1560–1637), strălucit scriitor şi polemist, fondatorul unei universităţi la Nagyszombat. Sprijinindu-se pe talentul său deosebit şi pe regula *cuius regio, eius religio* adoptată în 1555 la pacea de la Augsburg şi care stipula obligativitatea supuşilor de a avea aceeaşi religie cu cea a seniorilor lor, Pázmány a reuşit să oprească tendinţa de expansiune a Reformei şi să redea catolicismului statutul de religie majoritară. Astfel, în secolul al XVIII-lea, două treimi din populaţie era catolică, protestantismul fiind adoptat de mai puţin de o treime din aceasta. În numeroase sate din Transdanubia există şi astăzi două biserici, una catolică, iar cealaltă calvinistă. Eforturile lui Pázmány şi ale adepţilor săi s-au concentrat pe marii seniori, astfel că mica nobilime a rămas în mare parte protestantă. Acest fapt explică de ce în multe cazuri protestanţii au jucat un rol mai important în viaţa politică decât s-ar presupune având în vedere numărul lor.

[36] Este vorba de legea celor patru religii recepte, care nu includeau religia ortodoxă a locuitorilor români. (n.t.)

Revolta lui Rákoczi a fost de inspiraţie protestantă, deşi aproape toţi conducătorii acesteia au fost catolici. În acea perioadă, rebelii au fost denumiţi *curuţi*, iar cei rămaşi loiali Habsburgilor, *labanţi*. Mai târziu, termenul de curuţ a fost utilizat ca sinonim pentru nesupus, aproape totdeauna protestant, în timp ce catolicii au fost asimilaţi persoanelor oricând dispuse la compromisuri. Contrar acestor clişee, trebuie menţionat faptul că protestanţii au acceptat cu mult mai multă uşurinţă compromisuri cu ocupanţii turci decât catolicii, reţinuţi de spiritul cruciadei Romei.

În secolul al XIX-lea, această contradicţie latentă a jucat neîndoielnic un anumit rol în conflictul care l-a opus pe catolicul Széchenyi reformatului şi nesupusului Kossuth. E adevărat că de-a lungul conflictelor cu Habsburgii, Biserica se situa cel mai adesea de partea Vienei. E straniu totuşi de constatat faptul că între anii 1870–1944 ţara a fost condusă aproape fără întrerupere de calvinişti: prim-miniştrii Kálmán Tisza (între anii 1875–1890), fiul său István Tisza (între 1903–1905 şi 1912–1917), iar după 1920, guvernatorul Miklós Horthy şi premierul István Bethlen.

Cu excepţia câtorva atrocităţi comise în timpul conflictelor religioase din secolul al XVII-lea, convieţuirea diferitelor confesiuni în sânul comunităţilor nu a ridicat probleme deosebite. Un spirit identic de toleranţă s-a manifestat şi în jurul micii comunităţi evreieşti, prezentă în Ungaria încă din Evul Mediu. În 1848 şi 1849, evreii au participat în număr mare la bătălii alături de Kossuth împotriva Habsburgilor. În urma Compromisului din 1867, a legilor votate în 1867, 1894 şi 1895, a avut loc o emancipare totală a evreilor, iudaismul fiind integrat de legislativ în rândul religiilor de stat. Un mare număr de evrei au fost asimilaţi în acea vreme, unii au dobândit titluri de

nobleţe sau de baroni, alţii ocupând posturi importante în industrie sau în lumea bancară aflată în plină dezvoltare. Totodată, legislaţia foarte permisivă a atras în Ungaria sute de mii de imigranţi, refugiaţi din cauza pogromurilor din Ucraina şi Rusia. Astfel, numărul evreilor a crescut considerabil, la finele secolului acesta fiind aproape 900 000. Antisemitismul care a însoţit această imigrare în masă nu a câştigat teren, lucru demonstrat de problema afacerii de la Tiszaeszlár. În 1882, după moartea unei servitoare dintr-un sătuc, evreii sefarzi au fost acuzaţi de moarte ritualică, acuzaţie agravată de mărturia fiului unuia dintre împricinaţi. Opinia publică nu a dat crezare acuzaţiei. Apărarea inculpaţilor a fost asigurată de Károly Eötvös, un renumit politician, avocat şi scriitor, iar în final tribunalul a recunoscut nevinovăţia acuzaţilor. Evreii au continuat să ocupe un loc important în lumea culturii, a presei şi a afacerilor, şi chiar în armată.

O schimbare radicală a intervenit după Primul Război Mondial, atunci când mai mulţi teoreticieni deosebit de influenţi au declarat liberalismul secolului al XIX-lea ca fiind cauza principală a înfrângerii Comunei şi a dezmembrării Ungariei istorice. Antisemitismul a câştigat teren, lucru reflectat într-o lege adoptată în 1920 care restrângea la 10% numărul evreilor care puteau fi admişi în învăţământul superior. Un curent antisemit latent s-a făcut simţit în toată perioada interbelică în ciuda relaţiilor bune întreţinute de Horthy cu membrii comunităţii evreieşti. În acea perioadă, cei mai înalţi conducători ai Bisericii erau membri ai Camerei Superioare a Parlamentului şi datorită acestei poziţii au putut influenţa într-o anumită măsură politica dusă de guvernele numite de Miklós Horthy.

Biserica Catolică, proprietară a unor domenii întinse, şi bisericile protestante susţineau o vastă reţea de şcoli, spi-

tale şi aziluri. Liceele catolice (piariste, benedictine, sau franciscane) şi cele protestante au fost cele mai prestigioase şcoli ale vremii: o serie de laureaţi ai premiului Nobel pentru fizică şi chimie au fost absolvenţi ai liceului calvinist şi al celui evanghelic din Budapesta. Toate aceste instituţii de învăţământ au dispărut în 1948–1949, când Partidul Comunist a decretat lupta deschisă împotriva religiei şi a bisericilor.

Sub presiunea aliatului german, guvernul Imrédy a impus în 1938 adoptarea unei legi care limita drepturile evreilor. Alte legi au urmat acesteia până în 1944, când germanii au preluat controlul direct. Reprezentanţii bisericilor au încercat în mai multe rânduri să se opună acestui proces, dar nu au putut obţine decât ameliorări parţiale. Deportările în masă au început în iunie 1944, iar atrocităţile comise de Partidul Crucile cu Săgeţi[37] condus de către Ferenc Szálasi după octombrie 1944 au avut drept consecinţă dispariţia majorităţii comunităţii evreieşti, circa 400 000 de persoane.[38] În luna iulie (1944 — n.t.), Horthy a suspendat deportările evreilor, salvând în acest fel un număr mare dintre ei, iar bisericile de asemenea au depus eforturi considerabile pentru a-i salva, îndeosebi pe cei creştinaţi. Opoziţia faţă de germani a atras după sine

[37] Organizaţie fascistă de extremă-dreapta care a luat fiinţă în 1937 sub conducerea lui Ferenc Szálasi. Partidul Crucilor cu Săgeţi a preluat conducerea Ungariei în 1944, cu Szálasi prim-ministru în perioada octombrie 1944–februarie 1945. (n.t.)

[38] Conform estimărilor istoricului A. Stark. Alte estimări efectuate imediat după terminarea războiului mondial arată că numărul morţilor ar fi fost de 600 000. Recensământul din 1930 înregistra 440 000 de evrei, la care trebuie adăugaţi cei din teritoriile restituite Ungariei în 1939-1940. A se vedea, de asemenea, R.L. Braham, *The Politics of Genocid. The Holocaust in Hungary*, New York, Columbia University Press, 1981. (n.a.)

arestarea episcopului de Veszprém, Mindszenty, în timp ce episcopul de Győr, Vilmos Ápor, după ameninţări primite din partea ocupanţilor, a fost asasinat de următorii ocupanţi ai Ungariei, sovieticii.[39]

Începând cu 1945, comuniştii care dominau în realitate guvernul au început o luptă încrâncenată împotriva bisericilor. În 1947, moartea unui poliţist dintr-un sat a servit ca pretext pentru arestarea şi condamnarea la o pedeapsă extrem de aspră a preotului, procesul fiind înscenat de ministrul comunist al Afacerilor Interne, László Rajk, doi ani mai târziu el însuşi victimă a unei înscenări similare. Mindszenty, devenit primat şi arhiepiscop de Esztergom, opozant energic al politicii antireligioase promovate de guvern, a fost la rândul său arestat în 1948. După ce a fost supus unor torturi atroce, a fost condamnat la închisoare pe viaţă pe baza unor capete de acuzare false.[40] Eliberat în 1956 în urma înăbuşirii revoluţiei, el a fost obligat să ceară azil Ambasadei Statelor Unite ale Americii, unde a trăit până în 1971 când a fost forţat să plece la Roma. Abia în 1974, papa Paul al VI-lea a numit un succesor în persoana cardinalului László Lékai.

Mulţi alţi conducători ai bisericilor au fost încarceraţi, în timp ce alţii — cum a fost şi cazul lui László Ravasz, episcopul calvin al Budapestei şi totodată un personaj carismatic — au fost obligaţi să demisioneze. Toate bunurile bisericeşti au fost confiscate, aproape toate şcolile, spitalele şi azilurile au fost naţionalizate, iar ordinele

---

[39] Conform J. Lévai, *L'Église ne s'est pas tue. Le dossier hongrois 1940-1945*, Paris, Seuil, 1966. (n.a.)

[40] Din literatura deosebit de vastă dedicată acestor probleme, vezi J.M Lustiger, *Nous avons rendez-vous avec l'Europe*, Paris, Mame, 1991, şi J. Szalay, *Le cardinal Mindszenty*, Paris, Mission catholique hongroise, 1951, ediţia a 2-a. (n.a.)

călugăreşti interzise. Odată rezistenţa învinsă, comuniştii au încercat, cel mai adesea cu succes, să impună capi bisericeşti dispuşi să încheie compromisuri sau chiar obedienţi faţă de regim. Obiectivul a fost atins prin intermediul Mişcării pentru Pace la care au aderat numeroşi preoţi, precum şi prin Oficiul pentru Culte, organism direct subordonat preşedinţiei Consiliului de miniştri, care a condus cu mână de fier bisericile şi care a impus destituirile şi numirile. Totodată, dependenţa financiară totală a bisericilor a constituit o armă puternică în mâna celor care deţineau puterea.[41]

Situaţia a rămas neschimbată până la relaxarea intervenită în politica internaţională. Kádár a fost în vizită la Vatican în 1977, un an mai târziu au fost semnate acorduri între cele două state, iar în 1990 relaţiile diplomatice au fost restabilite. În anii '80, libertatea religioasă, teoretic niciodată îngrădită, a fost în mare parte reinstaurată. Dar Biserica, în care puterea s-a infiltrat adânc, slăbită de numirile oficiale, în ciuda schimbării de regim, nu a putut juca acelaşi rol pe care l-a avut în Polonia.

Legile adoptate în octombrie 1989, ca urmare a negocierilor purtate la masa rotundă, au restabilit integral libertatea religioasă, iar alte acte normative adoptate de Parlament în 1990 au prevăzut dispoziţii de restituire a unei părţi din bunurile aparţinând bisericilor. După 45 de ani, situaţia se schimbase însă radical: ca urmare a unei neobosite campanii antireligioase şi a procesului de secularizare sesizabil în toate ţările europene, numărul credincioşilor, dar mai ales al celor practicanţi, a scăzut considerabil, aceştia devenind minoritari. Din această cauză, au izbucnit numeroase conflicte, unele relativ violente, atunci

[41] P.-G. Bozsoky, L. Lukács, *De l'oppression à la liberté, L'Église en Hongrie*, Paris, Beauchesne, 1993. (n.a.)

când anumite şcoli au fost restituite foştilor proprietari. În paralel cu eforturile guvernului Antall de a reconstrui reţeaua de şcoli religioase, numeroase consilii locale conduse de politicieni de stânga, precum şi guvernul socialist aflat la putere din 1994, au încercat din răsputeri să frâneze acest proces.

Conform unor date statistice recente referitoare la populaţia în vârstă de peste 14 ani, catolicii au rămas majoritari (67,8%), adepţii calvinismului reprezentând 21% din populaţie, iar evangheliştii luterani 4,2%. Despre comunitatea evreiască nu există decât estimări care apreciază numărul membrilor săi la aproape 100 000 de persoane, ceea ce reprezintă 1% din populaţie. Proporţiile corespund în linii mari celor tradiţionale, cu excepţia numărului evreilor, care în 1941 constituiau 4,3% din populaţie. Adepţii bisericilor considerate ca fiind istorice — ortodoxă, greco-catolică şi unitariană — au rămas puţin numeroşi, în timp ce adepţii unor secte, cum ar fi baptiştii sau Martorii lui Jehova au câştigat teren. Şi fiindcă bisericile şi-au pierdut toate bunurile şi proprietăţile, cvasitotalitatea cheltuielilor lor au continuat să fie finanţate de la bugetul de stat.

Statistici recente relevă şi numărul credincioşilor practicanţi; astfel, 33% se declară practicanţi (12,7% frecventează bisericile în mod regulat, iar 20,6% ocazional), 39% se declară credincioşi nepracticanţi, iar 23,6% afirmă că sunt atei. Aceste date sunt evident greu verificabile, dar arată destul de clar că bisericile au popularitate în rândul unei părţi reduse a populaţiei.[42]

[42] O. Kerekes (ed.), *Statistical Yearbook of Hungary*, Budapesta, Central Statistical Office, 1994, 2.53–2.54, pp. 51–52. (n.a.)

VI. Sportul

Ungaria se numără printre statele fondatoare ale Comitetului Olimpic Internaţional, la reuniunea organizată de Coubertin în 1894 la Sorbona reprezentantul maghiar fiind Ferenc Kemény. La prima ediţie a Jocurilor Olimpice de la Atena din 1896, Ungaria a câştigat patru medalii de aur, dintre care una la natație, proba de 100 m liber, prin Alfréd Hajós, arhitectul care treizeci de ani mai târziu a construit bazinul olimpic din Budapesta.

Cu excepţia anilor 1920 şi 1924 când statele învinse în război nu au fost acceptate să participe, Ungaria a fost prezentă la toate ediţiile Jocurilor Olimpice, obţinând de fiecare dată medalii la scrimă, natație, lupte, box şi gimnastică. Naşterea vieţii sportive moderne a coincis cu o perioadă de dezvoltare şi de progres a ţării. Urmând exemplul englez, la sfârşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea au fost înfiinţate numeroase cluburi, rezervate la început claselor avute ale societăţii. Fotbalul a devenit curând un sport popular, cel mai popular dintre toate, pentru care a fost creat un campionat intern şi meciuri internaţionale au fost disputate, în special cu Cehia şi Austria. Spre deosebire de atletism, natație, scrimă şi echitaţie, care au rămas sporturi pentru elite, popularitatea fotbalului a obligat cluburile să angajeze din ce în ce mai mulţi tineri provenind din suburbii, dintre care mulţi au devenit jucători de mare talent. Încă din anii '20, campionatul intern a fost dominat de două echipe: *Ferencváros* — echipa unui cartier sărac al oraşului, cu suporteri din aceeaşi categorie socială — şi *MTK* — echipa patronilor, al cărei public provenea mai degrabă din pătura comercianţilor şi a burgheziei citadine. În timp ce la Jocurile Olimpice, ca număr de medalii obţinute, Ungaria

s-a situat mereu pe locurile trei, patru sau cinci în rândul statelor participante, rezultatul cel mai bun al echipei naţionale de fotbal a fost obţinut în 1943, când la campionatul mondial s-a calificat în finală, pierzând doar în faţa Italiei.

După 1945, realizând că sportul era o armă puternică de propagandă, comuniştii i-au alocat numeroase fonduri. La Tata a fost creat un centru de antrenament pentru sportivii de elită şi tinerii au fost încurajaţi să opteze pentru o carieră sportivă. Oferindu-le singura şansă reală de reuşită (lăsând deoparte militantismul din cadrul Partidului Comunist), sportul a devenit unicul debuşeu pentru tinerii ambiţioşi. Cei mai buni sportivi erau în fapt profesionişti, astfel că triumfau relativ uşor în cadrul Jocurilor Olimpice şi altor campionate internaţionale în faţa unor adversari, sportivi amatori, din ţările occidentale. Astfel, Ungaria a obţinut în 1948 la Jocurile Olimpice de la Londra zece medalii de aur (tot atâtea câte obţinuse în 1936 la Berlin), iar la Jocurile Olimpice de la Helsinki şaisprezece medalii. La această ediţie echipa naţională de fotbal a repurtat un succes impresionant, e adevărat că în faţa unor jucători neprofesionişti.

Dictatorul Rákosi l-a însărcinat pe unul din adjuncţii săi fideli, ministrul Apărării Mihály Farkas, cu supravegherea domeniului sportului. Acesta a început prin a face ordine în fotbal: echipa din Ferencváros, considerată a fi reacţionară, a fost obligată să cedeze toţi jucătorii internaţionali altor echipe, dintre care trei atacanţi au fost transferaţi echipei din Kispest. Ca parte a clubului armatei *Honvéd,* echipa din Kispest a devenit campioana imbatabilă de la începutul anilor '50. În 1953, a fost construit un stadion unde, duminică de duminică, 90 000 de spectatori urmăreau cele mai bune meciuri din campionat. După

câştigarea titlului olimpic, echipa naţională a învins echipa Angliei în noiembrie 1953 pe stadionul Wembley, victorie care a fost celebrată în Ungaria ca o adevărată sărbătoare naţională. În cadrul campionatului mondial din 1954, considerată printre marile favorite, după ce echipa Ungariei a învins Brazilia şi Uruguayul, a fost înfrântă în finală de Germania Federală. Sosirea la Budapesta a echipei a provocat o manifestaţie împotriva conducătorilor sportului, prima manifestaţie neoficială de la instalarea comunismului şi primul semn vizibil al nemulţumirii populare.

După înăbuşirea revoluţiei din 1956, numeroşi sportivi au părăsit ţara, printre aceştia şi idolul suporterilor fotbalului, Ferenc Puskás. O dată cu liberalizarea relativă resimţită în Ungaria, sportul a început să-şi piardă rolul social care i-a fost atribuit în perioada 1948-1956, de unic debuşeu al tinerilor şi de divertisment pentru mase. Totuşi, statul a continuat să subvenţioneze activităţile sportive, deoarece rămăsese totuşi un instrument util de propagandă. Fotbalul a cunoscut un declin lent, cu doar câteva rezultate bune, din cauza metodelor învechite care nu mai făceau faţă celor aplicate de echipele extrem de bine organizate şi de eficace ale ţărilor industrializate. Ungaria a dispărut din peisajul celorlalte sporturi acaparate de lumea afacerilor, precum tenisul şi automobilismul, neputând asigura resursele financiare necesare. În schimb, şi-a concentrat eforturile asupra sporturilor olimpice — natație, polo, lupte, box, haltere, pentatlon, caiac-canoe, scrimă — continuând să obţină numeroase medalii atât la Jocurile Olimpice (din 1960, la ediţia de la Roma, până la cea din 2000 de la Sydney), cât şi la campionate mondiale şi europene.

Capitolul VI

PREZENTUL

I. Geografia

De la descălecatul triburilor conduse de Árpád, ungurii au trăit în bazinul carpatic. Acest cadru geografic a determinat, cel puţin în parte, istoria statului; datorită frontierelor sale, naturale şi uşor de apărat, puţini suverani au dorit să cucerească teritorii aflate în afara acestui perimetru. Ocupaţia otomană şi semiindependenţa Transilvaniei au redus pentru o perioadă de aproximativ două secole teritoriul Ungariei la regiunile din vest şi din nord dar, începând cu secolul al XVIII-lea, regatul a revenit practic la dimensiunile sale anterioare. Tratatul de pace din 1920 a redus Ungaria de la 325 411 km^2 la 93 000 km^2, teritoriu care se află în centrul bazinului carpatic.

Ungaria este amplasată la jumătatea distanţei dintre Polul Nord şi Ecuator, teritoriul său măsoară 470 km în lungime şi 255 km în lăţime. Are frontieră comună cu şapte state: la vest cu Austria, la nord cu Slovacia, la nord-est cu Ucraina (înainte era frontiera cu URSS), la est cu România, la sud cu Serbia, Croaţia şi Slovenia (anterior cu Iugoslavia). Lungimea totală a frontierelor este de 2 266 km, din care cele naturale deţin o pondere redusă: la nord Dunărea, iar la sud râurile Drava şi Mura.

Relieful ţării e constituit îndeosebi din câmpii şi văi. Lanţul muntos care traversează Ungaria de la nord-est la sud-vest delimitează pe valea Dunării două câmpii: Marea Câmpie (50 800 km^2) se află în centrul şi estul ţării şi este

traversată de râul Tisa, şi Câmpia Mică (5 300 km^2), situată în vestul ţării. Populaţia aşezată în Marea Câmpie a suferit enorm de pe urma ocupaţiei turceşti, suferinţe redate în secolul al XIX-lea de genialul Petőfi Sándor în câteva din marile sale poeme — *Tisza, Pusta în iarnă, Marea Câmpie.* O importantă şcoală de pictură, denumită Şcoala Marii Câmpii, a contribuit în secolul al XX-lea la punerea în valoare a acestei regiuni, altădată neconsiderată ca prezentând vreo atracţie artistică.

Cel mai important lanţ muntos străbate Ungaria din vestul Dunării — unde se găsesc Bakony, Vértes şi Pilis-Gerecse —, în estul fluviului — unde se găsesc Börzsöny, Cserhát, Matra cu piscul Kékes (1 014 m altitudine), cel mai înalt punct din Ungaria, apoi Bükk şi muntele Zemplén, cu celebra zonă viticolă Tokaj. La sud-vest de Transdanubia se află Mecsek şi muntele Villány, constituind cea de-a doua regiune viticolă importantă a ţării. În fine, în vest se află situaţi Alpii Ungariei (7 200 km^2), cu altitudinea maximă de 883 m. Cea mai mare parte a Transdanubiei este un peisaj brăzdat de văi: în partea apuseană judeţele Vas şi Zala, iar în sudul Balatonului, judeţele Somogy şi Tolna. Peisajul amintind de cel toscan a inspirat foarte mulţi poeţi, de la Janus Pannonius la Dániel Berzsenyi şi mai mulţi autori contemporani.

Balatonul, cel mai mare lac din Europa Centrală, cu o suprafaţă de 598 km^2 (76 km în lungime şi 5–12 km lăţime), puţin adânc (3,5 m), constituie cel mai important punct de atracţie turistică a ţării. Lacul Fertő (322 km^2) se află la graniţa ungaro-austriacă, dar numai un sfert se află pe teritoriul maghiar. Lacul Velence (26 km^2) este de asemenea un loc de vilegiatură în vogă, mai ales datorită situării sale în proximitatea capitalei.

Dunărea este principalul fluviu al Europei Centrale şi al ţării; măsoară din Munţii Pădurea Neagră până la vărsarea în Marea Neagră 3 000 km, din care 417 km pe teritoriul Ungariei şi adună apele tuturor celorlalte râuri: Tisa care traversează estul ţării (din 1 460 km lungime, 598 în Ungaria), Raba, Ipoly, Sió, Drava — sunt râuri care se varsă direct, iar prin intermediul Tisei Bodrog, Sajó, Zagyva, Kraszna, Berettyó, Mureşul. Tisa şi Dunărea sunt ape navigabile, fluviul constituind o importantă cale de navigaţie internaţională.

Lacul Balaton a constituit sursa de inspiraţie a unui pictor de geniu, turnerianul József Egry (1883–1960) al cărui muzeu se află la Badacsony, centrul unei celebre zone viticole. Dunărea şi Tisa fac parte în aceeaşi măsură din imaginarul naţional, fiind prezente în multe cântece populare şi în capodopere literare, cum ar fi (pentru a le menţiona doar pe cele mai frumoase două) poemul filozofic *De-a lungul Dunării*[43] de József Attila sau marele roman al lui Jókai Mór *Noul stăpân*[44], al cărui personaj principal e chiar râul Tisa.

Din punct de vedere climateric, Ungaria suferă trei influenţe: continentală care e dominantă, oceanică şi mediteraneană. Temperatura medie înregistrată este de 11,4 °C şi minima de –15,7 °C. Numărul de ore însorite pe an este de 2092, iar cantitatea de precipitaţii este de 513 mm.[45]

---

[43] Cf. M. Szabolcsi, *Attila József, sa vie et sa carrière poétique*, Budapesta, Corvina, 1978, pp. 256–259. (n.a.)

[44] M. Jókai, *Le nouvel seigneur*, Paris, Phébus, 1993. (n.a.)

[45] Datele corespund anului 1993 (O. Kerekes (ed.), *Statistical Yearbook of Hungary*, Budapesta, Central Statistic Office, 26.1-26.2, pp. 363-365). (n.a.)

Lungimea căilor ferate, cea mai mare parte construită la sfârşitul secolului al XIX-lea este de 13 236 km, iar lungimea şoselelor de 29 963 km. Construcţia autostrăzilor a început abia în anii '70, în prezent existând trei astfel de căi de comunicaţie: M1 între Budapesta şi Hegyeshalom (la frontiera ungaro-austriacă), M3 între Budapesta şi Gyöngyös, care va lega capitala de Miskolc şi M7 între Budapesta şi Zamárdi, care face legătura dintre capitală şi lacul Balaton. Lungimea autostrăzilor însumează 320 km.[46]

Din punct de vedere administrativ, în prezent Ungaria este împărţită în 19 judeţe la care se adaugă capitala Budapesta. Judeţele şi oraşele reşedinţă de judeţ sunt următoarele: Bács-Kiskun (cu reşedinţa la Kecskemét), Baranya (Pécs), Békés (Békéscsaba), Borsod-Abauj-Zemplén (Miskolc), Csongrád (Szeged), Fejér (Székesfehérvár), Győr-Sopron (Győr), Hajdu-Bihar (Debrecen), Heves (Eger), Jász-Nagykun-Szolnok (Szolnok), Komárom-Esztergom (Tatabánya), Nógrád (Salgótarján), Pest (Budapest), Somogy (Kaposvár), Szabolcs-Szatmár (Nyiregyháza), Tolna (Szekszárd), Vas (Szombathely), Veszprém (Veszprém), Zala (Zalaegerszeg).

Singura metropolă a Ungariei este Budapesta, cu 2 milioane de locuitori, dar aglomerarea urbană numără aproape 3 milioane. Opt oraşe depăşesc ca număr de populaţie 100 000 de locuitori: Debreţin (217 706) şi Miskolc (189 655) care sunt oraşe situate în estul ţării, Szeged (178 878) centru sudic important al Marii Câmpii, Pécs (172 177) centru al sudului Transdanubiei, Győr (130 941) situat la mijlocul distanţei între Viena şi Budapesta,

[46] Este redată situaţia din 1993 (cu excepţia datelor privind autostrăzile, unde am luat în calcul ultimul tronson al M1 finalizat în 1996) (O. Kerekes, *op. cit.*, 10.6–10.14, pp. 176–178). (n.a.)

Nyiregyháza (115 643) în est, Székesfehérvár (109 666) şi Kecskemét (105 559) ambele aflate în proximitatea capitalei.[47]

Importanţa disproporţionată a capitalei se datorează cu certitudine circumstanţelor istorice: pe de o parte, la sfârşitul secolului al XIX-lea, atunci când a cunoscut o dezvoltare deosebit de rapidă, Budapesta era centrul economic, cultural şi administrativ al unei ţări de trei ori mai mari decât în prezent, iar pe de altă parte, industrializarea din perioada 1950-1960 a condus la o creştere artificială a populaţiei oraşului. Depopularea satelor a modificat extrem de puternic peisajul ţării: în 1994, în mediul urban locuia 64% din populaţie şi 36% în mediul rural, în timp ce în 1920, raportul era de 49% la 51%.[48]

II. Populaţia

Ungaria de astăzi este o ţară foarte omogenă din punct de vedere etnic şi lingvistic, 97% din populaţie declarându-se unguri. Situaţia se datorează tratatului de pace din 1920 şi modului în care au fost trasate frontierele. În realitate, Ungaria istorică a fost un stat multietnic.

Ungurii aşezaţi în secolul al IX-lea în bazinul carpatic au asimilat o mare parte a slavilor care trăiau în această zonă. În Evul Mediu mai multe populaţii războinice nomade, cum au fost pecenegii şi cumanii, au pătruns pe aceste teritorii şi au servit regele, fiind la rândul lor asimilaţi. Alte naţionalităţi, ca slovacii care trăiau în nord, şi românii care au ocupat o parte din Transilvania, şi-au

[47] *Id.*, 2.14, p. 28. (n.a.)

[48] *Id.*, 2.15, p. 29. (n.a.)

păstrat limba şi identitatea culturală. Prezenţa otomană de 160 de ani a adus o schimbare radicală din punct de vedere etnic în teritoriile locuite efectiv de unguri. În cursul secolului al XVIII-lea, aceste zone au fost repopulate fie de coloni sosiţi din Germania, fie de imigranţi din Balcani. Regatul a devenit astfel multietnic: numeroşi germani stabiliţi în oraşe sau în anumite regiuni, sârbi în sud, croaţi în Croaţia, din ce în ce mai mulţi români în Transilvania, slovaci în nord şi în regiuni din sud.

Pornind de la principiul autodeterminării, cei care au conceput prevederile tratatului de la Paris au pus capăt brusc acestei situaţii. Dar cum deciziile au fost puternic influenţate şi de raţiuni strategice şi economice, frontierele nou-trasate nu au urmat decât în parte graniţele etnice: aşa cum românii au fost alipiţi României, slovacii noii Republici a Slavilor de Nord, sârbii şi croaţii Regatului Slavilor de Sud, cel puţin 4 milioane de unguri s-au regăsit cetăţeni ai statelor create de învingători.

Situaţia nu s-a schimbat de atunci şi este în continuare o sursă de tensiune. În 1995, însemnate minorităţi maghiare trăiau în ţările limitrofe: peste 2 milioane în România,[49] 600 000 în Slovacia, 400 000 în Serbia, 200 000 în Ucraina şi câteva zeci de mii în Croaţia şi Slovenia. Dimpotrivă, în Ungaria minorităţile erau mult mai puţin însemnate: 12 000 de slovaci, 10 000 de români, 13 000 de croaţi şi 37 000 de germani. Aceştia din urmă în 1945 constituiau o etnie apreciabilă, 480 000 de persoane, dar cei mai mulţi au fost expulzaţi către Germania în perioada 1945–1946 ca urmare a deciziilor luate de aliaţi la Potsdam.

[49] Numărul oferit de autor este întrucâtva exagerat: la recensământul din 1992, populaţia maghiară din România a fost cu puţin peste 1 600 000 de persoane. (n.t.).

Ţiganii alcătuiesc o comunitate importantă, mai degrabă de ordin cultural decât lingvistic. Conform datelor statistice oficiale, în 1990 erau înregistraţi 143 000 de ţigani, dar unele estimări arată că numărul lor ar fi mult mai mare. Ca urmare a trecerii la economia de piaţă în anii '90, ţiganii, prea puţin sedentarizaţi şi alfabetizaţi, au fost puternic afectaţi de şomaj.

De la reinstaurarea democraţiei politice, reprezentarea politică a minorităţilor continuă să reprezinte o problemă. Din cauza numărului mic de persoane aparţinând minorităţilor, acestea nu pot atinge numărul de voturi necesar alegerii unui deputat, spre deosebire de ungurii din România, Slovacia şi Serbia. Parlamentul a respins în 1994 propunerea legislativă de a rezerva 5-6 fotolii de deputat reprezentanţilor minorităţilor ca nefiind conformă cu principiul votului universal. În schimb, s-a conferit posibilitatea ca minorităţile să fie reprezentate în consiliile locale prin aplicarea principiului discriminării pozitive. Astfel; în oraşele şi comunele unde minorităţile ating un anumit prag, consilii ale minorităţilor sunt alese din anul 1994 pe liste alcătuite de partide şi organizaţii reprezentând minorităţile. Totodată, o lege adoptată în 1993 reglementează relaţiile dintre stat şi minorităţi, printre altele prevăzând modul de finanţare a şcolilor şi activităţilor culturale. A fost înfiinţat un secretariat de stat pe lângă cabinetul primului-ministru care are ca atribuţie soluţionarea problemelor referitoare la minorităţi.

Populaţia Ungariei, în 1992, număra 10 374 800 de persoane, din care 48% de sex masculin şi 52% de sex feminin. Ţinând cont de teritoriul actual al ţării, se poate constata că până în 1941 tendinţa a fost de continuă creştere a populaţiei, an în care a avut loc o scădere bruscă datorată pierderilor din război, între 1945 şi 1980,

curba ascendentă fiind reluată. Din anul 1980 se evidenţiază o scădere lentă, dar continuă a populaţiei.

Câteva date sunt redate mai jos:

1869	5 014 203
1920	7 990 202
1930	8 688 319
1941	9 316 074
1949	9 204 799
1960	9 961 044
1970	10 322 099
1980	10 709 463
1990	10 374 823
1994	10 277 000[50]
2001	10 197 000

Populaţia Ungariei, urmând astfel tendinţele ţărilor europene, se află în plin proces de îmbătrânire, proporţia persoanelor în vârstă de peste 60 de ani a continuat să crească, de la 9% în 1920 la 19,3% în 1994. Tendinţa s-a accentuat îndeosebi începând cu anii '70, în paralel cu scăderea populaţiei din grupa de vârstă sub 14 ani (de la 30,6% a scăzut la 21,1% în 1970 şi la 18,6% în 1994). Procentul persoanelor cu vârste între 25 şi 59 de ani a rămas relativ stabil, în 1994 acesta fiind de 62,1%.[51]

Ungaria se încadrează în tendinţa europeană atât în ceea ce priveşte numărul naşterilor, în scădere aproape continuă de la începutul secolului (60 037 în 1993), cât şi al numărului de divorţuri (22 350 în 1993, însemnând 9,2% din căsătoriile încheiate). Lucrurile stau în mod diferit faţă de ţările industrializate în privinţa speranţei de viaţă,

---

[50] Cf. Révai (ed)., *Kis lexikona*, Budapesta, Révai, 1936, şi O. Kerekes, *op. cit.*, pp. 78–79. (n.a.)

[51] *O. Kerekes, op. cit.*,2.7, p.22. (n.a.)

deosebire cauzată în mod cert de perioada kadariană, cea care a redat oamenilor posibilitatea de îmbogăţire, dar cel mai adesea cu preţul unor eforturi epuizante. Numeroase persoane aveau două locuri de muncă şi un program de 12–14 ore de serviciu zilnic, chiar şi la sfârşit de săptămână, lucru ce şi-a pus amprenta asupra a două-trei generaţii. Speranţa de viaţă a fost de 66,3 ani la bărbaţi în 1970, a scăzut în 1985 la 65,1 ani, a crescut din nou în 1998 pentru a se reduce la 64,5 ani în 1993, acesta fiind nivelul înregistrat în 1940. În cazul femeilor, speranţa de viaţă a rămas mai mult sau mai puţin constantă începând cu anii '70, fiind de 73,8 ani în 1993.[52]

III. Economia

În ciuda minelor existente în Ungaria Superioară şi în Transilvania, timp de secole Ungaria a fost o ţară preponderent agricolă, mare producătoare de cereale, vin, sare şi vite, produse pe care le vindea atât în ţările imperiului, cât şi în Polonia şi Italia. La sfârşitul secolului al XIX-lea, economia Ungariei a devenit mai echilibrată datorită dezvoltării activităţilor de cercetare, a construcţiilor, a infrastructurii şi a industrializării rapide. În urma dezmembrării imperiului şi o dată cu sfârşitul monarhiei, echilibrul s-a rupt: spaţiul economic şi pieţele imperiului au dispărut, iar Ungaria a pierdut aproape toate resursele minerale. Reconversia economică s-a petrecut într-un ritm alert, astfel că începând din 1935–1936 s-a făcut simţit un proces de creştere continuă, cu dezvoltarea unor sectoare de vârf cum ar fi telecomunicaţiile sau construcţia de locomotive şi vagoane de tren.

[52] *Id.*, 2.26-2.35, pp. 35-36. (n.a.)

După terminarea celui de Al Doilea Război Mondial, care a produs pagube mari economiei Ungariei, producţia agricolă s-a redresat rapid în parte graţie reformei funciare întreprinse, iar procesul de reconstrucţie a avut o cadenţă susţinută. Incertitudinea situaţiei politice nu a afectat optimismul celor din economie. Acest elan a fost brusc întrerupt de preluarea de către stat a conducerii economiei în perioada 1947–1950: industria, construcţiile şi exploatările miniere au fost naţionalizate integral, comerţul în proporţie de 95%, iar ţăranii au fost forţaţi să intre cu toate bunurile în cooperativele agricole de producţie. Acest proces s-a desfăşurat în paralel cu dezvoltarea altor ramuri industriale, în special industria grea şi petrochimia. Rezultatele au fost dezastruoase, mai cu seamă în agricultură unde Imre Nagy, după moartea lui Stalin survenită în 1953, şi János Kádár în anii '60 au introdus măsuri de destindere, dând dreptul ţăranilor să deţină în proprietate mici suprafeţe individuale de teren şi să îşi vândă produsele în pieţe. Aceste măsuri au condus la eliminarea penuriei alimentare şi la redobândirea, în 1960, a statutului de ţară exportatoare. În domeniul industriei, situaţia a fost mult mai complexă. Planificarea economică introdusă după modelul sovietic nu avea ca preocupare rentabilitatea economică şi fixa obiective în conformitate cu anumite teorii şi cu presupusa iminenţă a izbucnirii celui de Al Treilea Război Mondial. Investiţiile disproporţionate şi despăgubirile de război plătite Uniunii Sovietice au reprezentat cauzele sărăcirii populaţiei. Însă începând din anul 1960, profitând de conjunctura internaţională, anumite sectoare au cunoscut o dezvoltare importantă, iar structura economiei a trecut printr-un proces de modernizare. Astfel, în 1990, industria contribuia cu o treime la formarea PIB, construcţiile cu 7,8%, în timp ce agricultura cu doar 16,6%.

Deoarece dogmele planificării şi proprietăţii de colective au rămas neschimbate şi cu toate că noţiunile de rentabilitate şi piaţă au reapărut o dată cu reformele timide iniţiate începând cu 1968 şi care au imprimat un anume dinamism economiei, acestea nu au putut schimba sistemul economic în profunzime. Dimpotrivă, a avut loc o oprire a creşterii economice cauzate de cele două crize petroliere din anii '70 care au lovit brutal Ungaria, mare importator de energie, precum şi de epuizarea resurselor financiare şi umane cerute de o dezvoltare extrem de extensivă. Situaţia internaţională nefavorabilă a împins chiar şi guvernanţii comunişti să contracteze împrumuturi foarte mari, mai ales în anii '80. Suma de 20 de miliarde de dolari, constituind datoria publică a Ungariei în momentul căderii comunismului, a fost iraţional utilizată. Perioada s-a caracterizat printr-o industrie în parte învechită, prin funcţionarea în pierdere a întreprinderilor naţionalizate, prin existenţa unui şomaj mascat, printr-un nivel de viaţă decent menţinut astfel cu preţul unei îndatorări considerabile. La sfârşitul anilor '80, aproape toată lumea, chiar şi unii dintre comunişti, a trebuit să recunoască faptul că aşa-numita economie socialistă era incapabilă să ofere soluţii pentru ieşirea din criza economică, criză ce a avut o largă contribuţie la instalarea unor crize ideologice şi politice aflate la originea căderii comunismului şi a instaurării democraţiei politice.

Tranziţia economiei dintr-una planificată într-una de piaţă a început din 1988, o dată cu dispariţia unor tabuuri. Pasul decisiv a fost făcut în 1990 de către Parlament împreună cu guvernul Antall prin crearea cadrului legal necesar unei veritabile transformări. Au fost luate măsuri radicale şi schimbarea unor situaţii a fost adesea impusă în mod artificial: preţurile au fost liberalizate în proporţie

de 95%, în mod similar importurile şi exporturile până atunci monopol de stat, precum şi privatizarea unei economii controlată de către stat în proporţie de 90%. Ungaria a fost iniţiatoarea dizolvării CAER, organizaţie care reprezenta mai degrabă o voinţă politico-militară decât o necesitate economică. În 1991, s-a semnat tratatul de asociere la Comunitatea europeană, iar în 1994 Ungaria şi-a depus candidatura pentru integrarea în UE. În baza unor tratate încheiate cu Polonia, Cehia şi Slovacia, în 1993 a fost creată o zonă de liber-schimb, care funcţionează foarte bine dacă ţinem cont de datele din 1994.

În scopul reglementării definitive a problemei proprietăţii, în urma unor discuţii aprinse, în 1992 a fost adoptată legea privind despăgubirea persoanelor expropriate. De asemenea, Parlamentul a votat legea referitoare la faliment, iar sprijinul statului acordat întreprinderilor cronic nerentabile a fost redus substanţial. Un astfel de program economic ambiţios care nu a vrut să aplice o terapie de şoc, nu are precedent deoarece a trebuit să transforme o economie supusă unor constrângeri şi reguli artificiale într-o economie concurenţială, liberalizată, ţinând cont şi de realităţile sociale. Toate acestea s-au petrecut în condiţiile dificile induse de conjunctura internaţională, precum şi de prăbuşirea bruscă a economiei sovietice (un important debuşeu pentru economia Ungariei timp de decenii), astfel că primele rezultate au fost încurajatoare şi în acelaşi timp descurajatoare mai ales pentru populaţia care în 1990 credea că standardul de viaţă va creşte concomitent cu instaurarea democraţiei politice.

Stabilitatea politică, existenţa cadrului juridic, absenţa mişcărilor sociale revendicative şi calitatea forţei de muncă au atras numeroşi investitori: între 1990–1994

Ungaria a reprezentat destinaţia a 50% din totalul investiţiilor derulate de ţările occidentale în ţările foste membre ale CAER. Statele de provenienţă a capitalului au fost Statele Unite ale Americii, Austria, Germania şi Franţa. În 1994, mulţumită privatizărilor şi întreprinderilor nou-create, mai mult de jumătate din PIB era produs de sectorul privat. În aceeaşi perioadă, cu toate că a pierdut pieţele din Est, Ungaria a reuşit să sporească volumul exporturilor prin identificarea de pieţe de desfacere în ţările membre ale OECD. Inflaţia, inevitabil efect al liberalizării preţurilor şi al celorlalte măsuri de transformare economică, nu a depăşit rata de 37%, iar în 1994 a fost redusă la 19%. În 1990, 1991 şi 1992, balanţa de plăţi, după mulţi ani în care a înregistrat deficite, a fost echilibrată.

Somajul este un fenomen specific economiei de piaţă, rezultat al căutării obţinerii de profit, al concurenţei şi al falimentelor. Numărul şomerilor a crescut de la 400 000 într-o primă fază la 663 000, din 1993 numărul şomerilor scăzând continuu până la stabilizare la o rată de 11%, nivel similar cu cel înregistrat în ţările comunitare. Din 1990, au fost iniţiate măsuri sociale inspirate din experienţa ţărilor occidentale.

Reformele structurale au avut ca primă consecinţă scăderea drastică a producţiei, mai ales a celei industriale, dar modernizarea utilajelor şi echipamentelor industriale, precum şi conjunctura internaţională favorabilă au condus la relansarea creşterii spre sfârşitul anului 1993. Scăderea PIB şi povara serviciului datoriei publice au adâncit începând cu anul 1993 deficitul bugetar. Ca o consecinţă a scăderii bruşte a veniturilor din privatizare de după venirea în 1994 a socialiştilor la putere, venituri care în anii anteriori fuseseră utilizate pentru echilibrarea bugetului,

guvernul a fost obligat să aplice soluţiile FMI şi să ia măsuri drastice de austeritate care au relansat inflaţia şi au oprit creşterea economică.

Industria, după câţiva ani dificili, a început să se dezvolte începând cu anul 1994, când a înregistrat o creştere de 8%, în 1993 asigurând locuri de muncă pentru 870 000 de persoane. Industria alimentară (a alcoolului, băuturilor şi tutunului) a asigurat aproximativ un sfert din producţia totală, produsele chimice au reprezentat 20%, echipamentele şi maşinile 15%, energia 14%. Principalele produse agricole au fost grâul, porumbul, orzul, sfecla, tutunul, floarea-soarelui, cartoful, fructele şi legumele, vinul, carnea de porc şi de bovine. Ungaria a rămas un mare producător şi exportator de produse agricole, astfel că negocierile cu Comisia de la Bruxelles înainte de semnarea tratatului de asociere la Comunitatea Economică Europeană au fost dificile. Dar având în vedere dimensiunea ţării, este foarte probabil ca producţia ei să fie uşor absorbită de UE în cazul admiterii ei.

Din 1920, Ungaria este un mare importator de energie, în 1993 51% din consum fiind acoperit din importuri. Centrala nucleară de la Paks, pusă în funcţiune în 1980, furniza în 1993 12% din consumul total de energie, hidrocarburile şi gazul 68%, iar cărbunele 16%. Neavând decât puţine resurse de hidrocarburi (zăcăminte există în apropiere de Szeged şi în judeţul Zala), Ungaria a depins timp de decenii de importurile sovietice; din 1990, se încearcă diversificarea surselor de aprovizionare. Problema energiei reprezintă o problemă strategică a cărei soluţie trebuie identificată foarte curând.

Turismul a devenit din anii '80 o importantă industrie. În anul 1993, numărul turiştilor care au vizitat ţara a fost de 22 de milioane, din care mai puţin de 1% au fost francezi,

14% austrieci şi 16% germani. Dar cea mai mare parte a vizitatorilor o constituie cei sosiţi din România, ţările foste iugoslave, Slovacia şi Cehia. La rândul lor, ungurii au călătorit foarte mult, mai cu seamă că o dată cu suprimarea vizelor de intrare în statele europene au dispărut complet constrângerile. Astfel, numărul celor care au trecut graniţa a fost în 1993 de 12 115 000 de persoane.

Comerţul exterior prezintă o importanţă deosebită pentru economia Ungariei. Între anii 1981 şi 1990 volumul exporturilor s-a triplat, în perioada 1990–1993 sporind cu încă 30%. O dată cu liberalizarea comerţului şi a necesităţii de modernizare, volumul importurilor a evoluat într-un ritm superior, astfel că în 1991 balanţa comercială a fost deficitară (după trei ani în care a fost echilibrată), iar deficitul a continuat să crească.

Dintre partenerii tradiţionali, fosta URSS a devenit practic insolvabilă, dar a continuat să deţină în 1992 o pondere de 15% din exporturi şi 22% din importuri. Primul loc a fost luat de Germania cu 26% din exporturi şi 22% din importuri, urmată de Austria cu 10% şi respectiv 11%, în timp ce Franţa precedată de SUA a deţinut o pondere de 3,5% din exporturi şi 3,3% din importurile ungureşti. În ceea ce priveşte structura exporturilor, cea mai mare pondere o deţin produsele semifabricate, produsele chimice, mijloacele de transport, maşinile, articolele de telecomunicaţii, îmbrăcămintea şi textilele, produsele alimentare, carnea etc.[53]

[53] Conform părerii mai multor experţi, datele statistice ale anilor '90 nu sunt complete, deoarece Oficiul de statistică nu şi-a modernizat la timp metodele şi nu ţine cont de produsele şi de participarea la operaţiuni de import-export a majorităţii întreprinderilor mici şi mijlocii, denaturând astfel statisticile date publicităţii. Datele oferite aici provin din mai multe surse: statistici oficiale şi statistici furnizate de diferite institute, prezentate în publicaţii cotidiene şi lunare politice şi economice. (n.a.)

În 1995, economia Ungariei să găsea în plin proces de tranziţie. În 1947, guvernul dominat de comunişti a refuzat ajutorul substanţial oferit prin planul Marshall, refuz bazat exclusiv pe raţiuni politice. Obligată să aplice un model economic învechit, Ungaria a înregistrat între anii 1970 şi 1990 un decalaj considerabil faţă de ţări ca Portugalia şi Grecia cu care se situa la un nivel sensibil egal de dezvoltare economică înaintea integrării lor în Comunitatea europeană. În 1990, Ungaria spera să obţină un ajutor masiv din partea ţărilor industrializate şi să fie curând acceptată în Comunitate. Sprijinul a venit într-un sfârşit oferit picătură cu picătură, pieţele comunitare au rămas mai mult sau mai puţin închise, iar ideea aderării acceptate în principiu de Uniune în 1994 nu s-a materializat, în cel mai bun caz urmând să fie realizată în jurul anului 2004. Astfel, Ungaria a fost nevoită să îşi asigure dezvoltarea din surse proprii.

Atuurile sale nu sunt de neglijat: tradiţia istorică, faptul că a ştiut să îşi rezolve problemele democraţiei politice, gradul înalt de calificare a funcţionarilor şi a forţei de muncă, salariile aflate sub nivelul celor din Europa Occidentală, capacitatea de adaptare a economiei (demonstrată încă din anii 1989–1990), răbdarea de care au dat dovadă încă de pe atunci partenerii sociali (cu toate cele câteva cazuri de violenţă verbală semnalate), conjunctura internaţională redevenită favorabilă. Pe de altă parte, există şi gravele moşteniri ale unei economii planificate, regiuni concentrate pe metalurgie, astăzi aflată în faliment, precum şi o situaţie bugetară şi financiară dificilă. Fără balastul datoriei publice, balanţa de plăţi ar fi fost echilibrată. Cifrele macroeconomice sunt încurajatoare. Inflaţia, marea povară a tranziţiei economice, a scăzut de la 28,3% în 1995 la 6% în 2002. Rata şomajului a cunos-

cut de asemenea o scădere de la 13,3% în 1993 la un nivel mult mai mic decât media europeană, adică în jur de 5% în 2002. Aceste progrese au fost posibile cel puţin parţial datorită fluxului de investiţii străine directe, care s-a ridicat în perioada 1989–1998 la 17 miliarde de dolari, adică 1 700 de dolari pe cap de locuitor. Creşterea economică a fost negativă la începutul anilor '90, dar începând cu 1997 ea cunoaşte o rată anuală de 5 % (3,9% în 2002). În 1998, PIB pe cap de locuitor s-a ridicat la 4 772 de dolari.[54]

Deşi se află foarte departe de venitul pe cap de locuitor al Portugaliei (11 400 dolari) sau al Greciei (11 800 dolari), ca să nu introducem în comparaţie Franţa (23 900) sau Finlanda (25 000), Ungaria se apropie totuşi de ţările mai puţin dezvoltate ale UE în ceea ce priveşte puterea de cumpărare (11 232 dolari în Ungaria faţă de 15 154 în Grecia). Rămâne totuşi un drum lung de parcurs.[55]

IV. Instituţiile

După mai multe secole în care Ungaria a fost o monarhie constituţională în care doar nobilimea avea drepturi politice reale, principiul suveranităţii poporului şi consecinţa sa practică (existenţa Parlamentului ales prin vot universal şi a guvernului responsabil în faţa acestuia) au fost instituite prin legea din aprilie 1848. După aproape două decenii de absolutism, în 1867 parlamentarismul a fost readoptat, şi din nou în 1920. Chiar şi după

[54] Sursă: studiile CERI, nr. 49, decembrie 1998. (n.t.)

[55] Sursă: National Accounts of OECD countries, Main aggregates, vol. 1, Paris, OECD, 2001. (n.t.)

îndepărtarea Habsburgilor, Ungaria a rămas la statutul de monarhie, astfel că republica a fost instaurată în 1946 (cu scurte perioade intermediare în 1849 şi în 1918-1919).

Între anii 1945 şi 1948 democraţia, ale cărei instituţii erau aparent funcţionale, a fost supusă constrângerilor impuse de ocupaţie şi de teroarea instituită de către poliţiile politice pe care puterea politică nu le controla. Abia din 1990 se poate vorbi despre democraţie politică în Ungaria. Instalarea acesteia a fost un proces foarte rapid: în februarie 1989, conducătorii comunişti au recunoscut necesitatea pluralismului politic şi a alegerilor libere, între iunie şi septembrie negocierile purtate între Putere şi Opoziţie au dus la stabilirea structurilor şi instituţiilor noii democraţii, iar în octombrie Parlamentul a votat o serie de legi şi a modificat Constituţia, creând astfel cadrul unei democraţii politice moderne. În mai 1990, imediat după alegeri, între partidul de guvernământ (MDF) şi cel mai mare partid al opoziţiei (SzDSz) a fost semnat un acord urmat de modificări ale unor legi, clarificând şi precizând câteva detalii de mare importanţă pentru funcţionarea unei democraţii politice.

Parlamentul ţării este ales din patru în patru ani prin vot universal. Electorii (în număr de 7,8 milioane în 1990 şi de 7,9 milioane în 1994) aleg 386 de deputaţi. Sistemul electoral este mixt: jumătate din deputaţi sunt aleşi în circumscripţii, iar cealaltă jumătate pe liste judeţene şi naţionale. Fiecare elector dispune astfel de două voturi, alegând atât deputatul de circumscripţie, cât şi lista unui partid. Pragul de acces al partidelor în Parlament este de 4%, ceea ce a permis în 1990 şi în 1994 evitarea unei fragmentări de care mulţi se temeau înaintea primelor alegeri.

Preşedintele republicii este ales de Parlament pentru un mandat de 5 ani. Puterea sa este limitată, având

atribuţii asemănătoare cu cele ale preşedinţilor Germaniei şi Italiei. El numeşte primul-ministru, în general preşedintele partidului cu cel mai mare număr de deputaţi. Primul-ministru desemnat alcătuieşte cabinetul şi prezintă programul de guvernare Parlamentului care îi acordă votul de încredere. O prevedere importantă, intitulată legea cenzurii constructive, a fost emisă în mai 1990 la propunerea lui József Antall, conform căreia Parlamentul nu poate retrage încrederea guvernului numai dacă este capabil să formeze şi să învestească o nouă majoritate, dispoziţie menită să garanteze stabilitatea guvernamentală.

Parlamentul are în mod evident în primul rând atribuţii de legiferare. Propunerile legislative, fie că sunt iniţiate de guvern, fie că vin din partea deputaţilor, sunt prezentate şi dezbătute în cadrul comisiilor de specialitate înainte de supunerea lor votului plenului. Fiecare lege trebuie să fie contrasemnată de preşedinte şi, în cazul în care un actor politic solicită acest lucru, examinată de către Consiliul Constituţional (Curtea Constituţională), cel care decide asupra conformităţii acesteia cu prevederile Constituţiei în vigoare. Curtea Constituţională este alcătuită în prezent din 9 judecători aleşi de către Parlament pentru un mandat de 9 ani, şi are un rol important în structura unei democraţii; din 1990, aceasta a luat decizii numeroase, decizii care nu au drept de apel şi care invalidează legi sau articole de lege neconforme cu textul sau spiritul Constituţiei.

Procurorul general şi preşedintele Curţii supreme de justiţie sunt aleşi de Parlament pentru o perioadă de 6 ani. Judecătorii sunt numiţi de ministrul Justiţiei, în timp ce procurorii de către Procurorul general, asigurându-se astfel independenţa lor de puterea executivă. În cazul Curţii de conturi procedura este similară, preşedintele fiind ales

de Parlament, în faţa căruia răspunde. Banca centrală nu depinde nici ea de executiv, preşedintele fiind ales de asemenea de Parlament pentru un mandat de 6 ani.

În cadrul Parlamentului ales în 1990, MDF (partid de centru-dreapta) a avut 164 deputaţi, iar cele două partide cu care a format coaliţia guvernamentală, creştin-democraţii şi micii proprietari, au avut 21 şi, respectiv, 44. SzDSz a avut 92, Partidul Socialist 33, iar FIDESz 21. Între 1990 şi 1994, Parlamentul a fost prezidat de György Szabad, membru al partidului câştigător al alegerilor. În structura Parlamentului ales în 1994 s-au regăsit aceleaşi şase partide, dar o dată cu alternanţa puterii, stânga a deţinut majoritatea absolută. PS, cu 209 deputaţi, a încheiat o coaliţie cu SzDSz care era reprezentat de 69 deputaţi, în timp ce fostul partid de la guvernare şi FIDESz s-au aflat în opoziţie. MDF a avut 38 de deputaţi, micii proprietari 26, creştin-democraţii 22 şi FIDESz 21. Acest Parlament l-a avut ca preşedinte pe deputatul socialist Zoltán Gál. După alegerile din 1998, FIDESz aflat în alianţă cu MDF a devenit partidul cel mai puternic în Parlament, cu 144 de deputaţi, dintre care 16 din MDF. Micii proprietari au avut 34 de deputaţi, PS 137, SzDSz 24, iar dreapta populistă a MIEP a intrat pentru prima oară în Parlament cu 14 deputaţi. Preşedintele acestei legislaturi a fost János Adér, unul din liderii FIDESz. Patru ani mai târziu, în 2002, doar patru partide au reuşit să obţină locuri în Parlament. FIDESz, care a mers pe liste comune cu MDF, a avut 188 de aleşi (din care 24 ai MDF), însă guvernul a fost format de către Partidul Socialist cu 178 de deputaţi împreună cu aliatul său SzDSz cu 20 de aleşi. Tot PS a desemnat şi preşedintele Parlamentului în persoana doamnei Katalin Szili.

Primul Parlament l-a învestit pe József Antall, liderul MDF, şi care a alcătuit un guvern dominat de membri ai partidului său, completat cu miniştri ai partidului micilor proprietari, ai creştin-democraţilor şi miniştri independenţi. După moartea lui Antall survenită în decembrie 1993, grupul parlamentar şi conducerea MDF l-au desemnat drept candidat la funcţia de prim-ministru pe Péter Boross, ministrul de Interne. Mecanismul a funcţionat perfect şi Boross a fost învestit trei zile mai târziu. Alegerile din mai 1994 fiind câştigate de PS, preşedintele său Gyula Horn a fost desemnat prim-ministru. Cu toate că dispunea de majoritate absolută în Parlament, el a format un guvern de coaliţie, cedând 3 portofolii SzDSz.

Primul-ministru al guvernului FIDESz a fost Viktor Orbán, iar din acest executiv au făcut parte şi un ministru MDF şi patru miniştri ai MP. În 2002, formarea noului cabinet a fost încredinţată lui Péter Medgyessy, candidat al PS, iar patru portofolii ministeriale au fost adjudecate din nou de către SzDSz datorită voturilor care au permis PS să obţină majoritatea în Parlament.

Susţinătorii ideii alegerii preşedintelui republicii prin vot universal, chiar justă fiind, au fost dezaprobaţi prin referendumul din noiembrie 1989, astfel că în 1990 Parlamentul a fost cel care l-a ales ca preşedinte al republicii pe Árpád Göncz, deputat SzDSz şi a cărui candidatură a figurat în prevederile acordului MDF-SzDSz. A fost reales în iunie 1995, de data aceasta de către coaliţia de stânga, fiind preferat candidatului partidelor de centru-dreapta. În anul 2000, candidatul coaliţiei de centru-dreapta Ferenc Mádl a fost numit preşedinte al republicii.

Una dintre primele legi votate de Parlament în 1990 a pus capăt sistemului supercentralizat instituit de regimul comunist, redând autonomia autorităţilor locale. Alegerile

locale au avut loc în luna septembrie a aceluiaşi an. Legea a transferat consiliilor locale o parte importantă a sferei de decizie dinspre stat şi judeţe, acestea din urmă pierzându-şi majoritatea prerogativelor. Finanţarea consiliilor locale se realizează pe de o parte din bugetul de stat prin intermediul Ministerului de Interne, iar pe de altă parte prin redistribuirea unei cote de 35% din impozitul pe venit.

Legea privind descentralizarea a înfiinţat sistemul comisarilor republicii, cei opt comisari fiind numiţi de guvern şi având atribuţii de control administrativ şi juridic al consiliilor locale, dar cu o putere mai redusă decât cea a prefecţilor din Franţa. Pentru a putea interveni, în anumite cazuri comisarul era obligat să supună deciziei instanţelor judecătoreşti litigiile sale cu autorităţile locale. Guvernul format după alegerile din 1994 a pus capăt acestui sistem, cele 8 administraţii ale comisarilor fiind înlocuite de 19 oficii cu drepturi şi obligaţii sensibil apropiate de cele ale instituţiilor înlocuite.

Reforma instituţională din 1989–1990 a fost un veritabil succes, democraţia politică funcţionând în primii ani fără dificultăţi majore. În ciuda activităţii febrile a legislativului şi executivului, mai multe proiecte aflate în suspensie din anii '80 nu au putut fi materializate: cel al înfiinţării unei Camere Superioare (în Parlament — n. t.), contrapondere deosebit de utilă într-un mecanism democratic, sau cel al reorganizării administrative a ţării. Ideea, conţinută în germene prin numirea comisarilor republicii şi înlocuirea celor 19 judeţe (considerate ca având dimensiuni prea mici şi ca fiind neviabile) cu 8 regiuni, nu a fost continuată de guvernul Antall, iar cabinetul Horn a renunţat la aplicarea ei prin eliminarea sistemului comisarilor.

Dialogul social în schimb a fost rapid instituţionalizat prin crearea în 1990 a Consiliului de Mediere (*Érdek-*

egyeztető Tanács), forum tripartit reunind reprezentanţi ai guvernului, sindicatelor şi patronatelor. Sindicatele formate din vechile organizaţii comuniste au rămas dominante (MSzOSz), cele nou-înfiinţate (*Liga, Munkástanácsok*) nereuşind să câştige teren. Astfel, în cadrul alegerilor sindicale din 1993, organizaţiile apropiate de PS au obţinut circa 70% din voturi (65% în 1995), în timp ce contracandidatele lor au depăşit cu puţin 10%. Patronatul este reprezentat de mai multe organizaţii: GyOSz (Organizaţia naţională a patronilor din industrie) sau VOSz (Organizaţia naţională a întreprinzătorilor). Consiliul de mediere joacă *grosso modo* acelaşi rol pe care îl au forumurile similare din ţările occidentale.[56]

De la disoluţia Pactului de la Varşovia din 1991, disoluţie al cărui iniţiator a fost guvernul maghiar, Ungaria nu a fost membră a nici unei alianţe militare până când a devenit membră NATO în 1999.

Preşedintele republicii este şeful forţelor armate, iar comanda armatei — ale cărei efective au fost drastic reduse, de la 130 000 la 78 000 de persoane — îi aparţine şefului statului-major. Comandamentul primului corp al armatelor terestre se află la Cegléd, baza celui de-al doilea corp la Tata, iar la Kaposvár a celui de-al treilea. Comandamentul armatelor aeriene este localizat în Veszprém. Serviciul militar de 9 luni are caracter obligatoriu. O lege votată de Parlament în anul 1994 a definit politica de securitate a ţării, precum şi obiectivele forţelor armate şi condiţiile în care acestea trebuie îndeplinite. Pentru misiuni desfăşurate în afara graniţelor ţării, cum ar fi cele de menţinere a păcii din cadrul ONU, este necesară o hotărâre a Parlamentului.

[56] Consiliile Economice şi Sociale. (n.t.)

Ungaria are o singură poliţie naţională, la conducerea căreia se află directorul poliţiei naţionale numit de guvern; el numeşte directorii de poliţie din fiecare judeţ şi din capitala Budapesta. Ca şi în cazul şefilor de armată, legea îi conferă o anumită marjă de autonomie în raport cu ministrul tutelar.

De la naţionalizarea cvasitotalităţii şcolilor private şi religioase din 1948-1949, educaţia a rămas sub controlul statului. Din 1988, statul autorizează crearea şcolilor private şi reînfiinţarea vechilor şcoli sau licee religioase, dar proporţia acestora a rămas infimă, în 1995 reprezentau în jur de 5% din totalul instituţiilor de învăţământ. Învăţământul obligatoriu în Ungaria este până la vârsta de 14 ani. Aproximativ 50% dintre tinerii între 14 şi 18 ani studiază în cadrul liceelor sau al şcolilor tehnice, iar 25% în şcoli profesionale. Examenul de admitere în toate instituţiile de învăţământ superior a fost menţinut, astfel că în 1993 doar 13% dintre tinerii cu vârste cuprinse între 18 şi 25 de ani urmau cursuri ale instituţiilor de învăţământ superior.[57]

[57] Cf. O Kerekes, *op. cit.*, pp. 154-157. (n.a.)

Capitolul VII

PERSPECTIVE

Între 1989 şi 1992, s-au produs răsturnări geopolitice extraordinare care au atins direct Europa Centrală, dar care nu au avut decât un efect indirect asupra Europei Occidentale. Prăbuşirea imperiului sovietic — care deşi din punct de vedere istoric a avut o existenţă scurtă, timp de şase decenii a jucat un rol predominant în cursul evenimentelor —, a schimbat fundamental perspectivele strategice ale mai multor ţări, printre care şi ale Ungariei. Vidul creat prin această dispariţie a contribuit fără îndoială la dezmembrarea a două state constituite la sfârşitul celui de Al Doilea Război Mondial la presiunea diplomaţiei franceze: Cehoslovacia divizată fără probleme în două state, şi Iugoslavia care dimpotrivă s-a separat în mod exploziv, generând violenţe şi aprinzând focarul unor războaie care au întunecat timp de câţiva ani climatul politic al continentului.

Meritul istoric al conducătorilor politici din Polonia, Cehoslovacia şi Ungaria constă în a fi reuşit o tranziţie paşnică de la dictatura comunistă la democraţia politică, de la economia planificată la economia de piaţă, în timp ce în alte state, făcând abstracţie de cazul Iugoslaviei, ca România şi Rusia, au cunoscut momente mai violente. Tradiţiile istorice şi culturale milenare ale statelor de la Vişegrad au avut în mod cert un rol în toate acestea. Ţări creştinate în secolele al IX-lea şi al X-lea, acestea s-au adaptat mult mai uşor la noua situaţie în comparaţie cu ţările care s-au aflat timp de secole sub influenţa culturii

bizantine. Constituirea grupului de la Vişegrad e semnificativ din acest punct de vedere: a reunit ţările a căror viaţă politică s-a normalizat rapid şi a căror economie a demonstrat o capacitate excelentă de adaptare în momentul revenirii lor la realităţile economiei mondiale. Totodată, au caracteristici istorice comune: au fost creştinate în acelaşi moment şi s-au aflat timp de secole la frontiera orientală a creştinătăţii romane.

În 1990–1991, aceste ţări şi-au recăpătat libertatea de mişcare, după ce au fost anexate în 1945 imperiului sovietic. În noiembrie 1990, în cadrul conferinţei CSCE, toate aceste state au semnat Carta de la Paris care prevedea acelaşi model pentru ţările membre: democraţie parlamentară, stat de drept garantând respectarea drepturilor omului, economie de piaţă şi respectarea dreptului popoarelor la autodeterminare. Acest model se afla în totală contradicţie cu vechile idealuri ale ţărilor comuniste, însă era mult prea idealist. Perioada sloganului despre noua ordine mondială, nutrit de iluziile generate de dispariţia comunismului şi de succesul fulgerător al Războiului din Golf, a fost foarte scurtă.

Obiectivul ţărilor Europei Centrale, printre care se numără şi Ungaria, a fost acela de a se integra cât mai repede posibil în structurile politice, militare şi economice occidentale. Dacă în ceea ce priveşte Consiliul Europei, care este un club al ţărilor democratice şi cu o semnificaţie mai degrabă simbolică, admiterea s-a desfăşurat fără probleme, cele două organizaţii cu adevărat importante, UE şi NATO au ezitat în luarea unei hotărâri, alternând promisiunile cu discursurile descurajante şi amânând decizia finală. Numai fosta Republică Democratică Germană a fost integrată în Germania Federală şi implicit în cele două organizaţii, astfel că zona dintre fosta Uniune

Sovietică şi UE s-a aflat din punct de vedere geopolitic într-un vid strategic după 1990.

Această indecizie sau prudenţă a puterilor occidentale care ţineau în acelaşi timp la ideea autodeterminării poate fi privită din mai multe puncte de vedere. Întâi, au lăsat să se irosească o şansă istorică: în loc să creeze o Europă liberă şi prosperă, ţările vestice au contribuit la apariţia unei zone de instabilitate, la fragmentarea statelor existente până atunci, a unei regiuni cu focare de tensiune, dar care ar putea servi şi de zonă-tampon. Cel de-al doilea punct de vedere afirmă că ele au reuşit să oprească şi să limiteze violenţele care ar fi putut izbucni după marile schimbări istorice, iar prudenţa lor va da rezultate peste câţiva ani, când ţările respective ar putea fi integrate în structurile occidentale fără a afecta buna funcţionare a acestora.

Integrarea a fost un proces lent: Ungaria a fost admisă în NATO în 1996 şi va fi nevoită să mai aştepte paisprezece ani pentru a putea adera la Uniunea Europeană. Conflictul din Iugoslavia, foarte prost gestionat de către Occident, a fost probabil una din cauzele acestei întârzieri. Diversele evoluţii ale evenimentelor, de la Vukovar până la Kosovo şi la bombardarea Serbiei în 1999, au tulburat într-un fel atmosfera din întreaga regiune.

Al doilea punct sensibil al politicii Ungariei din anii '90 îl reprezintă problema minorităţii maghiare din ţările limitrofe. Ascunsă în deceniile comunismului sub falsa teorie a internaţionalismului, problema a renăscut cu forţă în 1989–1990 datorită procesului de democratizare. În România, principiul unităţii statului proclamat de puterea politică presupune pe termen lung asimilarea

minorităţilor,[58] şi este un principiu totalmente incompatibil cu aspiraţia spre autonomie culturală a celor 2 milioane de unguri.[59] Găsirea soluţiei va fi uşurată de faptul că tensiunile apărute nu riscă în mod real să degenereze în violenţe (tulburările etnice de la Târgu Mureş, din martie 1990, au fost provocate de către autorităţi[60] şi constituie deci o excepţie), este vorba mai degrabă de găsirea unei soluţii teoretice. În Slovacia problema se pune în aceiaşi termeni, doar că într-o manieră mai puţin acută. Aceste aspecte au iscat tensiuni între Ungaria şi cele două state vecine, dar având în vedere obiectivele comune de integrare euro-atlantică, statele implicate sunt condamnate să cadă la înţelegere. Un prim pas în această direcţie a fost semnarea tratatului cu Slovacia în 1995 şi al celui cu România în 1996, al doilea pas fiind protocolul semnat de prim-miniştrii român şi maghiar în decembrie 2001. Schimbarea politică din octombrie 2000 din Iugoslavia a deschis de asemenea perspective promiţătoare pentru statutul comunităţii maghiare din Voivodina. Modelul ar putea fi Tirolul italian, dar e nevoie mai întâi ca guvernele în cauză să accepte ideea că asigurarea de drepturi pentru minorităţi nu slăbeşte, ci dimpotrivă întăreşte coeziunea statului şi democraţia.

Este adevărat că Ungaria a reuşit foarte uşor să ajungă la un acord cu Ucraina, Croaţia şi Slovenia în privinţa problemei minorităţilor.

---

[58] Este desigur o exagerare a autorului. Conceptul de „stat unitar naţional" prevăzut în Constituţia României din 1991 nu presupune în concepţia politicienilor români asimilarea minorităţilor din România. (n.t.)

[59] Vezi nota anterioară pentru cifrele mai exacte. (n.t.)

[60] În această afirmaţie, autorul nu se bazează pe dovezi concrete. (n.t.)

Vecinătatea şi ponderea Rusiei constituie o dificultate la fel de mare ca cele precedente. După pierderea fostelor democraţii populare, centrul imperiului, adică Rusia, a fost obligată să accepte independenţa statelor ex-sovietice. Ungaria s-a văzut astfel separată de Rusia prin statul nou constituit al Ucrainei. După o scurtă pauză, Rusia a revenit şi a încercat să reclădească fosta URSS, renunţând totuşi la ţările baltice. Pentru moment, recucerirea Europei Centrale nu pare să fie un obiectiv la ordinea zilei, dar a fost vital pentru Ungaria ca noua realitate geopolitică să fie oficializată prin lărgirea NATO.

Politica externă a Ungariei era îndreptată spre rezolvarea acestor probleme, guvernele maghiare trebuind să depună eforturi în continuare pentru a progresa în chestiunea integrării şi pentru a găsi soluţii în problema minorităţilor. Marja de manevră este foarte îngustă, deoarece calendarul integrării depinde în exclusivitate de puterile care decid politica UE. Pe de altă parte, ieşirea din fundătura în care se află problema minorităţilor depinde numai de evoluţia politicii internaţionale.

Problemele politicii externe au în mod evident o strânsă legătură cu transformările economice. Cu sau fără admiterea în UE, Ungaria nu are de ales: economia maghiară trebuie să se adapteze exigenţelor impuse de concurenţa internaţională. Tratatul de asociere, zona de liber-schimb economic cu ţările de la Vişegrad şi mai ales îmbunătăţirea conjuncturii internaţionale au creat avantaje ţării, în timp ce presiunea datoriei interne şi externe împreună cu nerăbdarea populaţiei îi fac misiunea mult mai grea. După ce a pierdut mult teren în ultimii douăzeci şi cinci de ani în comparaţie cu ţări precum Finlanda sau Grecia, este absolut necesar ca Ungaria să oprească declinul şi să înceapă ascensiunea. Deşi Ungaria este a doua ţară din

fostul CAER, cu un PIB de 4 772 dolari pe cap de locuitor în 1998, faţă de 5 156 în Republica Cehia şi 4 011 în Polonia, se află totuşi cu mult în urma celei mai sărace ţări din Uniune, Grecia, cu 11 848 dolari pe cap de locuitor.

Este evident că aderarea la UE, o dată cu ajutorul substanţial al fondurilor structurale, va netezi drumul, dar şi fără acestea Ungaria ar putea face un progres considerabil dacă situaţia va rămâne în general favorabilă. Marja de manevră este şi în acest caz foarte strâmtă, dar spre deosebire de politica externă unde calea este deja trasată, în interior guvernul trebuie să navigheze cu mare pricepere printre multe capcane. Alegerea corectă a priorităţilor este hotărâtoare pentru viitor.

Prima capcană este cea politică. Reformele şi tranziţia au avut drept consecinţă într-un prim moment scăderea puterii de cumpărare, din cauza căreia guvernul Antall şi-a pierdut popularitatea. Patru ani mai târziu, guvernul Horn devenea impopular la fel de repede. Guvernanţii ar putea fi tentaţi să îşi schimbe politica în funcţie doar de imperative electorale, pentru a evita alternanţa.

În domeniul economic propriu-zis, este foarte greu să împaci în acelaşi timp necesitatea de a reduce inflaţia, de a menţine sau chiar a stimula creşterea, de a reduce deficitul bugetar şi a păstra simpatia marilor instituţii financiare internaţionale, continuând totodată politica de reformă şi privatizările. Dacă miniştrii de Finanţe (au fost schimbaţi trei în patru ani) ai guvernelor Antall şi Boross păreau să dea prioritate luptei contra inflaţiei, cei din guvernul Horn (doi într-un an) au încercat mai ales să reechilibreze bugetul, în detrimentul inflaţiei şi a creşterii economice. Toate acestea trebuie să se desfăşoare paralel cu politica de tranziţie şi privatizarea.

Budapesta şi regiunea vestică a ţării au profitat rapid de pe urma liberalizării şi a investiţiilor, într-un cuvânt de reînnoirea economică, însă alte regiuni, în special cele din nordul şi estul Ungariei au avut mult de suferit. Marile întreprinderi de industrie grea, precum cele din Ózd sau Diósgyőr, au fost adevărate bombe cu explozie întârziată: aici rata şomajului atinsese cote mari încă de la începutul anilor '90, iar pe de altă parte subvenţionarea din motive sociale şi politice a unei metalurgii învechite apăsa greu asupra bugetului ţării. Este puţin probabil ca un guvern de stânga să înceapă o acţiune de asanare necesară în regiunile care au reprezentat pentru el bastioane electorale importante.

În orice caz, problema socială este greu de gestionat. Deşi muncitorii maghiari, care nu au primit dreptul de a face grevă decât după 1989, nu au apelat la această metodă decât foarte puţin, noua redistribuire a bogăţiei — între 15-20% din populaţie a profitat foarte mult de noile condiţii economice, iar cel puţin 20 % au fost victime ale reformelor — riscă să adâncească tensiunile sociale. Există deci un prag de toleranţă care nu trebuie depăşit.

Alte două problematici, a educaţiei şi a demografiei, sunt indisolubil legate de aspectele precedente. Ţară săracă în materii prime, dar cu un nivel ridicat al elitei intelectuale, a întreprinzătorilor şi a mâinii de lucru (fapt care a atras mulţi investitori occidentali între 1990 şi 2000), Ungaria are o nevoie vitală de un sistem de învăţământ primar şi superior care să formeze tineri adaptaţi la cerinţele Europei de mâine.

Reformele din educaţie introduse în 1989–1990 au oferit o mai mare autonomie şcolilor, permiţând şi întemeierea de şcoli şi licee pe lângă Bisericile istorice sau şcoli particulare susţinute de diferite fundaţii şi care au dus

astfel la apariţia unei reţele cu un învăţământ de înalt nivel, capabil să formeze elite. Statul ar trebui să intervină în susţinerea sau chiar ridicarea nivelului de predare din celelalte forme de învăţământ ca să evite discrepanţele din sistemul şcolar.

Statul trebuie de asemenea să controleze şi învăţământul superior, unde numărul studenţilor înregistraţi a fost doar de 133 956 în 1993, dar un procentaj important dintre aceştia au obţinut o diplomă după primii ani de studiu. Pe viitor este nevoie de o înlocuire a examenului de admitere care, spre deosebire de Europa Occidentală, a început să funcţioneze după 1950. Renunţarea la acest examen ar permite creşterea numărului de studenţi înscrişi în primul ciclu al studiilor universitare.

Preocupat mai degrabă de problemele de siguranţă naţională, de introducerea democraţiei politice şi de reforma economiei, guvernul Antall nu a dispus de timpul necesar pentru transformarea de substanţă a sistemului educativ, dar a impus votarea legilor educaţiei, a cercetării şi a învăţământului superior care au pus bazele dezvoltării ulterioare a acestuia. Prizonier al unei gândiri monetariste, guvernul Horn a redus bugetul educaţiei, amânând suplimentarea acestuia pentru vremea când finanţele statului vor fi refăcute. Guvernul Orbán, dimpotrivă, a făcut mari eforturi în acest domeniu prin suprimarea burselor de studiu şi introducerea creditelor către studenţi, care urmau să fie rambursate după obţinerea unui post pe baza diplomei de absolvire.

Demografia a fost una din chestiunile foarte dezbătute în anii '70 datorită mai ales scriitorilor, printre care s-a numărat şi Illyés Gyula, însă a dispărut complet din preocupările elitei politice, ştiinţifice şi culturale în perioada schimbării regimului politic şi economic. Situaţia pare însă

destul de gravă. Constatând diminuarea numărului de naşteri, guvernul a luat anumite măsuri la sfârşitul anilor '60, în special cea a concediului de maternitate plătit pe o perioadă de trei ani, în urma căruia tendinţa demografică a cunoscut o revenire la începutul anilor 1970. O nouă cădere s-a produs în anii '80, urmată de o uşoară creştere în 1990 şi 1991, şi de o prăbuşire brutală în 1992 şi 1993. Această tendinţă este foarte periculoasă, deoarece numărul persoanelor active era deja foarte mic în 1993: mai puţin de 4 milioane de persoane pentru o populaţie totală de 10 300 000, iar procentajul persoanelor active scade continuu din 1980, când numărul acestora era de 5 400 000.[61] Problema este desigur foarte complexă, însă cifrele prezentate mai sus demonstrează că o adevărată politică demografică, fără de care nu există nici politică naţională şi nici politică europeană, presupune deopotrivă măsuri sociale şi un efort psihologic. Orbán a încercat să îmbunătăţească starea de lucruri prin înfiinţarea unui minister al familiei şi prin numeroase măsuri avantajoase pentru cei căsătoriţi: asistenţă de maternitate, diminuarea impozitelor, credite speciale pentru tinerii care doreau să cumpere sau să construiască o casă ş.a.

Toate aceste greutăţi pot fi soluţionate dacă sunt corect abordate şi dacă situaţia politică pe plan internaţional rămâne mai mult sau mai puţin stabilă. Problemele nu pot fi lăsate să constituie un obstacol în faţa şansei istorice pe care Ungaria a avut-o în 1989-1990. Poziţia internaţională a ţării nu a mai fost atât de favorabilă din secolul al XV-lea, atunci când imperialismul oriental a sosit la frontierele sale şi a încercat să rupă Europa Centrală de lumea occidentală. Eliberată de sub otomani datorită Imperiului habsbur-

[61] O. Kerekes, ed, *op. cit*, pp. 18–42. (n.a.)

gic, Ungaria nu a reuşit să devină stăpână pe propriul ei destin decât în 1918. După scurta perioadă de independenţă dintre anii 1920–1944, la rândul ei tulburată de constrângerile şi frustările provocate de tratatele de pace de la Versailles, Ungaria a căzut din nou pradă unui alt imperiu venit din Răsărit.

Europa a fost ameninţată de trei ori cu dispariţia de către Orient, scrie Sándor Márai într-un roman autobiografic,[62] în care descrie şi analizează consecinţele venirii sovieticilor în Ungaria. Victoria asupra arabilor în secolul al VIII-lea, precum şi cea repurtată asupra otomanilor în veacul al XVIII-lea au fost urmate de fiecare dată de o renaştere spirituală care a dat în ambele situaţii un suflu nou unei culturi pe cale de epuizare. Retragerea sovieticilor ar trebui să fie urmată, continuă Márai care scria aceste rânduri la începutul anilor '70, de o altă renaştere care să păstreze şi să reactualizeze esenţa culturii europene: libertatea, toleranţa, spaţiul oferit individului, respectul faţă de o ierarhie de valori întemeiată pe tradiţiile greco-iudeo-creştine.

Odată recâştigată libertatea de mişcare, Ungaria s-a întors la origini. De vreme ce de multe secole ţara nu mai era capabilă să îşi asigure propria securitate, aceasta avea nevoie de aliaţi militari. Deşi Ungaria dispune de atuuri economice importante, ţara este foarte dependentă de comerţul exterior şi are nevoie de parteneri de încredere. Pentru prima dată de la moartea regelui Matia, Ungaria are ocazia să facă o alegere justă: în loc să îşi lege destinul de puteri cu interese prea divergente de cele proprii, ţara poate să se alăture unei uniuni care este capabilă să îi asigure atât interesele politice, cât şi pe cele militare şi economice.

---

[62] S. Márai, *Föld! föld!*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1991. (n.a.)

Tradiţia europeană reprezintă baza pe care trebuie să se facă reconstrucţia. Miza perioadei 2000–2006 este ca eforturile depuse să facă posibilă integrarea în Europa a ţărilor care din punct de vedere istoric fac parte din ea. Marea Europă ar putea atunci sta pe picior de egalitate cu marile puteri militare şi economice şi să participe la crearea echilibrului mondial. Ungaria, care se găseşte „în inima Europei", după cum spune Pierre Emmanuel, ar fi membră în mod pe deplin îndreptăţit a familiei din care a făcut parte timp de multe secole.

BIBLIOGRAFIE

Ash, T.G., *La chaudière Europe centrale*, Paris, Gallimard, 1990.

Barta G., Bóna I., Köpeczi B. (ed.), *Histoire de la Transylvanie*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1992.

Bérenger, J., *L'Europe danubienne de 1848 à nos jours*, Paris, PUF, 1974.

Bibó I., *La misère des petits États d'Europe de l'Est*, Paris, L'Harmattan, 1986.

Bozsoki P.-G., Lukács L., *De l'opposition à la liberté. L'Église en Hongrie 1945–1992*, Paris, Beauchesne, 1992.

Cachin F., Michel B., *1893 l'Europe des peintres*, Paris, Réunion des Musées nationaux, 1993.

Castellan G., *Histoire des peuples d'Europe centrale*, Paris, Fayard, 1994.

Eckhardt A., *De Sicambrie à Sans-Souci*, Paris, PUF, 1943.

Eisenmann L., *Le compromis austro-hongrois de 1867. Étude sur le dualisme*, Paris, Soc. Nouv. des Libraires, 1904.

Fejtő F., *La fin des démocraties populaires*, Paris, Seuil, 1992.

Fejtő F., *Requiem pour un empire défunt*, Paris, Lieu commun, 1988.

Gabriel A., *Les rapports dynastiques franco-hongrois au Moyen Age*, Budapesta, Egyetemi Nyomda, 1944.

Gabriel A., *The University of Paris and its Hungarian Students and Masters during the Reign of Louis XII and François Ier*, Notre Dame Indiana-Frankfurt, University of Notre Dame-Verlag Josef Knacht, 1986.

Gara L., *Anthologie de la poésie hongroise*, Paris, Seuil, 1962.

Gergely J., Vigné J., *Conscience musicale ou conscience humaine. Vie, oeuvre et héritage de Béla Bartók*. Paris-Budapesta, La Revue musicale-Akadémiai Kiadó, 1987.

Guillevic, *Mes poètes hongrois,* Budapesta, Corvina, 1977, ed. a doua.

Klaniczay T., *Histoire de la littérature hongroise des origines à nos jours*, Budapesta, Corvina, 1980.

Kornai J., *Socialisme et économie de pénurie*, Paris, Economica, 1984.

Lance A., Szávai J., *Nouvelle poésie hongrois*, Paris, Ed. Caractères, 2001.

Nemeskürty I., *Nous les Hongrois. Histoire de la Hongrie*, Budapesta, Akadémiai Kiadó, 1994.

Nyéki L., *Grammaire pratique du hongrois d'aujourd'hui*, Paris, Orphys-POF, 1990.

Richet X., *Le modèle hongrois. Marché et plan en économie socialiste*, Lyon, Presses Universitaires de Lyon, 1985.

Sauvageot A., *La découverte de la Hongrie*, Paris, Alcan, 1937.

Sauvageot A., *Souvernirs de ma vie hongroise*, Budapesta, Corvina, 1987.

Schreiber T., *Hongrie. La transition pacifique*, Paris, Le Monde Éd., 1991.

Sellier A., Sellier J., *Atlas des peuples d'Europe centrale*, Paris, La Découverte, 1991.

Szalay J., *Vérités sur l'Europe centrale*, I-II, Paris. coll. „Danubia", 1961.

Szávai J., *Introduction à la littérature hongroise*, Paris, Jean Maisonneuve, 1989.

Szende T, ed., *La Hongrie au XXe siècle: Regards sur une civilisation*, Paris, L'Harmattan, 2000.

Szűcs J., *Les trois Europes*, Paris, L'Harmattan, 1985.

Statistical Yearbook of Hungary, Budapesta, KSH, publicaţie anuală.

Istorie universală Microsinteze

Deşi iniţial scrisă pentru publicul francez, care este şi mai puţin familiarizat cu trecutul şi prezentul Europei Centrale, prin parcurgerea cărţii şi cititorul român are ocazia să descopere cele mai importante momente ale istoriei, cele mai răsunătoare nume ale artei şi culturii, precum şi schimbările demografice, sociale, politice, economice şi instituţionale care au marcat evoluţia Ungariei de-a lungul unui mileniu. Totodată, lectorului i se oferă ocazia de a identifica specificul maghiarilor ca popor, dar şi de a descoperi similitudini şi convergenţe cu civilizaţia construită de români.

Colecţie coordonată de ŞERBAN PAPACOSTEA,
membru corespondent al Academiei Române

În curs de apariţie:

- *IERUSALIMUL*
  de M. Kanopnicki, E. Ben Rafael
- *RENAŞTEREA*
  de Paul Fouré
- *ISTORIA ALBANIEI*
  de Kopi Kyçyku

ISBN: 973-653-309-3